

Liikunta valintojen virrassa

Kansallista liikuntaohjelmaa valmisteleavan
toimikunnan väliraportti

Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007:13

Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä.

Undervisningsministeriets arbetsgruppspromemior och utredningar.

Liikunta valintojen virrassa

Kansallista liikuntaohjelmaa valmistelevan toimikunnan väliraportti

Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007:13

OPETUSMINISTERIÖ

Undervisningsministeriet

MINISTRY OF EDUCATION

Ministère de l'Éducation

Opetusministeriö / Undervisningsministeriet
Kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osasto /
Kultur-, idrotts- och ungdomspolitiska avdelningen
PL / PB 29

00023 Valtioneuvosto / Statsrådet
<http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut>

Yliopistopaino / Universitetsstryckeriet, 2007
ISBN 978-952-485-318-7 (nid./htf)
ISBN 978-952-485-319-4 (PDF)
ISSN 1458-8102

Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä/
Undervisningsministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar 2007:13

Kuvailulehti

Julkaisija
Opetusministeriö

Julkaisun päivämäärä
15.2.2007

Tekijät (toimielimestä: toimielimen nimi, puheenjohtaja, sihteeri)		Julkaisun laji Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä	
Kansallista liikuntaohjelmaa valmisteleva toimikunta Puheenjohtaja: Mari Kiviniemi Sihteeri: Teijo Pyykkönen		Toimeksiantaja Opetusministeriö	
		Toimielimen asettamispvm 19.6.2006	Dnro
Julkaisun nimi (myös ruotsinkielinen) Liikunta valintojen virrassa – kansallista liikuntaohjelmaa valmistelevan toimikunnan väliraportti Motion och idrott som motiverande alternativ - kommissionen som förbereder ett nationellt program för motion och idrott lägger fram en mellanrapport			
Julkaisun osat Kuvailulehti, opetusministeriölle, sisällysluettelo, liikuntakulttuurin kehittämishaasteet, liikuntakulttuurin tila, julkishallinnon liikuntaohjaus			
Tiivistelmä Opetusministeriö asetti 19.6.2006 kansallista liikuntaohjelmaa valmistelevan toimikunnan, jonka tehtävänä oli 29.2.2008 mennessä tehtävänä on laatia julkishallinnon ohjauksen näkökulmasta ehdotus kansalliseksi liikuntaohjelmaksi. Toimikunnan tuli antaa väliraportti 15.2.2007 mennessä. Toimikunta on jakanut työnsä siten, että väliraportissa kuvataan ja arvioidaan liikuntakulttuurin nykytilaa ja kehittämishaasteita. Toimikunnan esitykset ja suositukset kuvataan loppuraportissa vuonna 2008. Työn yleisinä lähtökohtina ovat liikunnan laaja-alainen tarkasteleminen osana elämäntapojen kokonaisuutta sekä eri hallinnonalojen ja kansalaisjärjestöjen liikuntaan liittyvän toiminnan tunnistaminen. Toimikunta ymmärtää liikunnan edistämisellä sekä yhteiskunnan hyvinvointipolitiikan toteuttamisen liikunnan avulla että liikuntakulttuurin itseisarvoisen kehittämisen. Hyvinvointipolitiikan kannalta keskeinen tavoite on laajentaa liikuntaharrastusta ja saada uudet väestöryhmät liikkumaan. Liikuntakulttuurin sisäisessä kehittämisessä korostuu liikunnan kansalaistoiminnan edellytysten varmistaminen. Toimikunnan esiinnostamat kehittämishaasteet kohdentuvat liikunta- ja hyvinvointierojen kaventamiseen, eri hallintoalojen liikuntaan liittyvien toimenpiteiden tunnistamiseen ja yhteistyön tiivistämiseen, julkisen liikuntapolitiikan tehtävin laajuuden tarkistamiseen, lasten ja nuorten liikunnan edistämiseen, päiväkotien ja koulujen liikunnallistamiseen, työyhteisöliikunnan laaja-alaiseen edistämiseen, ikääntyvien toimintakyvyn ylläpitämiseen, monikulttuurisuuden edistämiseen, kuntien eri toimialojen voimavarojen yhdistämiseen, liikuntaa organisoivan kansalaistoiminnan edellytysten turvaamiseen, liikunnan nuorisokulttuuristen ulottuvuuksien hyödyntämiseen, koulutuksen lisäämiseen liikunnan ohjauksessa ja valmennuksessa, liikuntarahoituksen turvaamiseen, alan käsitteistön selkeyttämiseen ja tietohuollon järjestämiseen.			
Avainsanat kansallinen liikuntaohjelma (national programme for sport and physical activity)			
Muut tiedot			
Sarjan nimi ja numero Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007:13		ISSN 1458-8102	ISBN 978-952-485-318-7 (nid.) 978-952-485-319-4 (PDF)
Kokonaissivumäärä 89	Kieli suomi	Hinta	Luottamuksellisuus julkinen
Jakaja Yliopistopaino		Kustantaja Opetusministeriö	

Presentationsblad

Utgivare
Undervisningsministeriet

Utgivningsdatum
15.2.2007

Författare (uppgifter om organets namn, ordförande, sekreterare) En kommission för att förbereda ett nationellt program för motion och idrott Ordförande: Mari Kiviniemi Sekreterare: Teijo Pyykkönen	Typ av publication Undervisningsministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar	
	Uppdragsgivare Undervisningsministeriet	
	Datum för tillsättande av 19.6.2006	Dnro
Publikation (även den finska titeln) Motion och idrott som motiverande alternativ - kommissionen som förbereder ett nationellt program för motion och idrott lägger fram en mellanrapport Liikunta valintojen virrassa - kansallista liikuntaohjelmaa valmistelevan toimikunnan väliraportti		
Publikationens delar presentationsblad, innehållsförteckning, utmaningar för ökade satsningar på motion och idrott, lägesbeskrivning inom motion och idrott, den offentliga sektorns styrande roll för att främja ökad motion och idrott		
Sammandrag Undervisningsministeriet tillsatte en kommission för att förbereda ett nationellt program för motion och idrott. Kommissionen skall lägga fram sitt förslag för ett riksomfattande program före 29.2.2008. En mellanrapport om temat har presenterats 15.2.2007. I mellanrapporten beskrivs och analyseras nuläget inom motion och idrott. En beskrivning och en analys av motions- och idrottskul-turen ingår också i mellanrapporten. I slutrapporten 2008 beskrivs kommissionens förslag och rekommendationer. Utgångsläget är att på ett allmänt plan granska motion och idrott som en del av människornas levnadsvanor. Vidare är syftet att kart-lägga och att identifiera den offentliga sektorns och medborgarorganisationernas satsningar på motion och idrott. Kommissionen definierar sitt uppdrag så att ökade satsningar på motion och idrott har ett nära samband med hälsofrämjande livsfö-ring. Ett mål är att på ett allmänt plan utveckla motions- och idrottskulturen. Den del av befolkningen som motionerar och idrottar skall erbjudas flera möjligheter att motionera och idrotta och de som inte alls rör på sig i motionssyfte skall fås med i verk-samheten. Vidare skall man trygga förutsättningarna för medborgarorganisationernas satsningar på idrott och motion. Utmaningarna i sammanhanget är att minska de skillnader som finns i motions- och idrottsvanor mellan olika befolkningsgrup-per, att minska skillnaderna i välbefinnande, att identifiera åtgärder till förmån för motion och idrott inom olika förvaltningsgrenar och att intensifiera samarbetet på området, att se över den offentliga sektorns roll inom motions- och idrottskultur, att främja moti-on och idrott bland barn och ungdomar, att öka inslaget av motion och idrott inom barndagvård och i skolor, att främja motion och idrott på arbetsplat-ser, att upprätthålla åldrande personers funktionsförmåga, att främja mångkulturalism, att förena resurserna på olika kommunala sektorer, att trygga förutsättningarna för medborgarverksamhet inom motion och idrott, att utnyttja ungdoms-kulturens särdrag inom motion och idrott, att öka utbildningen inom organiserad motions- och idrottsverksamhet och inom trä-ning, att trygga finansieringen, att skapa klarhet bland begreppen på området samt att få till stånd fungerande informationsservice.		
Nyckelord		
Övriga uppgifter		
Seriens namn och nummer Undervisningsministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar 2007:13		ISSN 1458-8102
		ISBN 978-952-485-318-7 (htf.) 978-952-485-319-4 (PDF)
Sidoantal 89	Språk finska	Pris
Distribution Universitetsstrycket		Sekretessgrad offentlig
		Förlag Undervisningsministeriet

Description

Publisher
Ministry of Education

Date of publication
15.2.2007

Authors (If a committee: name of organ, chair, secretary) Committee preparing a national programme for sport and physical activity Chair: Mari Kiviniemi Secretary: Teijo Pyykkönen	Type of publication Reports of the Ministry of Education, Finland	
	Contracted by Ministry of Education	
	Committee appointed on 19.6.2006	Dnro
Name of publication Sport in the current of choices – Report of the committee preparing a national sport programme		
Parts Report and appendices Report + appendices		
Abstract <p>On 19 June 2006 the Ministry of Education appointed a committee to prepare and propose a national programme for sport and physical activity focusing on measures to be taken by the public administration in order to promote sport and physical activity. The committee was to submit an interim report on 15 February 2007 and a final report containing the proposal for programme by 29 February 2008.</p> <p>The committee decided to first describe and assess the present situation in sport culture and development challenges in the interim report and to give its recommendations in the final report in 2008.</p> <p>The premise in the committee's work was to examine sport and physical activity as part of the entity of life styles and to identify sport promoting activities carried out in the different administrative sectors and by civic organisations.</p> <p>The committee understood the promotion of sport and physical activity to involve both the implementation of welfare policy and the development of sport culture as a value in itself. In terms of welfare policy, the key aim is to increase participation in sports and physical activity and to encourage new population groups to be physically active. In the development of physical culture the focus is on providing conditions conducive to civic and organisational activity.</p> <p>The challenges addressed by the committee relate to narrowing differences in sport participation and in well-being; identifying sport-related measures taken in different administrative sectors; promoting child and youth sports; increasing physical activity in day-care centres and at school; promoting physical activity in work communities across the board; maintaining the functional capacity of the ageing population groups; pooling local resources; securing favourable conditions for the operation of organisations providing sport services; making full use of the youth culture aspects in sports; increasing training in sport instruction and coaching; securing the financing of sport and physical activity; clarifying terms in the field; and organising information management in the field.</p>		
Other information		
Name and number of series Reports of the Ministry of Education, Finland 2007:13	ISSN 1458-8102	ISBN 978-952-485-318-7 (pbk.) 978-952-485-319-4 (PDF)
Number of pages 89	Language Finnish	Price Degree of confidentiality public
Distributed by Helsinki University Press		Published by Ministry of Education

Opetusministeriölle

Opetusministeriö asetti 9.6.2006 toimikunnan, jonka tehtävänä on 9.2.2008 mennessä laatia julkishallinnon ohjauksen näkökulmasta ehdotus kansalliseksi liikuntaohjelmaksi. Toimikunnan tulee antaa 15.2.2007 mennessä väliraportti.

Toimikunnan tulee (A)

- ottaa huomioon valtionhallinnossa liikuntakulttuurin eri sektoreilla viime vuosina toteutetut ja meneillään olevat ohjelmat sekä laaditut kehittämis ehdotukset
- sekä
- kuvata suomalaisen liikuntakulttuurin tilaa ja tulevaisuuden haasteita
- arvioida liikunnan merkitystä kansalaisten elämänsisältöön ja hyvinvointiin elämänkaaren eri vaiheissa sekä liikunnan yhteiskunnallista ja taloudellista merkitystä
- selvittää niitä tekijöitä, jotka vaikuttavat väestön fyysiseen aktiivisuuteen ja erityisesti vähäiseen liikkumiseen ottaen myös huomioon naisten ja miesten liikunta-aktiivisuudessa havaittavat erot
- arvioida julkishallinnon ja muiden yhteiskunnallisten toimijoiden roolia liikunnan edellytysten luojina eri ikä- ja väestöryhmille mukaan lukien erityisryhmät ja maahanmuuttajat
- kuvata paikallistason liikuntatoiminnan tilaa arvioiden lasten ja nuorten, työikäisten sekä ikääntyvien tasa-arvoisia liikuntamahdollisuuksia

Lisäksi toimikunnan tulee (B)

1. esittää tavoitteita ja konkreettisia, aikataulutettuja kehittämis ehdotuksia

- väestön liikuntaharrastuksen, erityisesti hyvinvointinsa kannalta riittämättömästi liikkuvien ja liikunnasta kasvatuksellisesti, terveydellisesti tai sosiaalisesti hyötyvien kansalaisten liikunnalliseksi aktivoimiseksi
- paikallistason liikuntatoiminnan, erityisesti seuratoiminnan edellytysten parantamiseksi sekä yhteistyön lisäämiseksi kunnan ja muiden paikallisten toimijoiden kesken
- liikuntamahdollisuuksien lisäämiseksi päiväkot-, koulu- ja opiskelu ympäristöissä sekä yhteistyön lisäämiseksi näiden ja järjestösektorin kesken

- liikuntatoiminnan ja -palvelujen laadun parantamiseksi sekä eettisten toimintatapojen ja -menetelmien vahvistamiseksi ohjaus- ja valmennustoiminnassa
- työnjaon selkiyttämiseksi ja yhteistyön edistämiseksi eri hallinnonalojen ja muiden yhteiskunnallisten toimijoiden kesken.

2. asettaa muita toimikunnan selvityksiin perustuvia tavoitteita ja tehdä eri osa-alueisiin liittyviä konkreettisia kehittämis ehdotuksia ja

3. laatia suosituksia ohjelmassa esitettyjen toimenpiteiden seurannasta

Toimikunnan puheenjohtajaksi kutsuttiin kansanedustaja Mari Kiviniemi ja varapuheenjohtajaksi kansanedustaja Kalevi Olin sekä jäseniksi: ylijohtaja Riitta Kaivosoja, opetusministeriö; johtaja Anneli Kangasvieri, Suomen Kuntaliitto; toiminnanjohtaja Esa Koivisto, KooVee ry; varapuheenjohtaja Tapio Korjus, valtion liikuntaneuvosto; puheenjohtaja Timo Laitinen, Suomen Liikunta ja Urheilu ry; johtaja Raija Mattila, opetusministeriö; johtaja Tapani Melkas, sosiaali- ja terveysministeriö; budjettineuvos Jouko Narikka, valtiovarainministeriö; kaupunginjohtaja Rolf Paqvalin, Keravan kaupunki; johtaja Marita Savola, opetusministeriö; hallitusneuvos Arto Sulonen, sisäasiainministeriö; puheenjohtaja Virpi Virtanen, Olin Voimistelijat ry; ylitarkastaja Marina von Weissenberg, ympäristöministeriö.

Pysyvät asiantuntijoiksi kutsuttiin liikunta-asia neuvos Timo Haukilahti, opetusministeriö; kulttuuriasia neuvos Mirja Virtala, opetusministeriö; tutkimus- ja kehitysjohtaja Kari Puronaho, Suomen urheiluopisto sekä pääsihteeriksi Teijo Pyykkönen Liikuntatieteellisestä Seurasta.

Toimikunta on jakanut työnsä siten, että väliraportissa kuvataan ja arvioidaan liikunta-kulttuurin nykytilaa ja haasteita (edellä kohta A). Toimikunnan esitykset ja suositukset (B) kuvataan loppuraportissa vuonna 2008.

Saatuaan työnsä ensimmäisen vaiheen valmiiksi toimikunta luovuttaa väliraportin kun-nioittavasti opetusministeriölle.

Helsingissä 15.2.2007

Mari Kiviniemi

Kalevi Olin

Riitta Kaivosoja	Anneli Kangasvieri	Esa Koivisto	Tapio Korjus
Timo Laitinen	Raija Mattila	Tapani Melkas	Jouko Narikka
Rolf Paqvalin	Marita Savola	Arto Sulonen	Virpi Virtanen
Marina von Weissenberg		Timo Haukilahti	Mirja Virtala
Kari Puronaho			
Teijo Pyykkönen			

Sisältö

Opetusministeriölle	6
1 Liikuntakulttuurin kehittämishaasteita	10
2 Liikuntakulttuurin tila	15
2.1 Liikuntaharrastus	15
<i>Alle kouluikäisten lasten liikunta</i>	17
<i>Kouluikäisten lasten ja nuorten liikunta</i>	19
<i>Drop out -ilmiö</i>	21
<i>Koululiikunta</i>	22
<i>Lasten ja nuorten kunto ja terveys</i>	24
<i>Nuorten liikunta-aktiivisuutta säätelevät tekijät</i>	26
<i>Opiskelijoiden ja nuorten aikuisten liikunta ja koettu terveys</i>	28
<i>Työikäisten liikunta ja koettu terveys</i>	29
<i>Eläkeikäisten liikunta ja toimintakyky</i>	33
<i>Erityisryhmien liikunta</i>	34
2.2 Liikunnan vapaaehtoistyö ja urheilun seuraaminen	34
2.3 Liikunnan arvopohja	35
<i>Tasa-arvo</i>	35
<i>Alueellinen tasa-arvo</i>	35
<i>Taloudellinen tasa-arvo</i>	36
<i>Sukupuolten tasa-arvo</i>	37
<i>Sukupolvien tasa-arvo</i>	37
<i>Toimintakykyyn liittyvä tasa-arvo</i>	37
<i>Liikuntalajien ja -muotojen tasa-arvo</i>	38
<i>Osallistumisen tasa-arvo</i>	38
<i>Monikulttuurisuus</i>	39
<i>Perinteiset vähemmistöt</i>	39
<i>Maahanmuuttajataustaiset</i>	40
<i>Kulttuurien kohtaaminen</i>	41
<i>Kestävä kehitys</i>	41
<i>Eettisyys</i>	42
2.4 Toimintaympäristön muutoksia	43
2.5 Liikuntakulttuurin muutoksia	47
3 Julkishallinnon liikuntaohjaus	51
3.1 Liikunnan talous	52
<i>Valtion liikuntamäärärahat</i>	52
<i>Kuntien liikuntatalous</i>	53
<i>Liikunnan kansalaistoiminnan talous</i>	54

3.2 Liikunta paikallistasolla	55
<i>Liikunta kuntahallinnossa</i>	55
<i>Kuntien liikuntatoimi</i>	56
<i>Liikunta sivistystoimen osana</i>	57
<i>Liikunta- ja urheiluseurat</i>	58
<i>Kunta- ja palvelurakenteen uudistaminen</i>	59
3.3 Valtion liikuntahallinto	61
<i>Liikuntalakikomitea ja liikuntalaki</i>	62
<i>Liikuntakomitea</i>	63
<i>Liikunta-Suomi</i>	64
<i>Kunnossa kaiken ikää (KKI) -ohjelma</i>	64
<i>Liikunnan yhteiskunnallinen perustelu -projekti</i>	65
<i>Liikuntalain kokonaisuudistus</i>	66
<i>Liikunta vuosien 1999 ja 2003 hallitusohjelmissa</i>	67
<i>Liikunnan kansalaistoiminnan edellytysten vahvistaminen</i>	68
<i>Lasten ja nuorten liikunnan edistäminen</i>	69
<i>Terveyttä edistävän liikunnan tukeminen</i>	69
<i>Työyhteisöliikunnan edistäminen</i>	70
<i>Liikuntahallinnon muut painoalueet</i>	71
<i>Kilpa- ja huippu-urheilu</i>	71
<i>Liikunnan olosuhteet (liikuntapaikat)</i>	72
<i>Liikunnan koulutus ja koulutuskeskukset</i>	73
<i>Erityisliikunta</i>	74
<i>Liikuntatutkimus, tiedonvälitys ja sektoritutkimus</i>	75
<i>Liikuntahallinnon asiantuntijaelimet</i>	77
<i>Opetusministeriön liikuntayksikön tavoitteet 2008–2012</i>	78
<i>Läänien liikuntatoimi</i>	78
3.4 Eri ministeriöiden ulottuvuudet liikuntaan	79
3.5 Hallitusohjelman kokonaisuus ja politiikkaohjelmat	81
3.6 Valtionhallinnon ohjauksen kehittyminen – yhteenvetoa	83
<u>Kirjallisuutta</u>	86

1 Liikuntakulttuurin kehittämishaasteita

Liikunnan edistämisellä ymmärretään sekä yhteiskunnan hyvinvointipolitiikan toteuttamista liikunnan avulla että liikuntakulttuurin sisäistä, itseisarvoista kehittämistä. Hyvinvointipolitiikan kannalta keskeinen tavoite on laajentaa liikuntaharrastusta ja saada uudet väestöryhmät liikkumaan. Liikuntakulttuurin sisäisessä kehittämisessä korostuu liikunnan kansalaistoiminnan edellytysten varmistaminen.

Suomalaisten enemmistö tulee kohtuullisesti toimeen ja elää ilman merkittäviä hyvinvointivajeita. Terveys, toimintakyky ja hyvinvointi ovat viime vuosina keskimäärin kohentuneet. Myös liikunnan harrastus on lisääntynyt. Kuitenkin asiointiin ja työhön liittyvä liikkuminen on vähentynyt ja hyvinvointi- ja liikuntaerot kasvaneet.

Panostaminen liikuntaerojen kaventamiseen on lähivuosien keskeinen liikuntapolitiittinen tavoite, jonka toteuttamisella kevennetään tulevaisuuden hyvinvointipalvelujen tarvetta.

Elämäntapojen kokonaisuus on merkittäväällä osalla väestöä epätasapainossa. Arkiliikunnan vähentyminen korostaa liikuntaharrastuksen merkitystä fyysisen aktiivisuuden ylläpitäjänä. Yksin liikuntaharrastuksella ei elämäntavan riskitekijöitä voida kuitenkaan poistaa tai hyvinvointia merkittävästi edistää. Vaurastuneessa ja vapautuneessa yhteiskunnassa ihmiset tekevät elämäntapojensa suhteen usein lyhytnäköisiä päätöksiä. Lisääntyviä uhkia ovat esimerkiksi ylipainosta johtuva aikuisiän diabetes, lisääntynyt alkoholin käyttö ja yksityisautoilun kasvusta johtuvat liikenne- ja ympäristöongelmat.

Liikunnallisen elämäntavan omaksuminen edellyttää huomion kiinnittämistä – ei vain liikuntaan – vaan elämäntapojen kokonaisuuteen ja eri elämänvaiheiden tarjoamiin mahdollisuuksiin ja rajoituksiin.

Liikuntaharrastus ja terveyskäyttäytyminen eroavat sosioekonomisten ryhmien välillä. Työssäkäynti on osoittautunut hyvinvointia laajasti tuottavaksi ja suojaavaksi tekijäksi. Työn ja työaseman ohella koulutuksella on selkeä yhteys hyvinvointikäyttäytymiseen – myös liikuntakäyttäytymiseen.

Liikuntapolitiikan alueella on tunnistettava liikuntakäyttäytymistä tukevien politiikoiden kokonaisuus ja suhteutettava liikunnan politiikat niihin.

Liikunnan edellytykset rakentuvat monen politiikan työn tuloksena. Eri hallinnonalojen toimet vaikuttavat kansalaisten elämänkulkuun eri lailla eri elämänvaiheissa. Liikuntahallinto tavoittaa parhaiten lapset ja nuoret. Hallinnonalojen yhteisellä osallistumisella voidaan parhaiten turvata liikunnan ja hyvinvoinnin edellytykset elämänkulun eri vaiheissa.

Eri politiikoiden tuloksia ja käytäntöjä on arvioitava ja hyödynnettävä nykyistä enemmän liikunnan edistämisessä.

Elämäntapoihin liittyvät ongelmat voidaan ratkaista viime kädessä yksilötasolla. Toisaalta elämäntapaansa on vaikea yksin muuttaa. Julkishallinnon ja kansalaisjärjestöjen toimin on mahdollista tukea kansalaisten hyvinvointia tasa-arvo- ja oikeudenmukaisuuslähtöisesti. Oikeuksistaan tietoiset kansalaiset odottavat yksilöllisiä, joustavia ja valinnan mahdollisuuksia tarjoavia liikunnan ja liikkumisen olosuhteita ja palveluja. Samalla yksilön ja yhteiskunnan suhde on muutoksessa: yksilöllisyys korostuu suhteessa yhteisvastuuseen.

Liikuntapolitiikassa on päätettävä mitkä ovat julkisen vallan, kansalaistoiminnan ja kansalaisten vastuut (tehtävät) tulevaisuuden liikuntakulttuurissa.

Liikunta- ja terveyserot alkavat muodostua jo alle kouluikässä. Lapsuus- ja nuoruusiän liikunta, kunto ja kehonpaino ennustavat aikuisiän liikuntaa, kuntoa ja kehonpainoa. Passiivisten lasten liikkumattomuus aiheuttaa tulevaisuudessa ongelmia sekä heille itselleen että yhteiskunnalle. Elintapasairaudet uhkaavat lastenkin terveyttä. Lihavien lapsien osuus on noussut kaksin–kolminkertaiseksi 1970-lukuun verrattuna.

Lasten liikunnan edistämiseen on kiinnitettävä nykyistä huomattavasti vakavampaa huomiota perheissä sekä neuvola-, päiväkot- ja kouluympäristöissä. Riittämättömästi liikkuvien lasten ja nuorten motivoimiseksi tarvitaan uusia lähestymistapoja.

Koulu on ainut instituutio, joka koskettaa kaikkia kansalaisia. Paikallinen toimintavapaus antaa koulutuksen järjestäjille moninaiset mahdollisuudet liikunnallisen elämäntavan ja terveysosaamisen opettamisessa. Elintavat ja harrastukset vakiintuvat nuoruudessa, minkä takia erityisesti liikunnanopetuksen katkeamattomuutta tulisi varjella toisen asteen jaksojärjestelmään perustuvassa koulutuksessa.

Liikuntatuntien määrän lisäämisen rinnalla tulee kiinnittää huomiota koulujen toimintakulttuurien liikunnallistamiseen, kouluympäristöjen liikuntaolosuhteisiin sekä aamu- ja iltapäivätoiminnan edelleen kehittämiseen.

Kansalaisten yhteneväinen elämänkulku – koulutuksesta palkkatyöhön, palkkatyöstä eläkkeelle – on monimuotoistumassa. Työn luonne sekä työn organisointi ja työvoiman käytön tavat ovat muuttumassa. Työmarkkinat ovat muuttuneet epävakaisiksi ja työn vaatimukset kasvaneet samalla kun työikäisen väestön keski-ikä kohoaa. Työ- ja perhe-elämän yhteensovittaminen on vaikeaa. Työssäjaksamisesta on tullut avainkysymys. Liikunnan mahdollisuuksia työelämän ja tuottavuuden tukemisessa on toistaiseksi hyödynnetty kirjavasti ja usein vajavaisesti.

Työssäviihtymistä ja -jaksamista on edistettävä työmarkkinajärjestöjen, ministeriöiden ja liikuntajärjestöjen yhteistyöllä sekä löydettävä konkreettisia ja joustavia ratkaisuja liikunnan lisäämiseksi työpäivään.

Suomi ikääntyy. Suomen väestö on nykyisellään Euroopan nuorimpia, mutta 25 vuoden päästä Euroopan neljänneksi vanhin. Ikääntyvien toimintakyvyn ylläpitäminen nykyistä

muutamankin vuoden pidemmälle mm. liikunnan avulla säästäisi merkittävästi hoivakustannuksia ja mahdollistaisi tavoitteena olevan kotona asumisen.

Ikääntyvien itsenäistä selviytymistä on tuettava tarjoamalla turvallisia ja toimintakykyä ylläpitäviä liikkumisen ja yhdessäolon mahdollisuuksia.

Liikuntakulttuurimme on moniarvoinen. Yhteisestä perustastaan huolimatta liikunnan tavoitteet painottuvat urheiluun, kuntoiluun ja hyvinvointiin. Tämä edellyttää myös julkisen intervention perustelujen ja sisältöjen tarkistamista.

Julkisen sektorin eri toimijoiden tulee arvioida minkälaiseen liikuntaan niiden pitäisi resurssejaan ensisijaisesti sijoittaa täyttääkseen hyvinvointitehtävänsä.

Kansainvälisen liikkuvuuden ja muuttoliikkeen kasvun myötä monikulttuurisuus lisääntyy tulevina vuosikymmeninä. Monikulttuuriset näkökohdat vaikuttavat myös liikunnan suunnitteluun ja järjestämiseen.

Kulttuurien kohtaamisiin liittyvää erilaisuuksien hyväksymistä ja molempinpuolista sopeutumista tulee liikuntakulttuurissa korostaa nykyistä huomattavasti enemmän.

Kunnilla on tärkeä asema liikuntaedellytysten ja hyvinvoinnin luomisessa. Hyvinvointipolitiikan toteuttaminen vaatii eri hallinnonalojen osaamisen kokoamista yhteen joko vahvassa peruskunnassa tai useamman kunnan yhteistoiminnan kautta.

Liikunnan uudet voimavarat tulee kunta- ja palvelurakennemuutoksessa löytää laaja-alaisesta yhteistyöstä ja liikunnan roolista osana hyvinvointiajattelua.

Kansalaisyhteiskunta toimii näkyvimmin kansalaisjärjestöjen kautta. Toiminta järjestöissä edistää aktiivisen kansalaisuuden, osallistumisen ja osallisuuden tavoitteita. Järjestöjen toiminta tuottaa myös yhteiskuntaa kehittäviä aloitteita. Liikunnan kansalaistoiminta on maan suurin kansalaisliike. Liikuntajärjestöissä ja -seuroissa suomalaiset edistävät oman aloitteellisuuden ja itseohjautuvuuden perusteella liikuntaa, jonka he kokevat tärkeäksi. Julkisen sektorin ote liikunnan kansalaistoimintaan on muuttumassa entistä tavoitteellisemmaksi. Järjestöille myönnettävien avustusten ehdoiksi asetetaan aikaisempaa tarkemmin tiettyjen tavoitteiden mukainen toiminta. Julkinen sektori odottaa järjestöiltä ja seuroilta yhä enemmän yhteiskunnallista vaikuttavuutta.

Vastikkeellisuuden vaatimus ja autonomisuuden perinne kohtaavat hallinnon ja järjestöjen välillä tavalla, joka edellyttää sekä periaatteellista keskustelua että selkeitä pelisääntösopimuksia.

Suomalaisen liikuntapolitiikan keskeisiä tavoitteita ovat liikunnan kansalaistoiminnan edellytysten turvaaminen ja esteiden poistaminen. Toimintaympäristön muutokset, mm. EU:n yhteisölaainsäädäntö, aiheuttavat uhkia yleishyödylliselle kansalaistoiminnalle.

Jo tehtyjen toimenpiteiden lisäksi kansalaistoiminnan edellytysten turvaaminen kaipaa konkreettisia ja arkeen ulottuvia toimenpiteitä.

Liikunnan laajentuneet yhteiskunnalliset tehtävät ovat asettaneet liikunta- ja urheiluseurat uuteen tilanteeseen. Liikunnan ja urheilemisen lisäksi seuratyössä tulisi ottaa aiempaa enemmän huomioon kasvatuksen, terveyden ja hyvinvoinnin tavoitteet sekä tasa-arvon, suvaitsevaisuuden, monikulttuurisuuden ja kestävä kehityksen edistäminen. Liikunnan monet ulottuvuudet tarjoavat seuroille useita profiloitumisen tapoja.

Seurojen resurssit tulee turvata tehtävien laajuuden ja sisällön mukaan. Keskinäisen yhtenäisyyden ja perinteiden vaalimisen rinnalla seurojen tulee harkita laajaa tekemisen kirjoa ja houkutella seuratoiminnan pariin uusia, eri liikuntatavoittein liikkuvia harrastajia.

Liikunnan kysyntä ylittää tarjonnan etenkin lasten ja nuorten liikunnassa. Seuroilla ei ole mahdollisuutta vastaanottaa kaikkia halukkaita ohjaaja- ja tilaongelmien takia. Toisaalta myös vaihtuvuus seuroissa on suurta. Seuratoiminta ei tyydytä kaikkia siihen osallistuneita.

Seuratoiminnan tarjontaa erityisesti lapsille ja nuorille tulee lisätä ja samalla taata erilaisten harrastustoiveiden toteutuminen seuratoiminnassa.

Liikunta- ja urheiluseurat ovat ennen kaikkea lasten ja nuorten liikuttajia. Seurojen – varsinkin kilpailuun suuntautuneiden seurojen – mahdollisuudet saada aikuisväestö laajamittaisesti harrastamaan liikuntaa seuroissa ovat rajalliset. Seurojen rinnalla aikuisten liikuntaa organisoivat muut yhteisöt (työyhteisöt, kansalaisopistot, kuntien liikuntaryhmät, eläkeläisjärjestöt, vanhainkodit jne.) ja vapaamuotoiset ryhmät.

Liikuntaa järjestävien erilaisten yhteisöjen merkitys – tarve ja mahdollisuudet – ihmisen elämänkulun eri vaiheissa on kartoitettava nykyistä tarkemmin ja sovittava eri tahojen työnjaosta ja yhteistyöstä.

Kulttuurien kohtaaminen näkyy parhaiten nuorten liikunnassa. Liikunnan nuorisokulttuuriset ulottuvuudet ovat lisääntymässä perinteisen urheiluseurakulttuurin vaihtoehtona. Omaehtoista harrastusta ja samalla uudenlaista nuoriso- ja liikuntakulttuuria edustavat mm. skeittajat ja lumilautailijat, joilla yhteyttä synnyttävä toimintakenttä sijoittuu suurelta osin sähköiseen verkkoympäristöön.

Uudenlainen liikunnallisuuden ja siihen liittyvän yhteisyyden tunnistaminen auttaa liikunta- tai liikkumisharrastuksen laajentamista myös niiden joukkoon, joita perinteisemmät liikuntakäytännöt eivät kiinnosta.

Liikunnan ja urheilun eettiset arvot voivat käytännössä vaihdella suurestikin lajista ja tasosta riippuen. Liikunnan ohjaus ja valmentaminen on laadultaan moninaista ja tasoltaan kirjavaa.

Liikunnan ohjauksen ja valmennuksen laatua tulisi edelleen nostaa monialaisen koulutuksen kautta.

Urheileminen ja siihen liittyvä fyysinen harjoittelu ovat liikuntakulttuurin perussanomaa, joka pitkään hallitsi yksin myös liikunnan julkisuuskuvaa. Urheilu on monelle harrastus ja pienelle vähemmistölle myös ammatti. Huippu-urheilun seuraaminen yhdistää ajoittain lähes koko kansakuntaa. Kansakunnan liikuttamisessa huippu-urheilun merkitys on kuitenkin vähäinen, vaikka huippu-urheilulla on esikuvallista merkitystä erityisesti lapsille ja nuorille. Kansallisen liikuntaohjelman tavoitteena ei ensisijaisesti ole huippu-urheilun kehittäminen.

Huippu-urheilulle on taattava oma sijansa suomalaisessa liikuntakulttuurissa.

Valtion liikuntamäärärahat perustuvat Veikkaus Oy:n toiminnasta kertyviin voittovaroihin.

Käytäntö tulee turvata säilyttämällä oikeus rahapelejä koskevaan kansalliseen lainsäädäntöön.

Hyvinvoinnin edistäminen on kaikkien hallinnonalojen ja -tasojen yhteistyötä. Myös liikunnan edistäminen yhdistää hallinnonalat ja -tasot.

Eri hallinnonalojen ja -tasojen yhteistyötä on tarkistettava myös rahoituksen osalta.

Kestävässä yhteiskunnassa yhteiskunnalla on vastuu peruspalveluiden ja perusturvan järjestämisestä samalla kun aktiiviset kansalaiset ottavat vastuuta omasta ja tulevien sukupolvien hyvinvoinnista taloudellisesti ja ympäristön kannalta kestävällä tavalla.

Kestävän kehityksen vaatimus tulee ottaa huomioon entistä painokkaammin liikuntakulttuurin tulevissa valinnoissa.

Liikuntakulttuurin monipuolistuminen on entisestään sekoittanut liikuntaan liittyvää käsitteistöä, mikä on vaikeuttanut liikuntakäyttämiseen ja kuntoon kohdistuvien tutkimusten ja selvitysten vertailua ja liikunnan ohjeistusta.

Liikunnan käsitteistä ja yhtäläisistä suosituksista on sovittava kansallisella tasolla.

Siirtyminen kohti projektikeskeistä sopimusyhteiskuntaa on hajauttanut liikuntakulttuurin hallinnoimista monella tasolle ja taholle, mikä vaikeuttaa seuranta- ja kokonaisuuden tietohallintaa.

Liikuntaan liittyvien ohjelmien ja projektien rinnalla on ylläpidettävä kokonaisuuden hallintaa palvelevaa portaalia, joka palvelee sekä kansalaisia että liikunnan päättäjiä ja asiantuntijoita.

2 Liikuntakulttuurin tila

2.1 Liikuntaharrastus

Liikunta on vakiinnuttanut asemansa yhtenä suomalaisten yleisimpänä vapaa-ajan harrasteena. EU-maiden vertailussa suomalaiset ovat kärjessä. Suomalaisista 75 prosenttia ilmoittaa harrastavansa liikuntaa vähintään kerran viikossa (Euroopan komissio, 2005). Liikuntaharrastuksen arviointeja ja vertailuja hankaloittavat kuitenkin liikunnan kulttuurisidonnaisuudet. Liikunta ymmärretään eri lailla eri maissa. Lisäksi sosiaalinen suotavuus saattaa mm. Suomessa ohjata liikuntakyselyihin vastaamista enemmän kuin joissakin muissa EU-maissa. Kuitenkin: suomalaiset ovat eurooppalaisessa vertailussa liikunnallista kansaa.

Liikunta muuttaa muotoaan. Suomessa liikunnan merkitykset ovat laajentuneet ja erilaistuneet voimakkaasti viimeisten vuosikymmenien aikana. Urheilun rinnalle nousi ensin kuntoilu ja 1990-luvulla terveyttä edistävä liikunta. Samalla liikunnaksi ”hyväksyttyä” harrastuksen intensiteettitasoa madallettiin, mikä on laajentanut harrastusta, helpottanut liikunnan toteutusta ja pienentänyt vammautumisiriskiä. Liikunta on tuotu ”koko kansan” ulottuville terveyttä edistävän liikunnan muodossa.

Liikunnan erilaistuminen on merkinnyt yhden suuren liikuntakertomuksen pilkkoutumista useisiin pienempiin ja tavoitteiltaan erilaisiin harrastusalueisiin. Kilpailemisen ja voittamisen tavoitteiden rinnalla voidaan puhua kunnon ylläpitämisestä ja kohottamisesta tai korostaa työ- ja toimintakyvyn tai terveyden tavoitteita. Terveyden ja hyvinvoinnin tavoitteet voivat liikunnassa olla hyvinkin erilaisia kilpailemisen ja voittamisen tavoitteiden kanssa. Kokonaiskuvan saamiseksi olisi tiedettävä harrastuksen lisäksi liikunnan tavoite ja harrastuksen intensiteetti sekä muu liikkuminen. Liikunnasta ei voi enää puhua yksikössä.

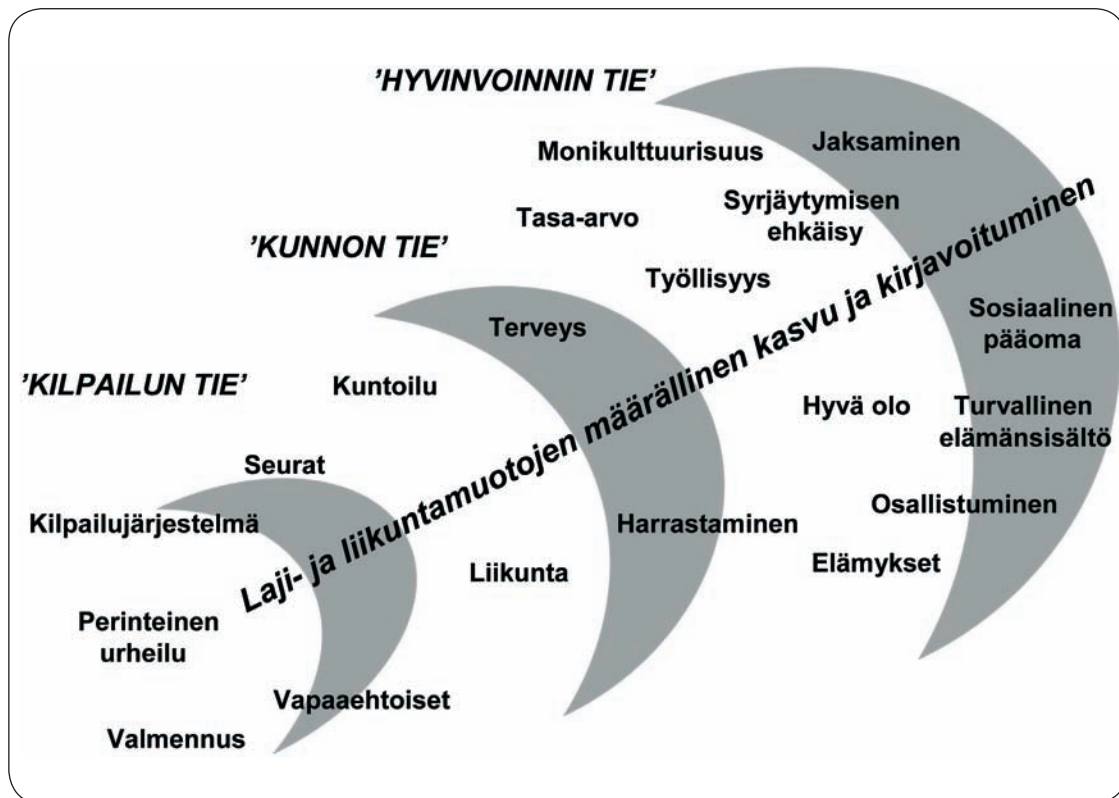
Liikuntatavoitteet ovat pitkälle ikäsidonnaisia. Lapsilla korostuvat leikin, yhdessäolon ja -tekemisen tavoitteet (sosiaaliset tavoitteet). Iän myötä mukaan tulevat kilpailemiseen ja myöhemmin terveyteen, hyvinvointiin sekä toimintakykyyn liittyvät tavoitteet.

Samoin liikunnan muodot muuttuvat iän myötä. Päiväkotij- ja koululiikunnan rinnalla voidaan puhua perheliikunnasta, ulkoilusta, harrasteliikunnasta ja kouluikäisten lasten kohdalla vähitellen myös kilpaurheilusta, kilpakuntoilusta ja kuntosuorheilusta. Työikäisten tavallisia liikuntamuotoja ovat myös kuntoliikunta, terveysliikunta, työpaikkaliikunta sekä arki- ja hiihtoliikunta. Iäkkäille voidaan järjestää myös liikunnallista kuntoutusta. Lisäksi erityisliikuntaa (soveltavaa liikuntaa) järjestetään heille, joiden on vaikea osallistua yleisesti tarjolla olevaan liikuntaan vamman, sairauden tai muun toimintakyvyn heikkenemisen tai sosiaalisen tilanteen vuoksi. Lisäksi liikuntaa voidaan luokitella väestöryhmien mukaan

(kielivähemmistöt, maahanmuuttajat jne.). Suomessa asuvat kansalaiset voivat harrastaa tavoitteiltaan ja luonteeltaan erilaisempia liikuntamuotoja kuin koskaan.

Liikunnan eri muodot ja lukuisat järjestäjätahot kertovat myös liikunnan laaja-alaisesta hyväksynnästä yhteiskunnan tasolla. Liikunta on nykyisellään paljon enemmän kuin vain urheilevan nuorison tai vain vapaa-ajan asia. Liikunnan järjestäjiä ovat liikuntaseurojen ohella kodit, päiväkodit, koulut, kunnat, työpaikat, kansalais- ja työväenopistot, eläkeläisjärjestöt ja muut yhdistykset, kuntoutuslaitokset, vanhustenhuoltolaitokset sekä enenevässä määrin näiden tarjontaa täydentävät kaupalliset yritykset. Lisäksi kansalaiset järjestävät runsaasti omatoimista liikuntaa, ja ns. vapaat yhteisöt (kaveriporukat jne.) organisoivat liikunnallisia yhdessäolotapahtumia.

Kuvio 1. Liikuntakulttuurin eriytyminen (Juha Heikkala, 2004)

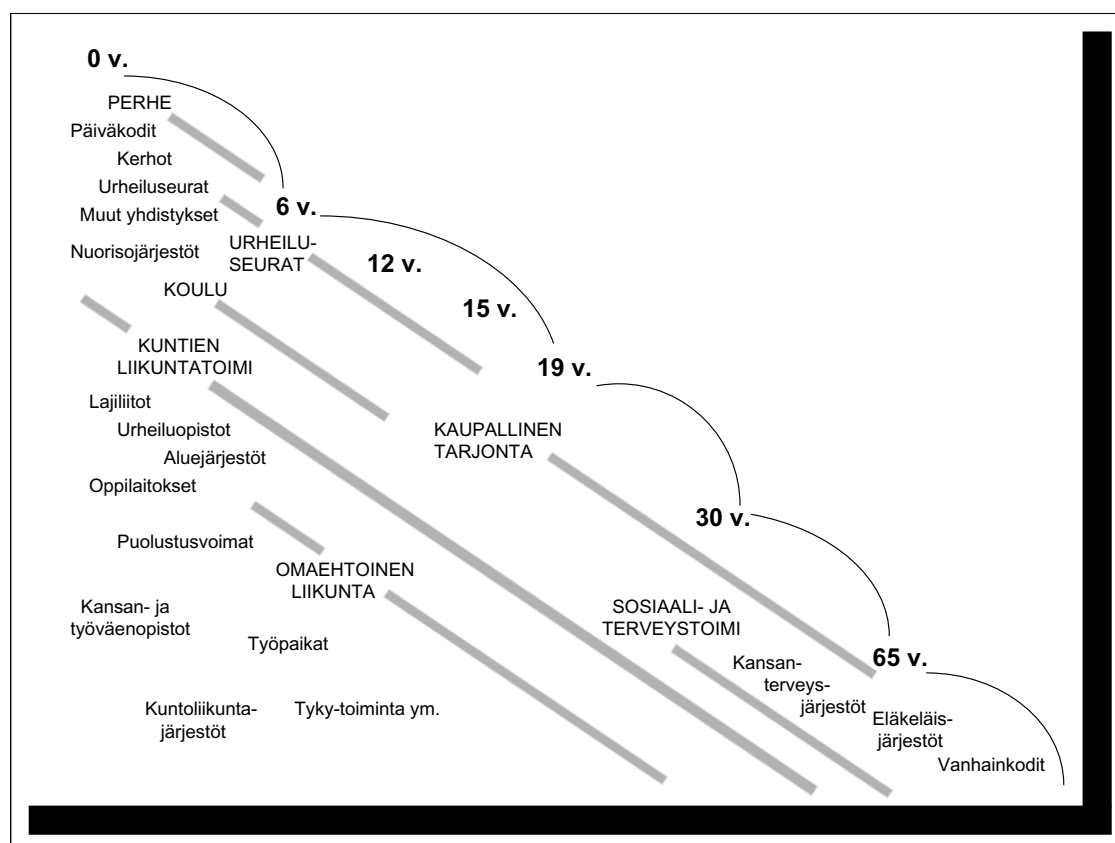
Liikunta näyttäytyy monin eri tavoin arjessa. Aina ei ole helppoa rajata sitä, milloin on kyse liikunnasta ja milloin muusta aktiivitoiminnasta, jossa liikunta ei ole varsinainen tavoite, mutta kylläkin selkeä osatulos. Esimerkiksi nuorisokulttuurissa on paljon liikunnallisia ulottuvuuksia, jotka jäävät nuorisotoiminnan taustalle. Samoin työ- tai asiointimatkan kulkeminen jalan tai polkupyörällä on aktiivista ja usein terveyttä edistävää toimintaa, vaikka sillä ei olisi liikuntaharrastuksen tavoitetta. Liikunnan rinnalla onkin alettu puhua liikkumista. Tällöin ei korosteta eroa arki- ja hyötyliikunnan sekä harrasteliikunnan välillä.

Liikunnan sirpaloituminen, tavoitteiden eriytyminen ja liikunnan sisällyttäminen muihin toimintaan ovat tehneet liikunnan arvioinnin ja mittaamisen työlääksi. Mikä yhden mielestä on liikuntaa, ei toisen mielestä välttämättä sitä ole. Yhtenäisten tulkintojen puuttuessa tämä vaikeuttaa liikuntakäyttäytymisen tutkimusta, vaikka rajauksilla itse liikkujalle ei olisikaan suurta merkitystä.

Liikunnallisten kansalaisten määrä riippuu olennaisesti harrastuksen intensiteetille ja useudelle asetetuista ehdoista. Suomalaisessa arvioinnissa on viime vuosina yleistynyt lii-

kunnan kriteeriksi sellainen liikunta, joka ylläpitää terveyttä. Aikuisille riittävä määrä on suositusten mukaan puoli tuntia liikuntaa reipasta kävelyä vastaavalla kuormittavuudella vähintään viitenä päivänä viikossa. Vaihtoehtoisesti riittävästi liikuntaa on vähintään kolme kertaa viikossa tapahtuva, ainakin lievää hengästymistä ja hikoilua aiheuttava ja vähintään puoli tunti kestävä kuntoliikunta. Kouluikäisten pitäisi liikkua vähintään tunnin ajan päivittäin ainakin kohtuullisesti itseään kuormittaen. (Fogelholm, Paronen, Miettinen, 2007)

Kuvio 2. Liikunta ja liikuttavat tahot ihmisen elämänselässä (OPM/LY, 2001)

Tavoitehakuksen kuntoilun ja erityisesti urheilun kriteereihin liitetään terveyttä edistävää liikuntaa intensiivisempiä ja useampia kertosuoritteita. Yhteisten kansallisten ja ikäluokkakoh- taisten liikuntasuosituksen puuttuminen vaikeuttaa liikunnan arviointia ja "annostelua".

Osin edellisestä johtuen objektiivisin mittarein kerättyä valtakunnallista tutkimustietoa suomalaisten liikunta-aktiivisuudesta ei ole saatavilla (Laakso, Nupponen, Rimpelä, Telama, 2006). Sen sijaan on useita tutkimuksia, jotka kuvaavat eri näkökulmasta (intensiteetti, useus, kesto) vapaa-ajan liikunnallista aktiivisuutta tai liikkumista (työmatka- ja asiointiliik- kuminen). Yhdessä ne antavat verraten kattavan kuvan kokonaisuudesta: liikuntakulttuuri koskettaa omakohtaisen harrastuksen, vapaaehtoistyön tai urheilun seuraamisen kautta lä- hes kaikkia suomalaisia.

Alle kouluikäisten lasten liikunta

Lasten ja nuorten liikuntaa kehitettiin aikuisten urheilun ja liikunnan "pienoismallina" 1970-luvulle asti. Viime vuosikymmeninä lasten ja nuorten liikunnan ohjausta ja kilpai- lujärjestelmiä on tarkistettu lasten kasvun ja kehityksen näkökulmasta. 2000-luvulla puhu-

taan jo lasten (ja nuorten) omasta liikuntakulttuurista.

Lasten liikunnan arvioinnissa ja kehittämisessä kohderyhmänä ovat tavallisimmin olleet kouluikäiset lapset ja nuoret. Alle kouluikäisten liikkumisesta on vähemmän tietoja, ja usein ne on yhdistetty vanhempien lasten tietoihin.

Lasten liikunta-aktiivisuutta kuvaa leikkimiseen ja liikkumiseen käytetty aika. Ulkoleikit ovat pääsääntöisesti liikunnallisia, sisäleikit harvemmin. Alle kolmivuotiaiden lasten liikkuminen on pääsääntöisesti lapsen omaehtoista leikkiä ja liikkumista. Yli kolmivuotiaiden, mutta alle kouluikäisten liikunnasta on omaehtoista vielä suurin osa.

Liikunnan useus lisääntyy lapsuudessa 3-vuotiaasta 6–8-vuotiaaseen asti. Kouluikään tultaessa lapset liikkuvat keskimäärin suositusten verran (Halme, Laine, 2005). Yksilölliset erot ovat kuitenkin merkittäviä. 1990-luvun lopussa tehdyn tutkimuksen mukaan suomalaiset 5–7-vuotiaat lapset leikkivät arkipäivisin ulkona keskimäärin kaksi tuntia päivässä, pojat hieman enemmän kuin tytöt. Noin 10 prosenttia lapsista ei enää päiväkotipäivän jälkeen ulkoillut juuri ollenkaan, ja noin 20 prosenttia leikki ulkona päivittäin kauemmin kuin kolme tuntia. Viikonloppuisin pojat leikkivät ulkona keskimäärin neljä tuntia ja tytöt kolme ja puoli tuntia päivässä. Myös viikonloppuisin yksilölliset erot olivat huomattavat. Lähes 19 prosenttia tytöistä ja 15 prosenttia pojista oli ulkona vain kaksi tuntia tai vähemmän lauantaina ja sunnuntaina. Toisaalta pojista 37 prosenttia liikkui ulkona viisi tuntia tai enemmän, tytöistä 17 prosenttia. (Pönkkö, 1999)

Suuri osa suomalaislapsista viettää päivänsä päivähoidossa. Siksi päivähoidon työntekijät ovat avainasemassa lasten liikunnan mahdollistajina. Vaikka alueelliset erot ovat suuria, päivähoidon kulttuuri on muuttunut liikuntatietoisemmaksi.

Päiväkotien rinnalla vanhemmat ovat pienten lasten liikunnanohjauksessa avainasemassa. Vanhempien omalla liikuntaharrastuksella on vahva yhteys siihen, kuinka usein he liikkuvat yhdessä lapsen kanssa ja kuinka paljon he hankkivat lapselle liikuntavälineitä. Vähän tai ei ollenkaan lapsen kanssa liikkuvissa vanhemmissa on enemmän tyttöjen kuin poikien vanhempia. Vanhemmat ilmeisesti jakavat poikien liikuntaan liittyvän kokemusmaailman, liikkuvat enemmän poikien kanssa ja pojat ovat liikunnallisesti aktiivisempia kuin tytöt. Silti kaverien malli ja hyväksyntä näyttäisivät ohjaavan poikien liikuntaa enemmän kuin vanhempien liikuntamyönteisyys. Sen sijaan tyttöjen kohdalla vanhempien liikuntamyönteisyydellä on selkeästi liikuntaharrastusta ohjaava merkitys. (Pönkkö, 1999)

Myös liikuntaseurat tavoittavat nykyisin enenevässä määrin alle kouluikäisiä lapsia. Kansallisen liikuntatutkimuksen 2005–06 mukaan alle kouluikäisten harrastaminen seurassa on lisääntynyt tasaisesti viimeisen vuosikymmenen aikana. Lasten vanhempien ilmoituksen mukaan 28 prosenttia 3–6-vuotiaista lapsista harrastaa liikuntaa urheiluseurassa. Kymmenen vuotta sitten prosenttiluku oli 18. (Kansallinen liikuntatutkimus 2005–06, 2006)

Yhdeksi pienten lasten liikuntamuodoksi on viime vuosina noussut perheliikunta. Sitä järjestävät liikuntajärjestöjen ja -seurojen lisäksi monet tahot: päiväkodit, koulut, opistot, kylätoimikunnat jne.

Alle kouluikäisille liikkuminen on sekä tavoite että väline. Päivittäinen fyysinen aktiivisuus on välttämätöntä lapsen kasvuille, kehitykselle ja terveydelle. Liikuntataitojen oppiminen ja liikunnallisen elämäntavan omaksuminen tulisi oppia jo lapsuudessa, sillä lasten liikunta-aktiivisuus ennustaa aikuisiän liikuntaa. Fyysisen toiminnan avulla lapsen motoriikka kehittyy ja hän oppii esimerkiksi tasapaino-, liikkumis- ja käsittelytaitoja. Liikunta voi edistää välillisesti lapsen tiedollisia, sosiaalista sekä tahdon ja tunteiden kehitystä. (Mertaniemi, Miettinen, 1998)

Yhteiskuntapoliittisesti lapsiperhevaihetta on pidetty muita elämänkaaren vaiheita tärkeämpänä, koska lapsiperheissä kasvaa seuraava sukupolvi. Yhteiskunta muuttuu näkyvim-

min uusien sukupolvien astuessa yhteiskuntaan ja ottaessa vallan ja vastuun. (Moisio, 2006)

Kouluikäisten lasten ja nuorten liikunta

Liikunta on suomalaisten nuorten yksi suosituimmista vapaa-ajan harrastuksista. Toisin kuin yleisesti on arveltu, kouluikäisten lasten ja nuorten (9–18-vuotiaat) liikunta-aktiivisuus ei ole vähentynyt viimeisen kolmen vuosikymmenen aikana. Tyttöjen liikunta-aktiivisuus on jopa lisääntynyt ja sukupuolten väliset erot ovat supistuneet. Liikuntalajien ja -muotojen kirjo on kasvanut, taitolajien harrastaminen lisääntynyt ja kestävyyslajien harrastaminen vähentynyt. Samalla arkiaktiivisuuden määrä on vähentynyt. (Laakso ym, 2006)

Lasten ja nuorten liikuntaharrastus on ikä- ja sukupuolisidonnaista. Liikuntaharrastus on huipussaan noin 10–12-vuoden iässä ja on suositumpaa poikien kuin tyttöjen keskuudessa. Fogelholmin, Parosen ja Miettisen tutkimuskatsauksen (2007) mukaan 12- ja 16-vuotiaista pojista noin 45–50 prosenttia ja tytöistä noin 40–45 prosenttia liikkuu terveytensä kannalta riittävästi. Riittävästi liikkuvien osuus on jonkin verran kasvanut 1990-luvun alun jälkeen.

WHO-Koululaistutkimuksen mukaan 11-, 13- ja 15-vuotiaiden poikien ja tyttöjen liikuntaharrastuneisuus on lisääntynyt vuodesta 1986 vuoteen 2002. Neljä kertaa tai useammin viikossa liikunta harrastavien osuudet kasvoivat kaikissa ikäryhmissä. Myös neljä tuntia tai enemmän viikossa liikuntaa harrastavien osuudet kasvoivat vuosien 1998 ja 2002 välillä. Kansainvälisessä 24 maan vertailussa suomalaiset 11-, 13- ja 15-vuotiaat sijoittuvat kärkikymmenikköön, kun harrastuksen kriteerinä on kaksi kertaa tai useammin viikossa harrastaminen. (Vuori, Kannas, Tynjälä, 2004)

Kansallisessa liikuntatutkimuksessa 2005–06 kysyttiin haastateltavien omaa mielipidettä liikuntaharrastuksestaan. Vastaajien omien ilmoitusten mukaan jopa 94 prosenttia 12–14-vuotiaista ja 91 prosenttia 15–18-vuotiaista harrastaa liikuntaa. Tutkijoiden tulosten ja haastateltavien vastausten erot kertovat osaltaan liikuntaharrastuksen määrittelyn vakiintumattomuudesta.

Fogelholmin ym. mukaan omatoiminen liikunta vähenee jonkin verran ja urheiluseuraliikunta huomattavasti 12–18 -ikävuosien välillä. Omatoimisesti 12-vuotiaista harrastaa (vähintään kaksi kertaa viikossa) noin 65 prosenttia ja seuroissa (vähintään kaksi kertaa viikossa) noin 45 prosenttia. Kuusi vuotta vanhemmassa ikäryhmässä omatoimisia harrastajia on noin 55 prosenttia ja seuraharrastajia noin 25 prosenttia. Seuratoimintaan osallistuu enemmän poikia kuin tyttöjä. Omakohtainen liikunta kiinnostaa molempia sukupuolia suunnilleen yhtä paljon. (Fogelholm, Paronen, Miettinen, 2007)

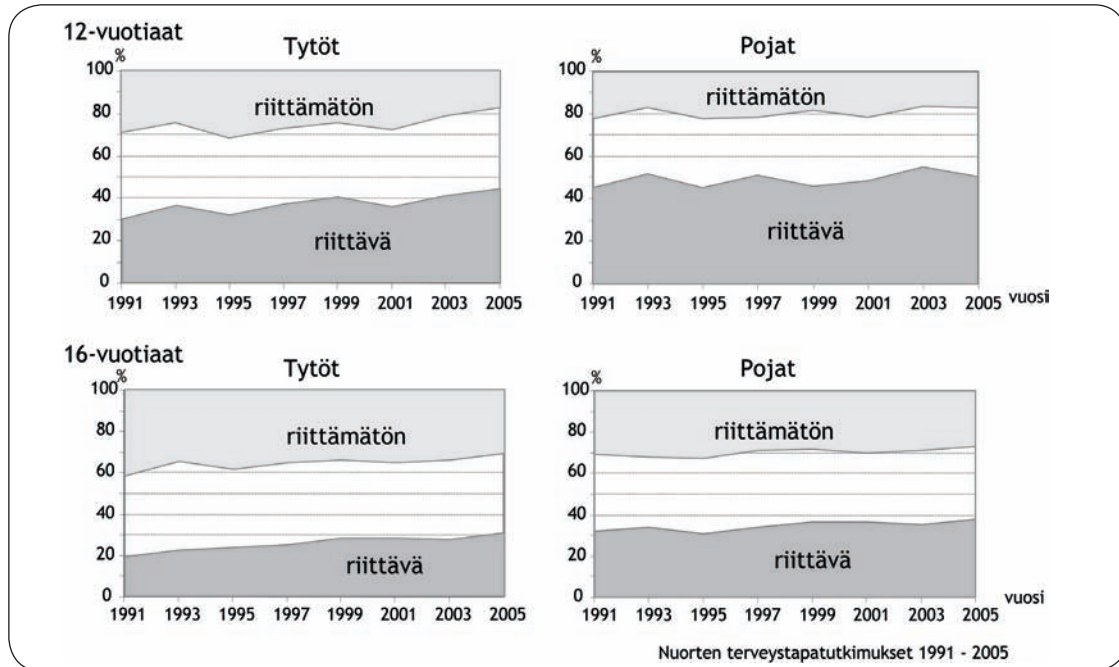
Urheiluseurat ovat perinteisesti järjestäneet pääosan lasten ja nuorten organisoidusta liikunnasta. Organisoitu liikunta on yhä useamman lapsen, nuoren ja heidän vanhempiansa valinta. Seuratoiminta kiinnostaa enemmän poikia kuin tyttöjä. Kansallinen liikuntatutkimus 2005–06 antaa urheiluseuratoiminnasta Fogelholmin ym. katsausta hieman suuremmat harrastusluvut. Sen mukaan 12–14-vuotiaista harrastaa seuroissa 52 prosenttia ja 15–18-vuotiaista 35 prosenttia.

Liikuntakulttuurin muuttuminen on lisännyt seurojen painetta laajentaa toimintaansa terveyttä edistävän liikunnan suuntaan myös lasten ja nuorten liikunnassa. Kilpailutavoitteen toiminna rinnalla kysyntää on alkanut esiintyä myös kevyemmälle ja vähemmän sitoutumista edellyttävälle toiminnalle. Kilpailun eetos rinnalle halutaan nykyistä näkyvämmin myös terveyden ja kasvatuksen eetos. Keskustelu lasten ja nuorten seuratoiminnan tavoitteista on vilkastunut viime vuosina.

Ohjattua liikuntaa järjestävät urheiluseurojen lisäksi useat muut tahot, kuten kunnat, opistot ja eri järjestöt. Kokonaisuudessa niiden osuus on pieni, mutta niiden merkitys ko-

roastuu sellailsten lasten ja nuorten kohdalla, jotka eivät halua harrastaa seuroissa tai joiden on vaikea osallistua seuroissa tarjolla olevaan liikuntaan esimerkiksi vamman tai sairauden takia. Toisaalta jotkin lajiliitot ja seurat ovat alkanee avata oviaan inklusion hengessä kaikille halukkaille taitoihin tai kykyihin katsomatta.

Kuvio 3. 12- ja 16-vuotiaiden tyttöjen ja poikien vapaa-ajan liikunnan riittävyys vuosina 1991 – 2005 (Fogelholm, Paronen, Miettinen, 2007)

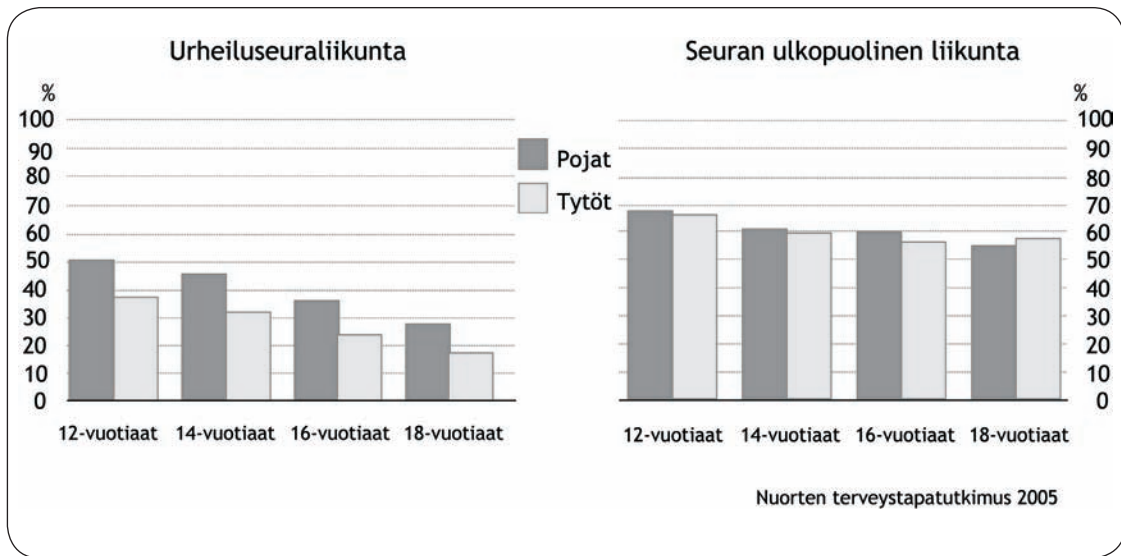

Selkeitä merkkejä on myös siitä, että liikunnan nuorisokulttuuriset ulottuvuudet ovat lisääntymässä perinteisen urheiluseurakulttuurin vaihtoehtona (Aaltonen, 2006). Skeittaajat, lumilautailijat tai parkourin harrastajat eivät välttämättä halua samastua liikunnan maailmaan. Nuorison liikunnallisuus saa uusia muotoja, joista heidän vanhemmillaan ei ole tietoa eikä kokemusta.

Nuorten uusista suosikkilajeista useimpia harrastetaan omaehtoisesti. Tällöin korostuu oman identiteetin luominen harrastuksen kautta. Omaehtoisessa liikunnassa ei tarvitse tehdä itseä koskevia päätöksiä muiden ehdoilla. Uudet lajit ilmentävä nuorten omaa tekemistä ja itse luotua yhteisöllisyyttä. Uusille lajeille on tyypillistä, että niiden harrastamista ei aloiteta liittymällä ensin urheiluseuraan. (Vuori, 2004) Sen sijaan seuroja saatetaan perustaa ja niihin liittyä harrastuksen vakiintuessa.

Vaikka omatoiminen liikunta on suositumpaa kuin harrastaminen liikuntaseurassa, näyttäisi lasten liikunnan suunta olevan pihaleikeistä ja -peleistä ohjattuun lajiharjoitteluun. Ohjattuun liikuntaan osallistumisen yleistymisen voi osittain selittyä yhä nuorempien lasten liikunnan eriytymisellä arkitoiminnoista sekä ohjatun liikunnan omatoimisesta liikuntaa suuremmalla yleisellä arvostuksella. Monet lapset ja nuoret harrastavat vapaa-ajallaan liikuntaa vain ohjattuna. Urheiluseuran harjoituksiin osallistuminen ei välttämättä yksinään takaa lapsille ja nuorille terveyden kannalta riittävää liikunnan määrää ja monipuolisuutta. Toisaalta monet ohjattuun liikuntaan aktiivisesti osallistuvat lapset ja nuoret liikkuvat hyvin aktiivisesti myös omatoimisesti. Tällöin liikunnan harrastaminen kasautuu. Osa lapsista ja nuorista liikkuu hyvin vähän ja osa hyvin paljon. (Halme, Laine, 2005)

Kuvio 4. Nuorten liikuntaharrastus urheiluseurassa ja seuran ulkopuolella vähintään kaksi kertaa viikossa vuonna 2005 (Fogelholm, Paronen, Miettinen, 2007)

Liikuntaharrastuneisuuden moniulotteisesta luonteesta huolimatta yleiskuva on, että lasten ja nuorten kiinnostus sekä seuratoimintaa että omakohtaista liikuntaa kohtaan on säilynyt ja on osin jopa hienoisessa nousussa. Suotuisasta kehityksestä huolimatta harrastus on vieläkin liian vähäistä kansainvälisiin liikuntasuosituksiin nähden. Lasten ja nuorten tulevaisuuden liikunta-aikomukset lupaavat kuitenkin hyvää. Vuonna 2002 yli 90 prosenttia 11–15-vuotiaista aikoi harrastaa liikuntaa 20-vuotiaana (Vuori, Kannas, Tynjälä, 2004).

Keskimääräiset luvut eivät kuitenkaan anna riittävää kokonaiskuvaa, sillä yksilölliset ja eri nuorisoryhmien väliset erot varsin suuria (Laakso ym., 2006). Esimerkiksi 14-vuotiaista pojista noin 20 prosenttia ja tytöistä noin 25 prosenttia liikkuu erittäin vähän (Fogelholm ym., 2007) tai ei lainkaan (Laakso ym., 2006).

Nuoret voidaan karkeasti jakaa kolmeen ryhmään liikunta-aktiivisuutensa perusteella:

- 1 *Liikunnallisesti hyvin aktiiviset nuoret*: osallistuvat liikuntaan ja urheiluun monin eri tavoin ja heidän kuntonsa on entistä parempi.
- 2 *Liikunnallisesti melko aktiiviset nuoret*: käyvät ajoittain urheiluseuran harjoituksissa tai liikkuvat omatoimisesti. Ovat kiinnostuneita lyhytkestoisista, taitopainotteisesta liikunnasta.
- 3 *Liikunnallisesti passiiviset nuoret*: yhä suuntautuneempia liikunnallisesti inaktiiviseen toimintaan. Keskeisen kysymyksen muodostaa liikunta-aktiivisuuden suhde elämäntapaan. (Laakso ym., 2006)

Nykynuorten kulttuurin selkein uusi tekijä on Internetin ja muiden sähköisten viestimien ahkera käyttö. Selkeitä merkkejä ei kuitenkaan ole siitä, että juuri tietokoneen äärellä viihtyvät harrastaisivat vähiten liikuntaa.

Drop out -ilmiö

Lähes 80 prosenttia suomalaislapsista on jossain vaiheessa mukana seuratoiminnassa ennen 19 ikävuottaan (Lämsä & Mäenpää, 2002). Lisäksi halukkuus osallistua urheiluseuratoimintaan on suurta. Samoin vaihtuvuus. Seuratoiminnasta poisjääneiden ja mukaan tulleiden yhteismäärä on suurempi kuin pysyvästi seurassa liikkuvien määrä – esimerkiksi yli kolme vuotta mukana olleiden. (Laakso ym., 2006). Eri tutkimusten mukaan 15–60 prosenttia

liikuntatoiminnassa mukana olleista nuorista lopettaa harrastuksen 1–2 vuoden mittaisen seurantajakson aikana (Lämsä 2002).

Seurojen organisoimasta liikunta- ja urheiluharrastuksesta poisjäänti, “drop out”, on koettu laajaksi ongelmaksi erityisesti järjestöissä ja lasten vanhempien piirissä. Harrastuksen lopettaminen ei välttämättä kuitenkaan ole niin kielteinen tai yksiselitteinen ilmiö kuin julkisuudessa usein esitetään.

Drop out -ilmiötä lähestytään yleensä kahdella vaihtoehtoisella tavalla: yksilön omista ratkaisuista lähtevällä tavalla tai urheilujärjestelmän puutteita tarkastelevalla tavalla (Lämsä, Mäenpää, 2002). Ensimmäisessä korostuvat nuoren motivaatio, vanhempien tuki, elämäntilanne sekä fyysinen ja psyykkinen kehitys. Urheilujärjestelmän tarkastelussa kritiikki kohdistuu yleensä kilpailun ylikorostamiseen ja aikuisten urheilumallien liialliseen matkimiseen. Yksilö- ja järjestelmälähtöisten tarkastelujen tasapuolinen arviointi on koettu vaikeaksi.

Nuoren elämässä itsensä ja harrastuksensa etsiminen ja löytäminen ovat luonnollisia kasvuprosessiin liittyviä asioita. Kun harrastukset aloitetaan koko ajan nuorempana, on luonnollista, että mielenkiinnon kohde voi vaihtua jopa moneen kertaan ennen aikuisikää.

Seuraharrastus kääntyy laskuun yleisimmin nuoruusiän alussa eli noin 13 vuoden iässä, jolloin pysyvän liikuntaharrastuksen vakiinnuttamisen kannalta olisi tärkeää kehittää monipuolisia liikuntataitoja ja harrastusrutiineja. Tässä iässä nuoren minäkäsitys on alhaisimmillaan ja liikuntamotivaatio haavoittuvimmillaan. Koska nuorella ei ole vielä aikuisen tietoja ja kokemusta käytettävissään, hän herkästi arvioi olevansa huono. Käsitys omasta itsestä ja liikunnallisesta pätevyydestä ohjaavat merkittävästi liikuntamotivaatiota ja -harrastusta. (Lintunen, 2004)

Useimmat 7–12-vuotiaista urheiluseura-aktiiveista harrastavat useampaa kuin yhtä lajia. Tällöin yhden lajin lopettaminen ei merkitse samaa kuin liikuntaharrastuksen lopettaminen, toiminta vain suuntautuu toisaalle. Lajia myös vaihdetaan: yhden lajiharrastuksen lopettaminen voi merkitä toisen aloittamista.

Drop out on enemmän prosessi kuin hetken päätös, mikä vaikeuttaa drop out -ilmiön analysointia ja ehkäisemistä. Drop out -ilmiön selittämisessä korostuvat siten sekä kunkin nuoren oman harrastushistorian että kyseisen seuran ohjaus- ja valmennuskäytäntöjen tunteminen.

Koululiikunta

Koulu tavoittaa vähintään yhdeksän vuoden ajan lähes kaikki kunkin ikäluokan nuorista. Perusopetuslain mukaan perusopetuksen oppimäärä sisältää kaikille oppilaille yhteisenä aineena muun muassa liikuntaa. Käytännössä koulun liikuntatuntien määrää on vaikea tarkalleen määrittää. Peruskoulussa on kaikilla vuosiluokilla keskimäärin kaksi liikuntatuntia (2 x 45 min) viikossa. Lukiossa pakollisia liikuntakursseja on kaksi ja syventävinä opintoina kolme kurssia. Lisäksi oppilailla on mahdollisuus ottaa valinnaisia liikuntakursseja sekä peruskoulussa että toisen asteen (lukiot ja ammatilliset tutkinnot) koulutuksessa. Toisen asteen koulutuksessa jaksojärjestelmä antaa mahdollisuuden sijoitella liikuntakurssit vain joillekin jaksoille, minkä seurauksena osalla oppilaista ei jollakin jaksolla ole lainkaan liikuntaa ja joillakin voi olla neljä tuntia tai enemmän.

Koululiikunta on suosituimpia kouluaineita ja asenne siihen on myönteisempi kuin kouluun yleensä. Peruskoulussa tytöistä 2/3 ja pojista 4/5 osallistuu vähintään yhdelle valinnaiselle liikuntakurssille (Laakso ym., 2006). Innokkaimpia valinnaisille kursseille ovat liikunnallisesti muutenkin aktiivisimmat ja taitavimmat oppilaat. Vähiten valinnaisia liikuntakursseja valitsevat liikunnallisesti muutenkin passiivisemmat ja liikunnallisilta taidoil-

taan vähiten edistyneet (Heikinaro-Johansson, Telama, 2006). Liikuntatuntien lisätarvetta on perusteltu nimenomaan sillä, että vain koululiikunnan kautta on mahdollista tavoittaa myös ne oppilaat, joille liikunta olisi kaikkein välttämättömintä.

Koululiikunnalla voidaan edistää liikunnallisuutta, mutta riittävää liikuntaa sillä ei nykyisellään voida taata. Koululaisten (9–18-vuotiaat) intensiteetti koululiikunnassa on heidän oman arvionsa mukaan alhainen. Peruskoululaisista vain joka viidestoista ilmoittaa hengästyvänsä ja hikoilevansa runsaasti koulun liikuntatunneilla. Lukiolaisista tällaisia opiskelijoita on joka kahdeksas ja ammatillisissa oppilaitoksissa joka kymmenes. Pojat hikoilevat ja hengästyvät tyttöjä enemmän. Yli puolet oppilaista arvioi hengästyvänsä ja hikoilevansa vain vähän tai ei lainkaan. (Laakso ym., 2006)

Välitunnit tarjoavat koulussa periaatteessa hyvän liikuntamahdollisuuden. Peruskoulun aikana lapsi viettää 2000 tuntia välitunnilla. Liikuntatunnilla hän on vain 600 tuntia (Nupponen, 2004). Peruskoulun alaluokilla yli puolet lapsista osallistuu johonkin liikunnalliseen toimintaan välitunnilla. 7.–9.-luokkalaisista harvempi kuin joka kymmenes on aktiivinen. Lukiolaisista käytännössä kaikki oppilaat ovat liikunnallisesti passiivisia välitunneilla. (Laakso ym., 2006)

Liikuntatuntien vähäinen määrä on ollut lasten ja nuorten terveydestä ja liikunnasta huolestuneiden keskeinen murhe jo pitkään. Koulu on ainut instituutio, joka koskettaa kaikkia kansalaisia ja jonka yhteiskunta voi velvoittaa toteuttamaan asettamia tavoitteita. Koululiikunnalla on suuri vastuu ja on herätetty kysymys, ovatko koululiikunnan toimintamahdollisuudet ja siihen kohdistetut odotukset järkevässä tasapainossa. Peruskoulun tavoitteiden analyysi osoittaa, että liikunnan tuntimäärät ja tavoitteet eivät ole järkevässä suhteessa. Toisen asteen koulutuksessa, jossa oman kunnon ja terveyden vaalimisen tiedot ja taidot tulisi nähdä yleissivistykseen kuuluvana ja ammatillisella puolella lisäksi osana ammattipätevyyttä, tilanne on vielä huonompi. (Telama, 2003)

Peruskoulun yhdeksäsluokkalaisten liikunnan oppimistuloksia selvittäneen tutkimuksen (2003) yhteydessä opettajat arvioivat saavuttaneensa työssään parhaiten tahto- ja tunnealueeseen kuuluvat tavoitteet. Heikoimmin opettajat arvioivat saavuttaneensa fyysisen kunnon edistämiseen ja uimataidon oppimiseen liittyvät tavoitteet. Jos koulussa olisi mahdollisuus liikunnan lisätuntiin, opettajat käyttäisivät sen fyysisen kunnon kohentamiseen. (Huisman, 2004)

Tuntimäärien rinnalla on keskusteltu koululiikunnan tavoitteista. Taustalla ovat olleet toisaalta liikuntakulttuurin perinteet ja muuttuminen ja toisaalta kasvatuksen toimintaympäristön muutokset. Kilpa- ja huippu-urheilun mallit ja kasvatuksen tavoitteet on välillä nähty keskenään kilpaileviksi, ja koululiikunnan on koettu jopa uhkaavan suomalaista urheilua (Laakso, 2003). Nykyisen käsityksen mukaan liikuntakasvatuksen tärkein tehtävä on tukea lapsen ja nuoren fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista kehitystä ja hyvinvointia sekä ohjata terveelliseen liikunnalliseen elämäntapaan, johon kannustavat myönteiset kokemukset liikunnasta (Heikinaro-Johansson, 2005). Liikuntakasvatus on kasvatusta liikuntaan ja liikunnan avulla.

Koulujen liikunnallisuuden opetus on suurelta osin riippuvainen koulun toimintakulttuurista ja sen määrittäjistä. Toimintakulttuuriin kuuluvat kaikki koulun viralliset ja epäviralliset säännöt, toiminta- ja käyttäytymismallit sekä arvot, periaatteet ja kriteerit. Rehtori on avainasemassa toimintakulttuurin luomisessa.

Hyvinvoinnin edistäminen ei sellaisenaan kuulu nykyisellään kenenkään opettajan toimenkuvaan. Yhteiskunnallisen kehityksen myötä liikunnanopettajan työhön liittyvät vaatimukset ovat kuitenkin kasvaneet hyvinvoinnin edistämisen suuntaan. Liikunnanopettaja ei ole enää vain liikuntataitojen ja -tietojen jakaja, vaan laaja-alainen hyvinvointiasiantuntija. Liikunnanopettajan odotetaan suunnittelevan erilaisia opiskeluympäristöjä ja osallistuvan

koulun toimintakulttuurin kehittämiseen liikunnalliseksi. Opettajan ammatillisen kehityksen tukemiseksi tarvitaan jatkokoulutusta. Työssä olevat liikunnanopettajat ovat edelleen vailla systemaattista täydennyskoulutusohjelmaa. (Heikinaro-Johansson, 2005)

Toisaalta on muistutettu, että koulu ei ole enää samalla tavalla vahva ja lähes ainoa oppimisen paikka kuin vuosikymmeniä sitten. Koulun kanssa kilpailevat lukemattomat vapaa-ajan oppimisympäristöt ja ”mielihyväsarekkeet”. Ne luovat lapsille ja nuorille esimerkiksi liikunnassa sellaisia erityiskompetensseja, joita heidän vanhemmillaan eikä opettajillaan ole hallussaan. (Silvennoinen, 2003) Tämä on tuonut kouluille lisähaasteita, joihin vastaaminen edellyttää mm. uudenlaista näkemystä, kouluttautumista sekä yhteistyötä koulun ulkopuolisten tahojen kanssa.

Vammaisille ja pitkäaikaissairaille lapsille on 1990-luvulta lähtien pyritty järjestämään mahdollisuus käydä koulua ikäistensä kanssa. Ajattelussa on tapahtunut myönteinen täyskäännös. Vielä joitakin vuosia sitten katsottiin, että vammaisen lapsi on parasta vapauttaa liikunnasta vammaisuutensa takia. Nykyään periaatteena on tarjota kaikille lapsille ja nuorille vamman tai sairauden luonteesta riippumatta mahdollisuus vuorovaikutukseen ikäistensä kanssa.

Lasten aamu- ja iltapäivätoiminnalla on Suomessa perinteet 1900-luvun alkuvuosikymmenistä asti. Laman myötä 1990-luvulla kerhotoimintoja supistettiin voimakkaasti. Hallitus antoi aamu- ja iltapäivätoimintaa koskevan lakiehdotuksen eduskunnalle syksyllä 2003. Aamu- ja iltapäivätoiminnan lainsäädäntö astui voimaan 1.8.2004. Samaan aikaan tulivat voimaan Opetushallituksen hyväksymät aamu- ja iltapäivätoiminnan perusteet.

Koululaisten aamu- ja iltapäivätoiminnan tavoitteena on turvata lapsen hyvinvointi muuttuvan perhe- ja työelämän keskellä. Aamu- ja iltapäivätoiminnassa tarjotaan lapselle ennen ja jälkeen koulupäivän turvallinen ympäristö, jossa hän voi aikuisen ohjauksessa

osallistua monipuoliseen ja virkistävään toimintaan, mutta hänelle annetaan myös mahdollisuus lepoon ja itsekseen oloon. (Rajala, 2006)

Kunta vastaa kaikista aamu- ja iltapäivätoiminnan järjestämiseen liittyvistä asioista, toteutetaanpa se kunnan itsensä järjestämänä tai ulkopuolisilta hankittuna palveluna.

Lukuvuonna 2005–06 perusopetuslaissa tarkoitettua aamu- ja iltapäivätoimintaa järjesti 91 prosenttia kunnista. Kaikkiaan toimintaan osallistui noin 42 200 koululaista. Keskimääräinen toiminta-aika oli viisi tuntia päivässä, josta kolmeen tuntiin oli mahdollista saada valtionosuusrahoitusta. Aamu- ja iltapäivätoiminnan kuukausimaksu vaihteli 0 eurosta 160 euroon.

Opetusministeriön Lasten ja nuorten liikuntaohjelmalla kannustetaan lapsia ja nuoria päivittäiseen liikuntaan heille tarkoitettua liikuntaa kehittämällä ja tukemalla. Liikuntaohjelman tavoitteena on lisätä liikuntaa koulupäivän aikana. Ohjelmalla tuetaan mm. koululaisten iltapäivätoiminnan 3.–9.-luokkalaisten liikuntakerhoja. Painopisteenä ovat vähän liikkuvat lapset sekä 7.–9.-luokkalaisten liikunnan lisääminen. Lääninhallitukset jakavat opetusministeriön määrärahat paikallisille hankkeille.

Nuori Suomi ry on valtakunnallisena toimijana keskeisellä tavalla ollut vaikuttamassa koululaisten iltapäivätoiminnan kehittämiseen ja tukenut erityisesti liikuntaa osana lasten päivittäistä toimintaa.

Terveystieto tuli erilliseksi oppiaineeksi peruskoulussa vuonna 2001. Terveystietoa opetetaan integroidusti peruskoulun vuosiluokilla 1–6 ja kolme vuosiviikkotuntia vuosiluokilla 7–9. Tärkeimpiä terveystietokasvatuksen osa-alueita peruskoulussa ovat terveiden elämäntapojen edistäminen sekä päihteidenkäytön, syrjäytymiskehityksen ja suurten kansantautien ehkäisy. Tarkoituksena on, että jokainen oppilas ymmärtäisi terveyden merkityksen, omaksuisi terveyttä edistävät elämäntavat ja tietäisi oman vastuunsa itsensä ja ympäristönsä hyvinvoin-

nista. Vaikka terveystieto nähdään yleisesti tärkeäksi ja liikunnallisuutta tukevaksi oppiaineeksi, kilpailee sekin koulujen tuntijaossa liikunnan kanssa.

Tutkimuksen mukaan oppilaat arvostavat terveyttä, mutta terveystietokohdat harvoin suoraan ohjaavat oppilaiden valintoja ja käyttäytymistä. Liikunta tai liikkumattomuus ei ole rationaalista toimintaa. Terveystiedon opetuksessa ja terveysneuvonnassa pelkästään järkeen tai tietoon vetoaminen ei toimi. Sen sijaan olennaista on tunnistaa oppilaiden valintoihin ja käyttäytymiseen vaikuttavia tekijöitä. (Jakonen, 2005)

Lasten ja nuorten kunto ja terveys

Vaikka lasten ja nuorten vapaa-ajan liikunta näyttää olevan suositumpaa kuin vuosikymmeniin, eivät lasten ja nuorten kunto ja terveys ole välttämättä parantuneet. Toisaalta ne eivät ole väestötasolla välttämättä huonontuneetkaan. Kunto ja terveys muodostuvat monen tekijän – muidenkin kuin liikuntatekijöiden – summasta.

Kuntotestien tulosten yhteyksistä nuorten subjektiiviseen ja objektiiviseen terveydentilaan tiedetään vielä riittämättömästi. Lasten ja nuorten kokema fyysinen kunto ja kokema liikunnallinen kyvykkyys ovat parantuneet viimeisten vuosikymmenien aikana. Fyysisen kunnan hyväksi tai erittäin hyväksi kokeminen yleistyi 11-, 13- ja 15-vuotiailla ajanjaksolla 1986–2002. Pojista selvästi yli puolet ja tytöistä noin puolet koki kuntonsa joko hyväksi tai erittäin hyväksi vuonna 2002. Kuntonsa huonoksi koki vain alle seitsemän prosenttia kaikista ikäryhmistä. Lapset ja nuoret kokivat olevansa ikätovereihinsa verrattuna hyviä urheilussa vuonna 2002 useammin kuin aiempina vuosina. Vain alle kahdeksan prosenttia 11-, 13- ja 15-vuotiaista piti itseään alle keskitasoisena urheilussa muihin samanikäisiin verrattuna. (Vuori, Kannas, Tynjälä, 2004)

Lasten ja nuorten omat arviot viittaisivat kunnan ja kyvykkyysparantumiseen toisin kuin nuorten parissa toimivien aikuisten esittämät huolestumiset kouluikäisten kunnosta. Kummatkin ovat osin oikeassa. Koululaisten kunto ei ole dramaattisesti laskenut neljänneksivuosisadan aikana, mutta havaittavissa on kunnan rakenteen muuttumista sekä polarisaation lisääntymistä (Huotari, 2004).

Nykykoululaiset menestyvät paremmin tehokkuutta, taitoja ja näppäryyttä vaativissa liikuntatehtävissä, mutta huonommin kestävyyskuntoa ja yläraajavoimaa vaativissa kunto-tehtävissä (Huotari, 2004; Vuori ym., 2004). Tämän on arvioitu olevan yhteydessä myös nuorten lajivalintoihin ja -valikoitumiseen.

Aikuisten huoli lasten ja nuorten kunnan romahtamisesta on kohdistunut ennen kaikkea kestävyyskuntoon, jossa onkin tapahtunut selvimmät huononnuksat suurella osalla nuoria. Kyse ei ole romahduksesta, vaikka tulos on yksiselitteinen. Myös kehon massaindeksi (BMI) on kasvanut molemmilla sukupuolilla kaikilla ikätasoilla. Näyttäisi myös, että nopeutta ja tehokkuutta vaativissa suorituksissa hyvä- ja heikkokuntoisten erot ovat kasvaneet. Kokonaisuuksena vertailutulosten huolestuttavin piirre onkin lähes johdonmukainen kuntoerojen kasvu. Nuorilla yksilöiden väliset kuntoerot ovat kasvaneet 1970-luvulta alkaen. Heikoimmassa kunnossa olevilla lapsilla ja nuorilla fyysinen kunto on niin heikko, että se haittaa heidän päivittäisiä toimiaan ja jaksamista koulussa. Heitä näyttäisi nykyään olevan enemmän kuin 25 vuotta sitten. (Huotari, 2004; Vuori ym., 2004)

Liikunnan terveyspuheessa korostetaan yleensä fyysistä kuntoa sen sijaan, että huomio kiinnitettäisiin laajemmin terveyskuntoon tai sen eri tekijöihin. Liikunta ei ole aina tie muihin terveyttä edistäviin tottumuksiin. Urheilevien nuorten on havaittu käyttävän alkoholin siinä kuin ikätovereinsakin. Urheiluharrastus näyttäisi jonkin verran hillitsevän tupakointia, mutta nuuskan käyttäjiä on urheiluvissa nuorissa enemmän kuin muissa nuorissa. Urheilu-

seuran jäsenten keskuudessa huumekokeilut ovat yhtä yleisiä kuin ei-jäsenillä. Lasse Kannaksen ym. mukaan urheiluseurojen kasvatustoiminta ei ole pystynyt olemaan riittävä vastavoima muille nuorten kasvuareenoiden vaikutteille. Terveystieteen näkökulmasta seurat ovat liian kiinnostuneita liikunnasta ja urheilusta, jotta terveysnäkökulmille jäisi sijaa. Uudistuvan liikunta- ja urheiluseuratoiminnan tulee tutkijoiden mukaan painottaa toiminnan laatutekijöitä määrällisten ja tuloksellisuustekijöiden ohella. (Kannas ym., 2002).

Elintavat muodostuvat jo varhaislapsuudessa. Huomio tulisi kiinnittää liikunnan rinnalla ruokailutottumuksiin. Rasvojen määrä lasten ravinnossa ei ole viime vuosina vähentynyt. Lihavien lasten osuus on noussut kaksin-kolminkertaiseksi 1970-lukuun verrattuna. Jo kehittyneen ylipainon hoidon on todettu olevan vaikeaa. Laihduttamisen tulisi olla koko perheen yhteinen, ei vain lapsen, projekti. (Antikainen & Niinikoski, 2005)

Vaikka osalla lapsista ja nuorista kunto tai terveys (terveyskunto) on riittämätön, suurimmalla osalla terveys – ja jopa laajemmin hyvinvointi – on kehittynyt suotuisaan suuntaan. Vuonna 2005 terveydentilansa koki hyväksi 84 prosenttia ja huonoksi tai keskinkertaiseksi noin joka kuudes 12–18-vuotias nuori. Terveystilan kokeminen ei juuri ole muuttunut 1990-luvun alun jälkeen. Sekä oireilu että terveytensä huonoksi kokeminen on tytöillä yleisempää kuin pojilla. (Rimpelä ym., 2006)

Nuorten liikunta-aktiivisuutta säätelevät tekijät

(Perustuu pääosin Laakson, Nupposen, Koivusillan ja Telaman katsausartikkeliin Liikkuvaksi nuoreksi kasvaminen on monen tekijän summa, Liikunta&Tiede 2/2006)

Nuorten liikunta-aktiivisuus muodostuu ja sitä säätelee monen tekijän summa: toisaalta yksilölliset tekijät (biologiset ja psykologiset tekijät) ja toisaalta ympäristö (sosiaalinen ja fyysinen ympäristö).

Biologisista tekijöistä ikä ja sukupuoli ovat selvästi yhteydessä liikuntaan. Pojat ovat aktiivisempia kuin tytöt. Iän myötä liikunta vähenee molemmilla sukupuolilla. Iällä ja sukupuolella on selvä biologinen perusta, mutta ne ovat voimakkaasti myös kulttuuriin sidottuja. Esimerkiksi Suomessa vähenee iän myötä enemmän poikien kuin tyttöjen liikunta, kun se useissa maissa on toisin päin. Joka tapauksessa iän myötä sukupuoliero liikunnassa vähenee. Myös urheiluseuroissa sukupuoliero on vähäisempi Suomessa kuin useissa muissa maissa. Lisäksi varsinkin pojilla iän myötä tapahtuu harrastuksen polarisoitumista: osalla se lisääntyy selvästi ja osalla vähenee huomattavasti.

Painoindeksi (BMI) ja ihonalainen rasvamäärä ovat negatiivisessa yhteydessä liikunta-aktiivisuuteen sekä pojilla että tytöillä, joskin yhteydet ovat heikkoja. Negatiivinen yhteys voi merkitä sitä, että ylipainoisuus jonkin verran rajoittaa liikuntaan osallistumista tai että liikkumisen vähäisyys lisää painoa. Murrosiän alkaminen vähentää liikunta-aktiivisuutta lähinnä 12-vuotiaasta lähtien. Selitys lienee kuitenkin enemmän psyykkis-sosiaalinen kuin biologinen.

Yksilöllisistä tekijöistä psykologiset muuttujat ovat kaikkein voimakkaimmin yhteydessä nuorten liikuntamotivaatioon ja -aktiivisuuteen. Useimmat liikuntaan yhteydessä olevat psyykkiset tekijät liittyvät minäkäsitykseen. Itsearvostus on positiivisessa yhteydessä liikuntaharrastukseen. Koettu fyysinen pätevyys, eli kuinka hyväksi itsensä kokee liikuntakyvyissä ja -suorituksissa, on merkittävä liikunta-aikomusten tai liikunta-aktiivisuuden ennustaja. Vielä voimakkaammin on yhteydessä nuorten liikuntaan se, kuinka tärkeää heille on olla hyviä liikunnassa, eli kuinka paljon he arvostavat liikunnallista taitavuutta ja osaamista. Myös hyvän kunnon tärkeys korreloi merkitsevästi liikuntaan.

Se, miten pätevyyttä arvioidaan, ohjaa olennaisesti liikuntaharrastusta. On eroteltu kahdenlaista tavoitesuuntautuneisuutta: kilpailusuuntautunut kokee onnistuneensa kun on parempi kuin muut. Tehtäväsuuntautunut kokee onnistuneensa kun on yrittänyt parhaansa tai parantanut omaa suoritustaan välittämättä muiden suorituksista. Tehtäväsuuntautuneisuus korreloi kilpailusuuntautuneisuutta voimakkaammin liikuntaharrastukseen.

Lisäksi harrastusintention, eli henkilön liikuntaan liittyvän pohdiskelun ja etukäteissuunnittelun, on havaittu ennustavan liikuntaharrastusta.

Sosiaalisen ympäristön tekijöistä perhe on Suomessa erittäin vahva liikuntaan sosiaalistumiseen vaikuttava tekijä sekä pienillä lapsilla että kouluikäisillä. Liikuntaharrastusta voivat tukea sekä perheen kulttuurinen että taloudellinen pääoma. Vanhempien (ja muiden perheenjäsenten) liikuntaharrastus on yhteydessä lasten liikuntaharrastukseen. Suomessa vanhemmat osallistuvat huomattavasti enemmän liikuntaan kuin muissa maissa, mikä myös lisää lasten liikuntaa.

Perheen lisäksi tärkeä – ja jopa perheenjäseniä tärkeämpi – liikuntaan sosiaalistava tekijä voi olla vertaisryhmä eli kaveripiiri. Kaveripiirin kannustava asenne edistää liikuntaharrastusta yleensä ja osallistumista urheiluseuran harjoituksiin. Toisaalta on arvioitu, että kaveripiirien vaikutukset eivät olisi niin pysyviä kuin perheiden ja koulun vaikutukset.

Myös perheen sosiaalinen asema (vanhempien koulutus, ammattiasema) merkitsee. Ylempiin sosiaaliryhmiin kuuluvien perheiden lapset harrastavat aktiivisemmin liikuntaa kuin alempiin ryhmiin kuuluvien lapset. Lisääntyneet kustannukset monissa nuorisourheilun lajeissa korostavat kodin ekonomisen aseman merkitystä. Erot nuorten liikunta-aktiivisuudessa eri sosiaaliryhmien ovat viimeisten vuosikymmenien aikana pysyneet kuitenkin melko muuttumattomina.

Perheen taloudellinen tilanne voi olla sekä lasten ja nuorten liikuntaa mahdollistava että rajoittava tekijä. Erityisesti kohonneet harrastus- ja välinemaksut rajoittavat liikuntaa. Mitä enemmän nuoret liikkuvat rakennetuissa ja maksua edellyttävissä paikoissa, jonne pääseminen edellyttää kuljettamista, sitä helpommin syntyy eriarvoisuutta perheen aseman ja asuinpaikan mukaan. Yksinhuoltajaperheiden lapset näyttäisivät harrastavan muita vähemmän liikuntaa.

Myös nuorten oma koulutus on yhteydessä heidän liikuntaharrastukseensa. Liikuntaa harrastamattomia on enemmän ammattikoululaisissa tai työssäkäyvissä kuin lukiolaisissa. Lisäksi koulussa hyvin menestyvät harrastavat enemmän liikuntaa kuin huonosti menestyvät. Urheiluseuraliikunta on ominaista pitkän koulu-uran nuorille.

Fyysisen ympäristön tekijöistä asuinpaikan sijainti (haja-asutusalueet vs. asutuskeskukset) on selvimmän yhteydessä nuorten liikunta-aktiivisuuteen. Erot asuinpaikkojen välillä ovat suurimmat urheiluseurojen järjestämässä liikunnassa. Myös etäisyys taajamaan korreloi negatiivisesti liikuntaharrastukseen.

Myös etäisyydet liikuntapaikoille vaikuttavat. Vaikka etäisyyksien merkityksestä liikunta-aktiivisuudelle on vähän tietoa, tutkimukset antavat viitteitä siitä, että säännöllisesti urheiluseurassa harrastavat asuvat lähempänä liikuntapaikkoja kuin liikuntaa harrastamattomat.

Suomessa, missä sääolojen vaihtelu vuodenaikojen mukaan on suurimpia maailmassa, vuodenaikat vaikuttavat myös liikuntaharrastukseen. Sääolojen yhteys lajiharrastukseen on selvä, mutta vuodenaikat vaikuttavat myös liikuntaharrastuksen kokonaismäärään. Lapset ja nuoret liikkuvat eniten keväällä ja kesällä.

Kaiken kaikkiaan suomalaisten nuorten liikuntaan vahvimmin ovat yhteydessä henkilön psyykkiset ominaisuudet, kuten koettu pätevyys ja liikuntataitojen ja kunnon kokeminen tärkeäksi sekä tehtäväsuuntautunut tavoiteorientaatio. Tärkeää on se, mitä yksilön päässä

liikkuu ja miten hän liikuntatilanteet kokee. Psykkisten tekijöiden vahva yhteys nuorten liikuntaan on tärkeä viesti vanhemmille, kouluille, urheiluseuroille ja kaikille nuorten parissa toimiville.

Liikuntaharrastuksen omaksuminen (sosiaalistuminen liikuntaan) on monivaiheinen ja pitkä prosessi. Uuden käyttäytymisen omaksuminen edellyttää mm. tietoisuuden heräämistä, tietojen saantia, positiivista asennetta, motivaation heräämistä, taitojen oppimista, liikunnan kokeilemistä, kavereiden vaikutusta, osallistumista ja lopulta harrastuksen pysyvää omaksumista.

Käyttäytymiseen vaikuttavat tekijät voidaan jakaa myös altistaviin, mahdollistaviin ja vahvistaviin tekijöihin. Altistavia tekijöitä ovat ne tieto ja kokeilumahdollisuuksia antavat toimenpiteet, jotka voivat toteutua esimerkiksi perheessä, koululiikunnassa, urheiluseurassa tai kaveripiirissä. Koululiikunta on tärkeä altistava tekijä siksi, että se koskee kaikkia kansalaisia. Mahdollistavat tekijät liittyvät tilaisuuksiin käyttää liikuntapaikkoja ja välineitä sekä päästä osallistumaan esimerkiksi organisoituun toimintaan. Myös taitojen oppiminen on tärkeä mahdollistava tekijä. Vahvistavia tekijöitä ovat vanhemmilta, kavereilta, opettajilta ja valmentajilta saatu tuki ja rohkaisu sekä taitojen kehittymiseen liittyvä motivaatio.

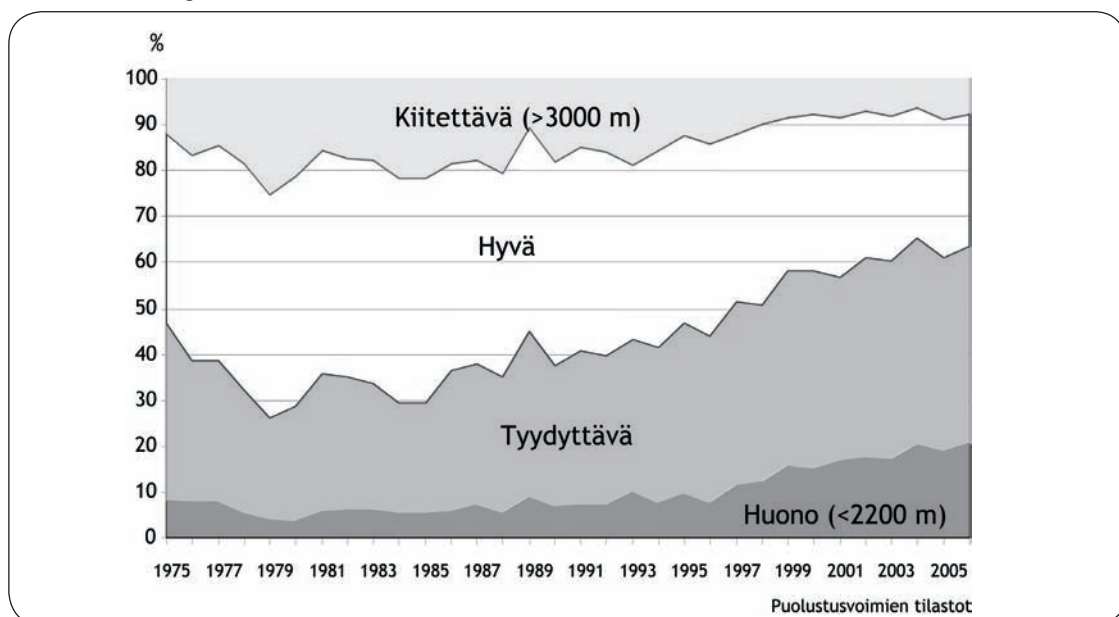
Mahdollisuuksien puuttumista on vaikea korvata millään. Toisaalta esimerkiksi liikuntapaikkoja rakentamalla ei voida taata harrastamista, ellei ole pidetty huolta altistavista ja vahvistavista tekijöistä. Liikuntakasvatus, joka kiinnittää huomiota juuri yksilön psyykkisiin tekijöihin, on kaiken perusta.

Tutkijat korostavat, että altistavien, mahdollistavien ja vahvistavien tekijöiden väliset suhteet tunnetaan nykyisellään vaivallisesti. Niitä tulisi tutkia tarkemmin, jotta voitaisiin täsmällisemmin yksilöidä niiden merkitystä elinikäisen liikunnan harrastamiseen.

Opiskelijoiden ja nuorten aikuisten liikunta ja koettu terveys

Suomen väestöstä 18–34-vuotiaita on noin viidennes koko väestöstä. Heistä korkeakouluopiskelijoita (yliopistoissa tai ammattikorkeakouluissa) on noin 20 % eli noin 220 000 henkilöä. Yliopistoissa (20 kpl) opiskelee noin 138 00 ja ammattikorkeakouluissa (31 kpl) noin 118 000 henkilöä. (Starck, 2004)

Kuvio 5. Varusmiesten kestävyyskunnan kehittyminen Cooper-juoksutestinperusteella vuosina 1975–2006 (Fogelholm, Paronen, Miettinen, 2007)

Korkeakouluopiskelijoista 80 prosenttia harrastaa oman ilmoituksensa mukaan liikuntaa vähintään kerran viikossa, runsaat 50 prosenttia vähintään kaksi kertaa viikossa ja runsaat 20 prosenttia vähintään neljä kertaa viikossa. Liikunnan harrastus vähenee opiskelun edetessä. Opiskelijat harrastavat liikuntaa yleisimmin omatoimisesti joko yksin tai ystäväpiirissä. Yliopistoliikunnan toimintaan osallistuu runsas viidennes opiskelijoista, liikunta- ja urheiluseuroissa liikkuvia tai kaupallisia liikuntapalveluja käyttää noin joka kuudes opiskelijoista. Tärkeimmät syyt harrastaa liikuntaa ovat oma ilo sekä kunnosta ja terveydestä huolehtiminen. (Kunttu, Huttunen, 2006)

Yliopisto-opiskelijat ovat paremmassa asemassa kuin ammattikorkeakouluopiskelijat oppilaitoksen liikuntatarjonnan suhteen. Opiskelijoiden liikuntapalveluista vastaava korkeakoulujen liikuntatoimi on 15 yliopistossa ja kuudessa ammattikorkeakoulussa. Viidestä yliopistosta ja 25 ammattikorkeakoulusta puuttuu liikuntatoimi. Yliopisto-opiskelijoista noin viidennes käyttää yliopistoliikunnan palveluja, useimmiten kuntosalia. Suuret oppilaitokset panostavat enemmän opiskelijaliikuntaan kuin pienemmät.

Koska liikuntapalveluilla ei ole suomalaisissa korkeakouluissa virallista asemaa, opiskeluympäristöjen liikuntamahdollisuudet ovat paikallisesti erilaisia. Joissakin korkeakouluissa, erityisesti vanhemmissa yliopistoissa, on kyetty luomaan omaleimainen ja tasokas liikuntakulttuuri, mutta useimmissa opiskeluympäristöissä, erityisesti ammattikorkeakouluissa, liikuntamahdollisuudet ovat vaatimattomat. Lähes 60 prosenttia opiskelijoista omaa mielestään riittävät mahdollisuudet itselleen sopivan liikunnan harrastamiseen. (Opiskelijoiden liikuntaliitto, 2006)

Suurin osa korkeakouluopiskelijoista arvelee terveytensä ja fyysisen kuntonsa hyväksi tai melko hyväksi. Opiskelijat kuitenkin oireilevat oman ilmoituksensa mukaan verraten runsaasti. Väsymys, niska-hartiavaivat ja psyykkiset oireet (unihäiriöt, masentuneisuus) ovat yleisimpiä oireita.

Nuorten aikuisten kunnosta ja terveydestä on systemaattisesti kerätty tietoa vain varusmiesten osalta. Varusmiesten kestävyyskunto on heikentynyt viimeisten vuosikymmenien aikana. Varusmiesten 12 minuutin juoksun (Cooperin testi) tulos on heikentynyt 15 viime vuoden aikana lähes 300 metrillä. Myös hiihto-, suunnistus- ja uintitaidot ovat huonontuneet.

Opiskelijoiden ja nuorten aikuisten elämää leimaa tyypillisesti elinolojen ja elämäntapojen muuttuminen. Irrautuminen lapsuuden kodista, opiskelun tai työsuhteen aloittaminen ja perheen perustaminen voivat vaikuttaa olennaisesti liikuntaharrastukseen. Pienten lasten vanhemmat ilmoittavat ajanpuutteen suurimmaksi liikuntaharrastuksensa esteeksi. Liikuntaharrastuksen jatkuvuuden tai aloittamisen kannalta nuorten aikuisten elämänolojen tukeminen on keskeinen tekijä.

Työikäisten liikunta ja koettu terveys

Vähintään kahdesti viikossa tapahtuva vapaa-ajan liikuntaharrastus on yleistynyt aikuisilla naisilla 1980-luvulta lähtien, miehillä muutos on ollut vähäisempää viimeisen 10 vuoden aikana. Kohtuukuormitteista vapaa-ajan liikuntaa harrastaa vähintään kaksi kertaa viikossa naisista yli 65 prosenttia ja miehistä noin 60 prosenttia. Noin puolet työikäisistä – miehet vain hieman yleisemmin kuin naiset – harrastaa vähintään kolmesti viikossa ainakin lievää hengästymistä ja hikoilua aiheuttavaa kuntoliikuntaa. Naiset harrastavat 35 ikävuoden jälkeen terveyttä edistävää liikuntaa selvästi enemmän kuin vastaavanikäiset miehet. Terveystensä kannalta liian vähän liikkuvia on työikäisistä eniten (noin 40 %) 35–54-vuotiaiden miesten keskuudessa (Fogelholm, Paronen, Miettinen, 2007)

Työmatkaliikunta on saman tutkimuskatsauksen mukaan vähentynyt 1980-luvun vuosi-
sista, miehillä enemmän kuin naisilla. Eniten on vähentynyt lyhyiden, alle puolen tunnin ja
alle kolmen kilometrin työ- ja asiointimatkojen kulkeminen jalkaisin tai pyörällä. Nykyään
työmatkaliikuntaa harrastaa vähintään puoli tuntia päivässä kävellen tai pyöräillen naisista
noin 15 prosentti ja miehistä noin 10 prosenttia.

Sosioekonomisen aseman ja koulutuksen mukaiset liikuntaerot ovat selvät: toimihenkilö-
t harrastavat työntekijöitä yleisemmin kuntoliikuntaa, vähiten liikkuvat maatalousyrittä-
jät. Mitä enemmän koulutusta, sitä yleisempää kuntoliikuntaharrastus on.

Kansallisen liikuntatutkimuksen 2005–06 perusteella KUNTO ry on jakanut suomalai-
sen aikuisväestön (19–65 v.) kolmeen ryhmään:

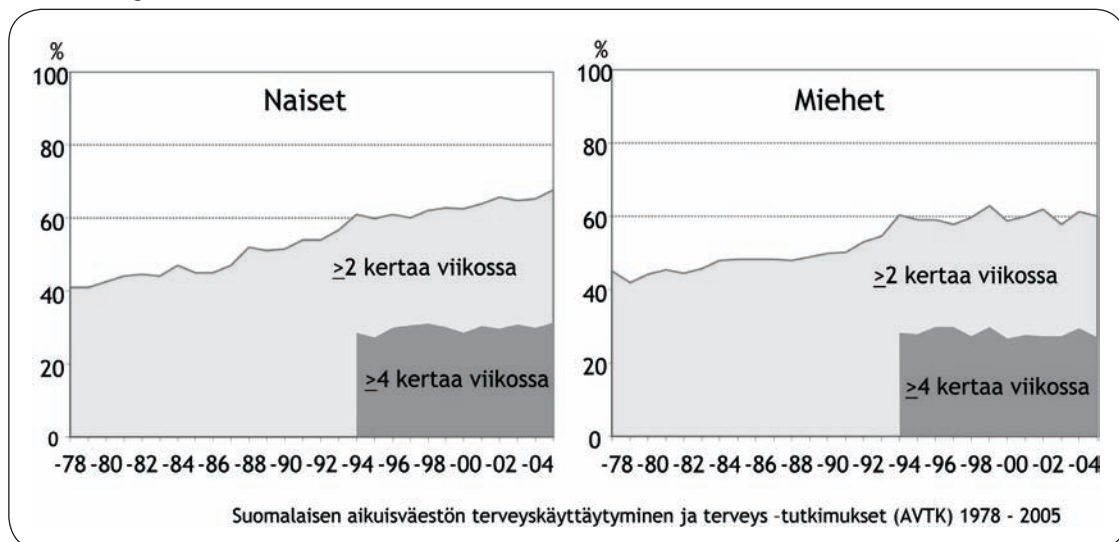
- 39 % täyttää terveyttä edistävän liikunnan tunnusmerkit. Heistä 12 % KUNTO luokittelee
kuntoliikkujiksi ja 27 % terveysliikkujiksi,
- 30 %:lla liikuntaharrastus on lähellä terveyttä edistävän liikunnan suosituksia ja
- 31 %:lla liikuntaharrastus on kaukana terveyttä edistävän liikunnan suosituksista.

Huippu-urheilu on näkyvä ja perinteikäs osa suomalaista liikuntakulttuuria. Huippu-ur-
heilijoita on Suomessa arviolta noin 2000, joista vammaishuippu-urheilijoita on noin 200
(Huippu-urheilu -työryhmä, 2004). Kilpaurheilijoiden tai kilpakuntoilijoiden määrästä ei
ole käytettävissä ajantasaisia tutkimusarvioita. Kilpaurheilua jollakin tasolla harrastavien
määräksi on arvioitu noin 10 prosenttia väestöstä. Aikuisväestöstä (19–65 v.) kilpaurheili-
jaksi itsensä kokee 4 prosenttia (Kansallinen liikuntatutkimus 2005–06).

Suomalaiset samastuvat liikunnassaan moniin liikkujarooleihin. Kansallisessa liikun-
tatutkimuksessa 2005–06 haastatellut samastuivat useimmin kuntoliikkujiksi (37 %) tai
arki- ja hyötyliikkujiksi (20 %). Useat samastivat itsensä myös kuntourheilijaksi (17 %) tai
terveysliikkujaksi (14 %). Kilpaurheilijaksi luokitteli itsensä 4 prosenttia, satunnaisliikku-
jaksi 5 prosenttia ja liikunnallisesti passiiviseksi vain 2 prosenttia vastaajista. Tulos kertoo
samalla tutkijoiden ja väestön erilaisista liikuntakäsityksistä ja eri liikuntamuotojen rajojen
liikkuvuudesta vastaajien mielissä. Eroja urheilun, kuntoilun, terveysliikunnan sekä arki- ja
hyötyliikunnan välillä on vaikea hahmottaa. Toisaalta yksittäisen liikkujan kannalta kysy-
mys ei ole olennainen. Enemmän asia koskettaa toiminnan järjestäjää ja hallintoa.

Liikuntakulttuurin laajeneminen terveyttä edistävän liikunnan suuntaan on saanut naiset
aktivoitumaan. Naiset harrastavat liikuntaa nykyään miehiä enemmän. Naiset ovat liikun-
nallisesti myös miehiä monipuolisempia. Miehet harrastavat naisia enemmän kilpailu- ja

Kuvio 6. Työikäisen väestön kohtuullisesti kuormittavan vapaa-ajan liikunnan harrastaminen vuosina 1978
– 2005 (Fogelholm, Paronen, Miettinen, 2007)

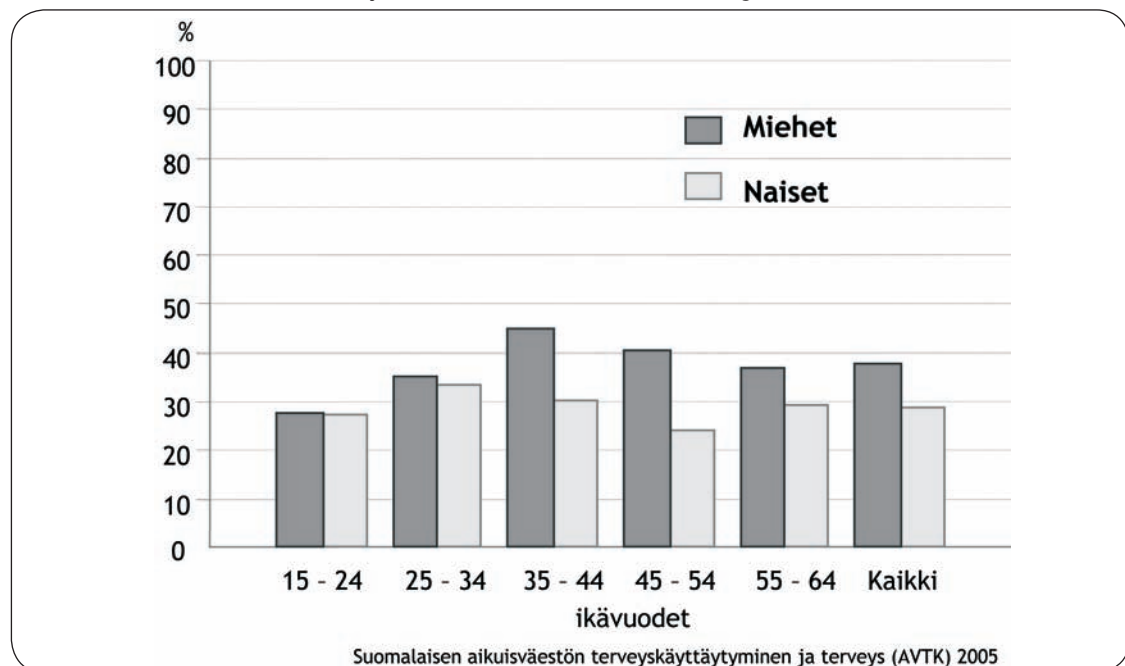
kuntoilutavoitteista, reippaasti hikoilua tuottavaa liikuntaa. Heille sattuu myös myös eniten liikuntatapaturmia. Suomessa vuosittain sattuvasta yli 250 000 liikuntatapaturmasta kaksi kolmasosaa tapahtuu miehille. Liikuntatapaturmat ovat suurin vammoja aiheuttava tapaturmaluokka Suomessa. Suurin osa liikuntatapaturmista on kuitenkin lieviä

Suomalaiset työikäiset harrastavat liikuntaa ensisijaisesti omatoimisesti yksin tai ryhmässä. Yksin harrastavia on oman ilmoituksensa mukaan yli 2,5 miljoonaa ja omatoimisesti ryhmässä lähes 1,9 miljoonaa aikuista (Kansallinen liikuntatutkimus 2005–06). Urheiluseurassa liikuntaa ilmoittaa harrastavansa 13 prosenttia aikuisista (n. 440 000) ja muissa liikuntajärjestöissä noin neljä prosenttia aikuisista (140 000).

Aikuisten liikunta jakautuu lasten ja nuorten liikuntaa useamman organisaation piiriin. Liikuntaa tarjoavien yritysten palveluja käyttää arviolta yhdeksän prosenttia aikuista (yli 280 000). Saman verran ilmoittaa liikkuvansa työpaikan organisoimassa liikunnassa. Kansalais- ja työväenopistojen liikuntaryhmissä on mukana opistojen ilmoituksen mukaan 130 000 ja kansallisen liikuntatutkimuksen mukaan noin 100 000 henkilöä. Muita olennaisia aikuisten liikunnan järjestäjiä ovat kunnat, oppilaitokset ja muut järjestöt. (Kansallinen liikuntatutkimus 2005–06, 2006)

Aikuisten liikuntaa säätelevät pitkälle samanlaiset tekijät kuin nuorten liikuntaakin: yksilölliset tekijät ja ympäristön vaikutukset. Aikuisten liikuntaa säätelevät olennaisesti ansiotyö ja kotityöt (lasten hoito, ruoanlaitto jne.). Ansiotyö määrittää enemmän miesten ja kotityöt enemmän naisten vapaa-aikaa. Työn ja vapaa-ajan suhde ei ole yksiselitteinen. Työn kulloinenkin luonne määrää vapaa-aikaa. Toisaalta ansiotyö ja kotityöt eivät aina ole vapaa-ajan vastakohtia. Työ voi olla tekijälleen myös harrastus siinä kuin ruoanlaitto toiselle. Tällöin niiden suhde liikuntaan muuttuu: ne eivät välttämättä rajoita liikuntaa, vaan kilpailevat liikunnan kanssa ihmisen vapaa-ajasta. Siitä, missä määrin ja miten erilaiset työsuhteet ja kotityöt tai arjen muut ”välttämättömät” tehtävät ohjaavat liikuntaharrastusta, ei ole tarpeeksi tutkimustietoa saatavilla.

Kuvio 7. Riittämättömästi liikkuva työikäinen väestö vuonna 2005 (Fogelholm, Paronen, Miettinen, 2007)

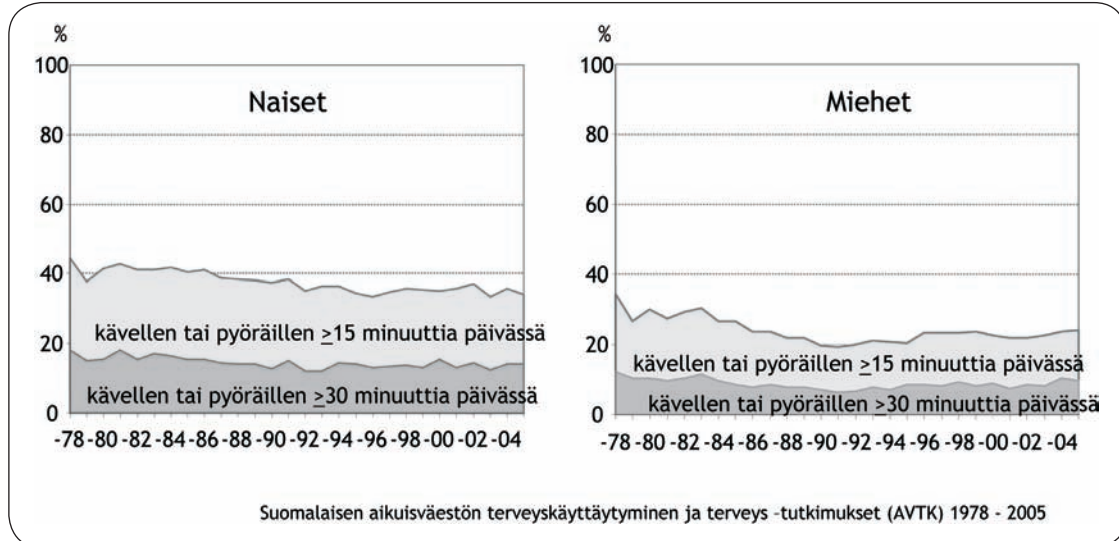
Eri liikkumismuodoilla on erilainen motivaatioperusta. Terveysten kivijalkana on pidetty toistuvaa fyysistä aktiivisuutta, oman ruumiin ja omien jalkojen käyttämistä, jota sisältyy

päivittäisiin rutiineihin, kuten työmatkaan, pihan siivoukseen jne. Sellaiset rutiinit toteutuvat ilman erityisiä liikuntamotiiveja. Harrastusliikunta ja kuntoilu ovat tavoitteellisia liikumistoimintoja. Niillä on omat liikuntamotiivinsa. Kuitenkin niihin vaikuttaa lukuisia samanaikaisia motiiveja, kuten ajan jakaminen perheelle. Motiivien ristiriita ehkäisee toimintaa. Sitä voidaan Ritva Nupposen mukaan helpottaa ympäristöjärjestelyin, ei niinkään korostamalla yksilön valinnanvapautta tai vastuutaan terveydestään. Liikkeellä oloa ja liikuntaa ylläpitävät tai heikentävät tekijät ovat useammin ympäristössä, elämäntilanteessa ja elinoloissa kuin ihmisen välittömissä haluissa ja mieltymyksissä. (Nupponen, 2001)

Osallistuminen liikuntaan on monen tekijän yhteissumma. Elinoloja tulisi tarkastella pikemminkin kokonaisuutena kuin yksittäisten toimintojen kautta. Koulunkäynti, opiskelu, siirtyminen työelämään, perheen perustaminen, lasten syntyminen ja kasvattaminen, siirtyminen eläkkeelle jne. ovat kaikki luonnollisia liikunnan harrastamiseen vaikuttavia tekijöitä. Niiden huomioonottaminen liikuntaan osallistumisen taustatekijöinä on välttämätöntä. Arkielämän elämäntoimintojen kokonaisuus, elämäntapa, luo ne yleiset ehdot, joiden pohjalta liikuntaharrastuneisuus määräytyy. (Vuolle, Telama, Laakso, 1986)

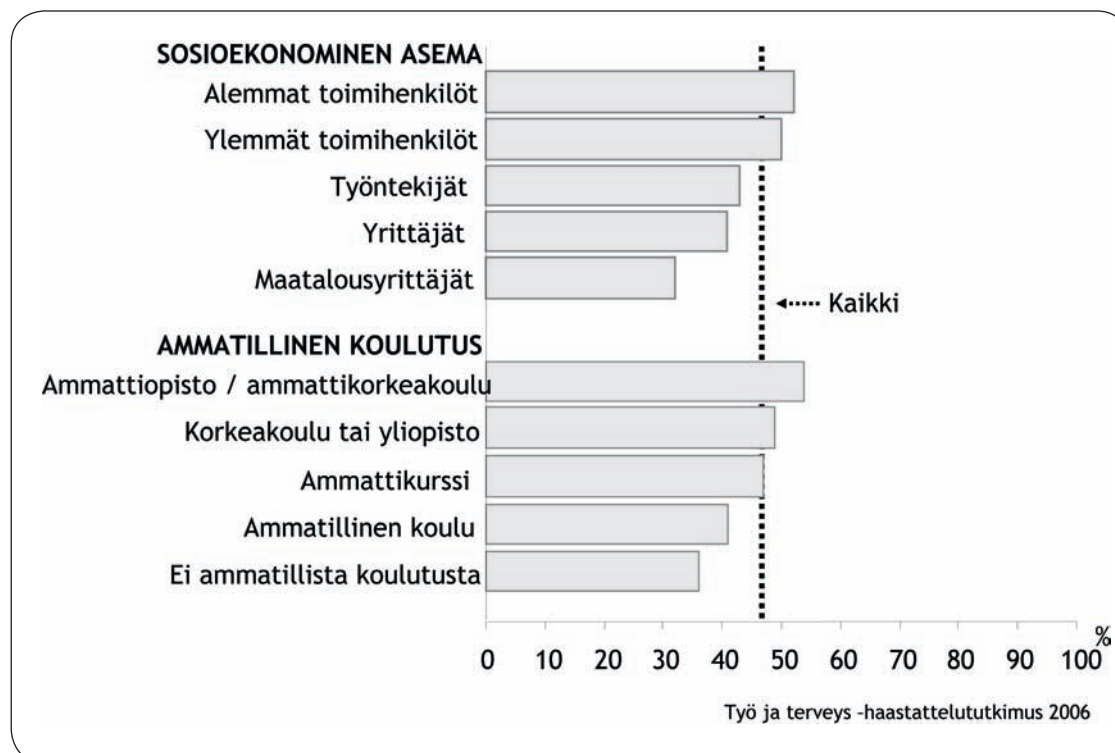
Kokonaisuutena aikuisväestön liikuntaharrastus on viime vuosikymmeninä hieman lisääntynyt. Samanaikaisesti on työmatkaliikuntaliikunta vähentynyt. Viitteitä on myös siitä, että muukin arki- ja hyötyliikunta olisi vähentynyt. Kun ”pakkoliikkuminen”, joka aiemmin takasi kaikille jonkinasteisen liikkumisen, vähenee, on aikuisten kohdalla vaarana sama kehitys kuin nuoremmilla ikäryhmillä: osa liikkuu runsaasti ja osa erittäin vähän. Yli miljoonan suomalaisaikuisen liikunta tai liikkuminen ei yllä terveyden kannalta riittävälle tasolle.

Kuvio 8. Työmatkaliikunta vuosina 1978–2005 (Fogelholm, Paronen, Miettinen, 2007)

Kansanterveyslaitoksen aikuisväestön terveyskäyttäytymiskyselyn mukaan vuonna 2004 lähes kaksi kolmasosaa 25–64-vuotiaista suomalaisista arvioi terveydentilansa hyväksi tai melkein hyväksi. Heitä on siis suunnilleen yhtä paljon kuin kohtuukuormitteista liikuntaa vähintään kaksi kertaa viikossa harrastavia (, mikä ei kuitenkaan välttämättä tarkoita, että he olisivat samoja henkilöitä). Runsas neljäsosa kokee terveytensä keskitasoiseksi ja noin seitsemän prosenttia pitää terveyttään melko huonona tai huonona. Työikäisten koettu terveys koheni 1990-luvun puoliväliin saakka. Sen jälkeen muutokset ovat olleet vähäisiä. (Hela-korpi, Patja, Prättälä, Aro, Uutela, 2005)

Kuvio 9. Työssäkäyvien kuntoliikunnan harrastaminen vähintään 3 päivänä viikossa sosioekonomisen aseman ja ammatillisen koulutuksen mukaan vuonna 2006 (Fogelholm, Paronen, Miettinen, 2007)

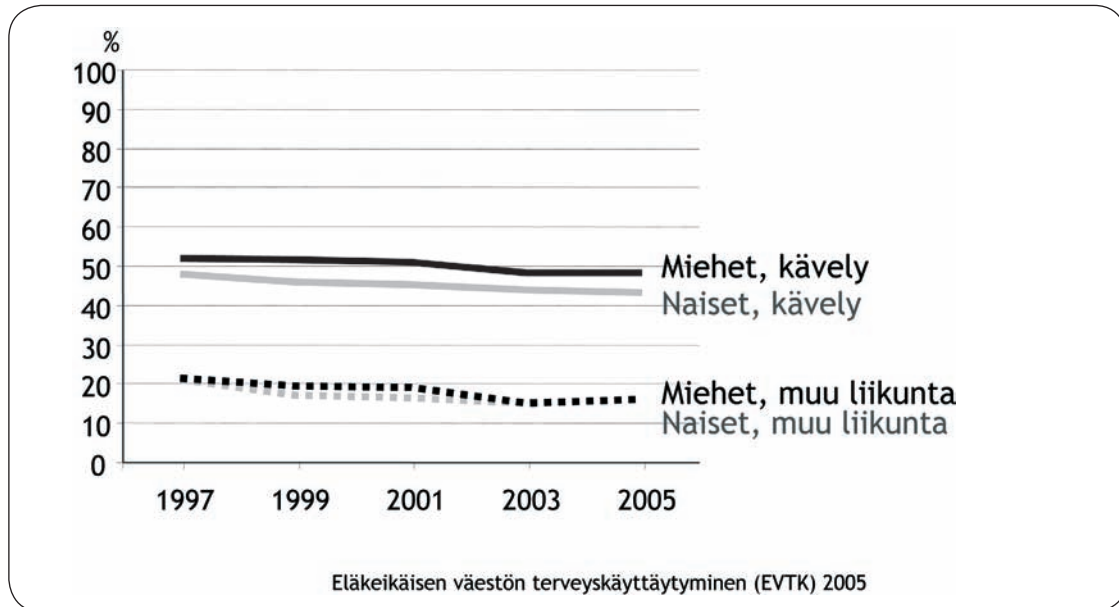
Eläkeikäisten liikunta ja toimintakyky

Eläkeikäisten (vähintään 65-vuotiaat) liikuntaharrastus on keskimäärin kohtuullisella tasolla noin 75-vuoteen asti. Siihen asti he ovat jopa muita aikuisia fyysisesti aktiivisempia. 75-ikävuoden jälkeen erityisesti naisten riittävä fyysinen aktiivisuus vähenee. (Fogelholm ym., 2007)

Eläkeläisten liikuntatavoista yleisin on kävely. Vuonna 2005 miehistä 65 prosenttia, naisista 61 prosenttia ilmoitti kävelevänsä vähintään neljä kertaa viikossa ainakin puolen tunnin ajan (Sulander, Helakorpi, Nissinen, Uutela, 2006). Päivittäistä kävelyä harrastaa miehistä hieman alle 50 prosenttia ja naisista noin 45 prosenttia (Fogelholm ym., 2007). Eläkeläiset harrastavat liikunta ensisijaisesti omatoimisesti yksin tai kaveriporukoissa.

Eläkeläisten toimintakyky ja arkitoiminnoista suoriutuminen ovat parantuneet viimeisen kymmenen vuoden aikana. Toimintakyky on parempi ylempään kuin alempaan koulutusryhmään kuuluvilla. Raskaampaa fyysistä toimintaa edellyttävät tehtävät sujuvat miehiltä hieman naisia paremmin. Muuta liikuntaa kuin kävelyä harrastaa vähintään kaksi kertaa viikossa 48 prosenttia sekä miehistä että naisista. Miehistä 39 prosenttia ja naisista 33 prosenttia arvioi oman ruumiillisen kuntonsa melko tai erittäin hyväksi. (Sulander ym., 2006)

Kuvio 10. Eläkeikäisten, 65-84-vuotiaiden, päivittäinen liikkuminen vuosina 1997–2005
(Fogelholm, Paronen, Miettinen, 2007)

Erityisryhmien liikunta

Erityisliikunnalla tarkoitetaan sellaisten henkilöiden liikuntaa, joiden on vaikea osallistua yleisesti tarjolla olevaan liikuntaan vamman, sairauden, muun toimintakyvyn heikentymisen tai sosiaalisen tilanteen vuoksi. Lisäksi tähän ryhmään kuuluvien ihmisten liikunnan ohjaaminen vaatii soveltamista ja erityisosaamista.

Erityisliikunnan piirin laskettavien suomalaisten rajaaminen ei ole yksiselitteistä, joten heidän määrästään ei ole tarkkaa tietoa. Karkeasti arvioiden noin miljoona suomalaista kuuluu tavalla tai toisella erityisliikunnan kohderyhmien piiriin. Noin 18 prosentilla 15–64-vuotiaasta väestöstä on sairaus tai vamma, joka haittaa työ- tai toimintakykyä. Eläkeikäisistä noin 30–40 prosentilla toimintakyky on heikentynyt niin, että he eivät suoriudu joistakin tavallisista arkisista toimista, esimerkiksi portaiden noususta yhden kerroksen verran, puolen kilometrin kävelystä tai puolen kilon ostoskassin kantamisesta sadan metrin matkaa. Noin viidenneksellä 13- ja 15-vuotiaista koululaisista on heidän oman ilmoituksensa perusteella jokin lääkärin toteama pitkäaikaissairaus tai vamma, joka aiheuttaa jotain olennaista haittaa. (Ala-Vähälä, 2006)

Erityisliikunnan järjestäminen on suurelta osin kuntien ja eri järjestöjen vastuulla. Erityisliikunnan piirissä liikkuu nykyisin noin 220 000 suomalaista, joista noin 80 000 kuntien järjestämässä liikunnassa. Erityisliikuntaa on vähitellen yhdistetty ns. yleiseen liikuntaan mm. kouluissa ja joissakin lajiliitoissa. Tämä suuntaus on yleistymässä.

Erityisliikunnassa harrastus jakautuu kuten muun väestön keskuudessa. Tietoa ei kuitenkaan ole ”erityisliikkujien” jakautumisesta urheilun, kuntoilun tai terveysliikunnan piiriin.

2.2 Liikunnan vapaaehtoistyö ja urheilun seuraaminen

Liikuntakulttuuri tarjoaa osallistumisen ja osallisuuden kokemuksia monin eri tavoin. Omakohtaisen harrastuksen lisäksi mahdollisuuksia avautuu seuratoiminnan ja urheilun seuraamisen kautta.

Seuratoiminta on merkittävä kansalaistoiminnan ja yhteisöllisyyden kanava, jonka pai-

noarvo sekä osallistujille itselleen että yhteiskunnalle on huomattava. Seuratoiminnassa on mahdollisuus toteuttaa sosiaalisen pääoman ja aktiivisen kansalaisuuden ideaa. Liikunnan vapaaehtoistyötä tekevät seura-aktiivit sekä lasten ja nuorten vanhemmat.

Runsaat puoli miljoonaa suomalaisaikuisia osallistuu oman ilmoituksensa mukaan jottenkin liikunnan vapaaehtoistyöhön. Vapaaehtoistoiminnan ensisijainen kohde on lasten ja nuorten liikunta. Liikunnan vapaaehtoistyön suurimmat sisältöalueet ovat huoltotehtävät, ”jokapaikan höylänä” toimiminen, kannustaminen ja kyyditseminen, jotka kaikki ”työllistävät” noin 200 000 suomalaista. Yhdellä henkilöllä voi olla useita rooleja. (Kansallinen liikuntatutkimus 2005–06, 2006)

Vapaaehtoistyö kasautuu: arviolta noin puolet vapaaehtoistyöhön osallistuvista tekee 90 prosenttia koko vapaaehtoistyön tuntimäärästä (Valtonen, 1993). Liikuntakulttuuri on vapaaehtoistoiminnan kentässä poikkeus sikäli, että sen parissa toimii enemmän miehiä kuin naisia. Vapaaehtoistojat ovat keskimääräistä paremmin koulutettuja ja verraten hyvin työelämässä edenneitä.

Liikunnan vapaaehtoistyö on säilyttänyt kiinnostavuutensa. Sitä kuitenkin leimaa entistä enemmän vaihtuvuus. Vapaaehtoistyön kesto määräytyy yhä useammin omien lasten harrastuksen mukaan. Innokas toimiminen seuratoiminnassa kytkeytyy tiettyyn elämänvaiheeseen, ei välttämättä pitempiaikaiseen sitoutumiseen.

Omakohhtaisen liikunnan ja vapaaehtoistyön rinnalla kolmas keskeinen liikuntakulttuurin osa-alue on urheilun seuraaminen (penkkiurheilu). Parhaimmillaan huippu-urheilutahtumat keräävät Suomessa yli kaksi miljoonaa TV-katsojaa. Mediakehityksen seurauksena ”penkkiurheilu” on siirtynyt kentiltä ja saleilta entistä enemmän sähköisten viestimien kautta seurattavaksi. Huippu-urheilun merkitys tiivistyy sen viihdearvoon, urheilun seuraamisen tuottamiin yhteisöllisiin ja samastumisen kokemuksiin.

Huippu-urheilulla ei Suomessa ole samanlaista asemaa kuin menneinä vuosikymmeninä. Suomalaiset tosin pitävät huippu-urheilumenestystä tärkeänä, kun sitä tiedustellaan ilman kilpailevia vaihtoehtoja. Sen sijaan kun pyydetään vertaamaan liikunnan osa-alueiden (lasten ja nuorten liikunta, aikuisten terveys-/kuntoliikunta ja huippu-urheilu) tärkeyttä, huippu-urheilu saa vähiten kannatusta. Vertailututkimuksissa suomalaiset arvostavat erityisesti lasten ja nuorten liikuntaa. Ilmeistä on, että vastaukset ovat riippuvaisia näkökulmasta: tarkastellaanko liikunnan osa-alueita liikunnan, terveyden vai viihteen kehikossa.

2.3 Liikunnan arvopohja

Julkisen liikuntapolitiikan arvopohja on määritelty liikuntalaissa (1998): lain tarkoituksena on liikunnan avulla edistää tasa-arvoa ja suvaitsevaisuutta sekä tukea kulttuurisen moninaisuuden ja luonnon kestävää kehitystä. Lisäksi hallitusohjelmassa (2003) korostetaan urheilun eettisen pohjan vahvistamista.

Tasa-arvo

Yhdenvertaisuus ja tosiasiallinen tasa-arvo ovat kansalaisten tärkeimpiä oikeuksia. Tosiasiallinen tasa-arvo on enemmän kuin mahdollisuuksien tasa-arvo tai muodollinen tasa-arvo.

Alueellinen tasa-arvo

Liikuntaharrastuksen mahdollisuudet ovat Suomessa hyvät maailmanlaajuisestikin arvioi-

den. Harvaanasuttuna ja luonnoltaan puhtaana maana Suomessa on runsaasti mahdollisuuksia ulkoiluun, retkeilyyn ja ns. perusliikuntaan (kävely, pyöräily, hölkkä, vesiliikunta jne.). Kansalaisilla on kuitenkin asuinpaikastaan riippuen erilaiset mahdollisuudet käyttää liikuntapalveluja. Luontoliikunnan edellytykset ovat haja-asutusalueilla parempia kuin kaupunkiseuduilla, joissa puolestaan sisäliikuntamahdollisuudet ovat syrjäseutuja paremmat. Etäisyydet liikuntapaikoille ovat maaseudulla pidemmät kuin taajama-alueilla. Toisaalta maaseudulla on yhtä liikuntapaikkaa kohden vähemmän ihmisiä kuin ruuhka-alueilla.

Suomen maantieteellisestä sijainnista ja laajuudesta sekä maan eri osien ilmastollisista vaihteluista johtuen ei tosiasialliseen alueelliseen tasa-arvoon ole realistisia mahdollisuuksia päästä. Maantieteelliset eroavuudet tulisivat mieluummin nähdä rikkautena. Maan eri osien liikuntamahdollisuudet voivat tarjota vaihtelua ja uusia liikuntakokemuksia.

Tasa-arvon suuntaisesti on kuitenkin mahdollisuus toimia alue- ja liikuntapoliittisin keinoin.

Alueellinen tasa-arvo on suurelta osin riippuvainen kuntien ratkaisuksista. Viime vuosina eriytymiskehitys on entisestään voimistunut ja kansalaisten liikunnan edellytykset voivat vaihdella suurestikin asuinkunnasta ja kunnan osasta riippuen. Alueellinen polarisaation on arvioitu edelleen etenevän.

Liikunnan alueellisen tasa-arvon kehittyminen kytkeytyy meneillään olevaan kunta- ja palvelurakenteen uudistukseen. Uudistuksen yhteydessä on mahdollisuus arvioida uudelleen liikunnan asema kuntalaisten hyvinvoinnin edistämisessä.

Taloudellinen tasa-arvo

Taloudellinen tasa-arvo liikunnassa ja urheilussa tarkoittaa, että turvataan liikunnan harrastamismahdollisuudet jokaiselle varallisuudesta riippumatta. Liikunta yhdistettiin pitkään maksuttomuuteen. Seurojen toimintaan osallistuminen tai kuntien liikuntapaikoilla liikkuminen ei edellyttänyt kerta- tai kausimaksujen maksamista tai ainakin maksut olivat lähinnä nimellisiä. Julkisen talouden lama, kustannustietoisuus, välineiden, tilojen sekä valmennuksen ja ohjauksen maksullisuus ovat johtaneet siihen, että monien lajien kustannukset ovat kohonneet. Myös tuomarimaksuja on viime vuosina ulotettu yhä nuorempiin ikäluokkiin. Lisäksi kuluja ovat nostaneet matkakustannukset sekä yhä laadukkaammat ja kalliimmat liikuntavälineet ja -varusteet sekä kilpailutoiminnan laajeneminen (Puronaho ym., 2002).

Kohonneet kustannukset kaventavat eri väestöryhmien mahdollisuuksia harrastaa liikuntaa organisoidusti ja liikuntapaikoilla. Taloudellinen tasa-arvo horjuu etenkin lasten ja nuorten liikunnassa ja urheilussa, sillä perheen taloudellisella tilanteella on yhteys lasten ja nuorten liikunta-aktiivisuuteen (Kantomaa, Tammelin & Taanila 2004). Vuonna 2003 köyhäksi luokitelluissa perheissä asui 130 000 lasta kun vuonna 1990 luku oli 50 000. Köyhyys on yleisintä yhden ansaitsijan, yksinhuoltajien ja suurten perheiden keskuudessa. Tilannetta synkistää tieto, että lapsuudenkodin köyhyys ennustaa kaksinkertaista köyhyysriskiä aikuisiällä (Kautto, 2006).

Aktiivisesti liikuntaa harrastavia nuoria on korkean tuloluokan perheissä enemmän kuin alimman tuloluokan perheissä. Myös osallistuminen urheiluseuran toimintaan on yleisintä varakkaiden perheiden nuorilla. (Koivisto, 2005).

Liikuntamaksujen kohoamisella voi olla suora yhteys nuoren syrjäytymiskehitykseen. Seuratoiminnasta jäävät yleisimmin pois juuri ne nuoret, jotka sosiaalista tukea eniten tarvitsevat, mutta joilla ei ole varaa maksaa kohonneita harrastusmaksuja.

Taloudellinen tasa-arvo on myös sukupuolikysymys. Miehet kuluttavat liikuntaharrastukseensa naisia enemmän rahaa, vaikka naiset käyttävät liikuntaan miehiä enemmän aikaa.

Liikuntaseurojen ja lajiliittojen menoista naisiin ja tyttöihin kohdentuu 27–33 prosenttia, mikä vastaa suunnilleen naisten ja tyttöjen toiminnallista osuutta. Valtion ja kuntien liikuntamenoista vajaan 40 prosenttia kohdistuu naisten ja tyttöjen liikuntaan. Myös kotitalouksien liikuntaresursseista käytetään noin 40 prosenttia naisten ja tyttöjen liikuntaan. Lisäksi työnantajat tukevat miesten liikuntaharrastuksia naisten harrastuksia enemmän. (Koivisto 2005, Puronaho, 2006)

Taloudelliset tekijät vaikuttavat ennen kaikkea yksityisten palveluiden ostoon. Liikuntapalveluja tarjoavien yritysten määrä on viime vuosina lisääntynyt ja koko kasvanut. Suomessa toimii noin 450 kuntokeskusyrittäjää. Keskusten yhteenlaskettu koko on kaksinkertaistunut viimeisen vuosikymmenen aikana (Autio, 2007). Yritykset tarjoamat palvelut ovat kalliimpia ja usein välineistön suhteen tasokkaampia, muodikkaampia ja monipuolisempia kuin esimerkiksi seurojen, kuntien tai kansalais- ja työväenopistojen liikuntapalvelut.

Sukupuolten tasa-arvo

Liikunta oli pitkään erityisesti miesten toiminta-aluetta. Viime vuosikymmeninä naisten harrastus on kasvanut ja on jo ohittanut miesten harrastuksen määrän. Lasten ja nuorten liikunta- ja urheiluharrastuksessa poikien osuus on hieman tyttöjä suurempi.

Miehet ja pojat harrastavat liikuntaa naisia ja tyttöjä useammin liikunta- ja urheiluseuroissa sekä rakennetuilla liikuntapaikoilla. Naiset ovat enemmistönä omaehtoisen liikunnan ja muualla kuin liikuntapaikoilla tapahtuvassa liikunnassa. Kansalais- ja työväenopistojen liikuntakursseille osallistuvista noin 70 prosenttia on naisia. Kuntokeskusten palveluja käyttävistä noin kaksi kolmasosaa on naisia. Urheiluopistojen liikuntakurssien osallistujista on naisia enemmän kuin miehiä, mutta tyttöjä ja poikia suunnilleen yhtä paljon.

Liikuntajärjestöjen ja julkisen liikuntahallinnon päättäjistä valtaosa on miehiä. Liikunta- ja terveystieteiden opiskelijoista ja tutkijoista enemmistö on naisia. Sen sijaan urheiluopistojen opiskelijoista enemmistö on poikia ja miehiä.

Miehet osallistuvat sekä liikunnan vapaaehtoistyöhön että urheilun seuraamiseen naisia aktiivisemmin. Naisten osuus on viime vuosina ollut kasvussa. Miesten urheilu näkyy mediassa naisten urheilua enemmän. Työyhteisöliikunta tavoittaa enemmän miehiä kuin naisia.

Sukupolvien tasa-arvo

Ikä vaikuttaa ihmisen mahdollisuuksiin osallistua liikuntatoimintaan harrastajana, toimijana ja päättäjänä. Liikunnan merkitys ihmiselle vaihtelee iän myötä, joten eri-ikäisten harrastuslukuja ei ole mielekäästä yksioikoisesti verrata. Yksilön liikunta-aktiivisuudessa tapahtuu suhteellisen säännöllistä iän mukaista vaihtelua, joka ihmisen kokonaiskehityksen kannalta voi olla hyvinkin tarkoituksenmukaista, eikä suinkaan hälytysmerkki tai häiriö, johon on puututtava. (Vuolle, Telama, Laakso, 1986)

Asennemuutokset lisäävät myös ikääntyvien liikuntaan liittyviä kulutushaluja. Silti pääosalle ikääntyviä riittänee tulevaisuudessakin ns. luonnollinen liikunta eli he haluavat harrastaa sellaisia liikuntamuotoja, jotka soveltuvat suomalaiseen ympäristöön eivätkä vaadi kalliita välineitä tai erityisiä liikuntapaikkoja.

Toimintakykyyn liittyvä tasa-arvo

Suomalaisissa liikunta- ja urheiluseuroissa on arvioitu liikkuvan noin miljoona henkilöä. Yhtä paljon on arvioitu olevan henkilöitä, joiden on vaikea osallistua yleisesti tarjolla ole-

vaan liikuntaan vamman, sairauden, muun toimintakyvyn heikentymisen tai sosiaalisen tilanteen vuoksi. Viidennes kouluikäisistä kokee jonkin vaivan haittaavan liikuntakykyänsä. Työikäisistä samoin lähes viidenneksellä on vamma tai sairaus, jonka he kokevat haittaavan työ- tai toimintakykyä. Eläkeläisistä noin kolmannes ei tunne selviytyvänsä päivittäisistä askareista. (Ala-Vähälä, 2006)

Riittämätön liikunta yhdistyy usein liikunta- ja toimintakyvyn vajavaisuuteen. Tarjolla olevista liikuntapalveluista merkittävä osa on suunnattu liikunnallisesti aktiivisten tarpeisiin.

Kansalaiset ovat toimintakyvyltään kaikki erilaisia, jolloin rajanveto erityisliikunnan ja muun liikunnan välillä on usein vaikeaa ja usein tarpeetontakin. Raja-aitaa yleisen ja erityisen välillä on alettu tietoisesti madaltaa. Tavoitteena on siirtyä erityisliikuntapalvelujen järjestämisestä kohti yleisiä ja kaikille avoimia liikuntapalveluja. Erilaisuus ja moninaisuus nähdään voimavarana ja mahdollisuutena. Yksilön vastuu itsestään korostuu; ohjaajan ei tarvitse olla erityisliikunnan ammattilainen, koska harrastaja tai hänen taustayhteisönsä kertoo, mitä ohjaajan on tarpeen tietää esim. harrastajan tai muun ryhmän turvallisuuden kannalta. (Saari, 2006)

Keskustelu siirtymisestä kohti yleisiä ja kaikille avoimia liikuntapalveluja ei koske vain erityisryhmiin kuuluvia, vaan kaikkia riittämättömästi liikunta harrastavia. Erityisliikunnan alueella saadut kokemukset soveltavista ratkaisuista voivat toimia mallina riittämättömästi liikkuvien aktivoinnissa. Raja-aitoja madaltamalla ja poistamalla on mahdollista edistää laajojen väestönosien liikuntaa.

Liikuntalajien ja -muotojen tasa-arvo

Suomessa on laaja liikuntalajien tarjonta. Opetusministeriön avustamia valtakunnallisia liikuntajärjestöjä on 133 (2007), joista lajiliittoja on 73. Valtionavustusjärjestelmässä olevien järjestöjen määrä on niin suuri, että niiden valmennus-, koulutus- ja kilpailujärjestelmien vertailtavuus on todettu vaikeaksi tehtäväksi.

Lajiliitot ovat laajentaneet toimintaansa urheilusta ensin harrasteliikuntaan ja myöhemmin myös terveysliikunnan suuntaan. Lajiliitot ja liikuntamuodot kilpailevat harrastajista ja sitä kautta julkisesta ja kaupallisesta tuesta. Lajit ovat viime vuosina jakautuneet yhä selkeämmin markkina- ja yhteiskuntavetoisiin. (Koivisto, 2005)

SLU:n jäsenjärjestöjen ilmoittamia lajeja on yli 200, joista osa on etääntynyt melko kauas perinteisestä liikunnan tai urheilun määritelmästä. Ilmeistä on, että lajikirjo jatkaa kasvuaan, sillä maailmassa on erilaisia liikuntalajeja ja pelejä tuhansia. Lisäksi eri kansalaisjärjestöjen sekä kansalais- ja työväenopistojen piirissä harrastetaan monenlaista liikunnallista toimintaa, joiden vertaaminen on vaikeaa.

Liikunnan kaikkien harrastusmuotojen tasapuolinen tukeminen on käytännössä mahdotonta. Valtion ja kuntien tuet järjestöille ja seuroille kattavat yhä pienemmän osan kokonaiskuluista, jolloin entistä suurempi osa varoista on kerättävä harrastajilta ja avustusten ulkopuolisella rahoituksella. Liikuntalajien ja -muotojen menestymisen edellytykset ovat entistä enemmän kiinni järjestöjen ja harrastajien omista kyvyistä ja teoista liikuntamarkkinoilla.

Osallistumisen tasa-arvo

Liikunnan tarjonnassa ja kysynnässä on suurin ero lasten ja nuorten ohjatussa liikunnassa. Liikunta- ja urheiluseuroissa liikuntaa harrastavien lisäksi tuhansia tyttöä ja poikaa haluaisi

tulla liikkumaan seuroihin. Tilanne selittyy osin sillä, että seuroilla ei ole resursseja vastaanottaa kaikkia halukkaita. Toisaalta seuratoimintaan osallistuvien suuri vaihtuvuus viittaisi siihen, ettei seurojen nykyinen toiminta vastaa täysin kysyntää.

Seuratoiminnan perinne nojaa kilpailuun. Suorituksen perusteella lapset saatetaan edelleen asettaa arvojärjestykseen. "Liian huonot" voidaan valikoida tai he valikoituvat itse pois seuratoiminnasta.

Lasten liikunnan ja urheilun kehittämisessä tärkeimmäksi haasteeksi on nostettu lapsikeskeisyyden lisääminen ja kilpailukeskeisyyden hillitseminen. Urheilun julkisuuskuvatutkimukseen vastanneista 35 prosenttia piti lasten ja nuorten urheilua liian kilpailullisena (Ilmanen ym., 2004). Kaikki pelaa -säännöt sekä harrastajien erilaisten motiivien pohjalta lähtevät ryhmä- ja joukkuejaot ovat parantaneet niiden asemaa, jotka eivät harrasta lajiaan yhtä tiiviisti kuin kilpailuun keskittyneissä ryhmissä.

Monikulttuurisuus

Perustuu pääosin M. Pyykkösen (2005) ja T. Martikainen ym. (2006) ja S. Kanervon ym. (2005) artikkeleihin.

Suomi on väestöllisesti monimuotoisempi kuin koskaan aikaisemmin. Kansainvälisen liikkuvuuden ja muuttoliikkeen kasvun myötä monikulttuurisuuskehityksen arvioidaan edelleen vauhdittuvan tulevina vuosikymmeninä. Vaikka maahanmuutto ja etninen moninaisuus ovat Suomessa eurooppalaisittain varsin vähäistä, ne näkyvät jo suomalaisessa arjessa valtaväestön ja perinteisten vähemmistöjen kulttuurien rinnalla.

Monikulttuurisella yhteiskunnalla tarkoitetaan sellaista yhteiskuntaa, jossa eri ryhmät säilyttävät omat ominaispiirteensä ja hyväksyvät sen, että muut ryhmät tekevät samoin. Ryhmät eivät eristäydy toisistaan, vaan erilaisuus koetaan rikkaudeksi. Erilaisuus on hyväksyttävää kaikilla tasoilla. Monikulttuurisuus vaatii sopeutumista kaikilta ryhmiltä – sekä enemmistöltä että vähemmistöiltä. (www.alli.fi)

Perinteiset vähemmistöt

Suomen vähemmistöt jakautuvat perinteisiin ja uusiin vähemmistöihin. Perinteisiin vähemmistöihin Suomessa luetaan yleensä suomenruotsalaiset, saamelaiset, romanit, juutalaiset, tataarit ja venäläiset. Ryhmiä yhdistää lähinnä vähemmistöasema, muutoin ryhmät ovat taustaltaan, ominaisuuksiltaan ja kulttuuriltaan hyvin erilaiset.

Suomenruotsalaiset ovat määrällisesti suurin ryhmä. Äidinkielenään ruotsia puhuvia on noin 294 000 eli noin 5,8 prosenttia väestöstä. Ruotsi on suomen rinnalla tasavallan kansalliskieli, ja suomenruotsalaisilla on viranomaisten kanssa asioidessaan oikeus käyttää ruotsin kieltä. Suomenruotsalaiset ovat perinteisesti keskittyneet maan etelä- ja länsirannikolle, joskin muuttoliike on viime vuosikymmeninä muuttanut tilannetta jonkin verran. Suomenruotsalainen kulttuuri on pääpiirteiltään samanlainen kuin suomalainen.

Liikunnan alueella suomenruotsalaisuus näkyy erityisesti erilaisten tapahtumien ja liikuntajuhlien kautta sekä järjestäytymisen kautta. Suomenruotsalaisilla on SLU:n osana oma "keskusjärjestönsä" (Finlands Svenska Idrott CIF r.f.) ja seitsemän muuta liikuntajärjestöä. Ruotsinkielisillä on myös mahdollisuus saada liikuntapalveluja ja koulutusta äidinkielenään. Suomenruotsalaiset harrastavat liikuntaa sekä ruotsin- että suomenkielisissä seuroissa. Vastaavasti suomea äidinkielenään puhuvia osallistuu myös ruotsinkieliseen liikuntatoimintaan.

Saamelaiset ovat Suomen ainoa alkuperäiskansa. Kaiken kaikkiaan saamelaisten luku-

määräksi on arvioitu laskentatavasta riippuen 50 000–100 000 henkilöä, joista yli 6 000 asuu Suomen saamelaisalueella. Suomessa asuvista saamelaisista noin puolet puhuu saamea äidinkielenään. Rajanveto saamelaisten ja suomalaisten välillä ei ole yksiselitteinen, koska osa saamelaisista kokee identiteettinsä sekä suomalaiseksi että saamelaiseksi. Saamelaisten elämäntapa on perinteisesti rakentunut luontaiselinkeinojen ympärille. Nykyisin saamelaisista kulttuurista on muokannut mm. lisääntynyt matkailu saamelaisten asuinalueilla. Poronmistaajat kilpailevat yhä perinteisissä saamelaislajeissa, poroajossa ja suopunginheitossa.

Romaneja asuu Suomessa noin 10 000. Romanien asema Suomen kansallisena vähemmistönä vahvistettiin vasta vuoden 1995 perustuslakiuudistuksessa. Samalla määriteltiin heidän oikeutensa oman kielen ja kulttuurin kehittämiseen. Suomen romanit puhuvat yleensä suomea tai ruotsia. Romanikieltä osaavia on enää vähän. Romanikulttuurissa korostuu vahva yhteisöllisyys. Kulttuuria ohjaavat mm. kunniakäsitys sekä häveliäisyys- ja hygieniasäännöt. Nämä tapaperinteet voivat heijastua myös romanien liikuntaharrastukseen.

Venäläiset (ns. vanhavenäläiset), juutalaiset ja tataarit asettuivat Suomeen pääasiassa Venäjän vallan aikana. Venäläisiä emigrantteja saapui Suomeen suurin joukoin Venäjän vallankumouksen seurauksena. 1920-luvun alussa heitä arvioidaan olleen Suomessa yli 33 000, joista kuitenkin vain osa jäi Suomeen. Nykyään venäläisiä emigrantteja arvioidaan olevan Suomessa noin 5 000 henkilöä. Kulttuuriltaan he ovat sulautuneet lähes kokonaan valtaväestöön. Juutalaisia on Suomessa lähes 1 200. Juutalaiset saivat täydet kansalaisoikeudet vuonna 1918 ja hekin ovat vuosien aikana sulautuneet suurelta osin suomalaisväestöön. Tataarit ovat Pohjoismaiden vanhin muslimiväestö, joille taattiin uskonnonvapaus vuonna 1922. Tataareja asuu Suomessa nykyään noin 700–900 henkilöä.

Maahanmuuttajataustaiset

Maahanmuuttajilla tarkoitetaan henkilöitä, jotka ovat muuttaneet pysyvästi maahan, kuten siirtolaiset, pakolaiset ja paluumuuttajat. Suomen maahanmuuttajaväestön määrä oli vielä 1980-luvulla nykyiseen verrattuna pieni, vain noin kymmenesosa.

Suomen uuden maahanmuuttajaväestön määrää on arvioitu kansalaisuuden, kielen ja syntymämaan perusteella. Yhdessä nämä tarkastelut antavat käsityksen etnisiin ryhmiin kuuluvien ryhmien määrästä. Vuoden 2005 lopussa Suomessa asui pysyvästi ulkomaan kansalaisia noin 114 000, vieraskielisiä noin 144 000 ja ulkomailla syntyneitä noin 177 000 henkilöä. Suomen väestöstä noin 2,2–3,4 prosenttia on ulkomaista alkuperää.

Maahanmuuttajaväestö kasvoi erityisesti 1990-luvulla inkerinsuomalaisten paluumuuttajien myötä. He muodostavat lähes puolet Suomen maahanmuuttajaväestöstä. Länsimaista muuttaneita on lähes kolmasosa kaikista maahanmuuttajataustaisista. Noin neljäsosan muodostavat pakolais-, turvapaikanhakija- ja perheen yhdistämisstatuksella Suomeen saapuneet.

Nykyään Suomessa on suomen-, ruotsin- ja saamenkielten lisäksi noin 20 kieliryhmää, joilla kussakin on vähintään tuhat henkilöä, jotka puhuvat kyseistä kieltä äidinkielenään. Suurimmat kieliryhmät ovat venäjä (lähes 40 000 henkilöä), viro (yli 15 000), englanti (noin 9 000) ja somali (noin 8 600).

Kaiken kaikkiaan Suomessa asuvat etniset, kielelliset, kansalliset ja kulttuuriset ryhmät ovat pääsääntöisesti kooltaan melko pieniä sekä sosiaaliselta, koulutukselliselta ja muilta taustoiltaan varsin heterogeenisiä. Maahanmuuttajia selkeimmin yhdistävä tekijä – syntyminen muualla kuin Suomessa – on sekin hämärtyvässä uusien, Suomessa kasvavien jälkeläisten myötä.

Kulttuurien kohtaaminen

Vaikka Suomessa on ollut etnisiä ja kielellisiä vähemmistöjä pitkään, keskustelu maahanmuutosta ja monikulttuurisuudesta käynnistyi varsinaisesti vasta 1990-luvulla uusien maahanmuuttajien myötä. Julkisessa keskustelussa maahanmuuttoon on liitetty sekä uhkia että mahdollisuuksia.

Vielä 1980-luvulla maahanmuuttopolitiikan perustan nähtiin olevan ensisijaisesti Suomen kansallisissa eduissa. Harjoitettu politiikka oli lähtökohdiltaan sosiaalipoliittista. Valtioneuvoston periaatepäätös hallituksen maahanmuutto- ja pakolaispoliittiseksi ohjelmaksi vuonna 1997 nosti esiin maahanmuuttajien kotouttamisen (integroinnin), jonka tarkoituksena on saada maahanmuuttajat omaksumaan suomalaisessa yhteiskunnassa tarvittavaa osaamista, mutta samalla tuetaan heidän omaa kulttuuriaan ja kieltään. Maahanmuuttajista haluttiin kaksikulttuurisia.

Kotouttamistavoitteen myötä maahanmuuttopolitiikkaan on sisällytetty aiempaa enemmän työelämään ja koulutukseen ohjaavia toimenpiteitä. Työministeriön työryhmän ehdotus (2005) hallituksen toiseksi maahanmuuttopoliittiseksi ohjelmaksi korosti työperusteisen maahanmuuttopolitiikan tärkeyttä, koska väestön ikääntyminen ja siitä aiheutuva työvoimapula uhkaa maan taloutta.

Sen sijaan kulttuuri- ja liikuntapoliittiset toimet ovat toistaiseksi jääneet maahanmuuttotyössä taustalle. Maahanmuuton kulttuuristen vaikutusten arviointi on ollut vähäistä. Kulttuuristen tekijöiden huomioonottaminen liittyy maahanmuuton humanitaarisiin perusteisiin, kuten työministeriön työryhmä muistuttaa: ”Maahanmuuttajat eivät ole vain ongelmanratkaisun välineitä, vaan heistä tulee myös osa sitä yhteiskuntaa, jonka ongelmien ratkaisemisesta on kyse”.

Liikuntakulttuurissa – erityisesti kilpa- ja huippu-urheilussa – monikansallisuus ja kulttuurien kohtaaminen ovat nykyisin monin paikoin luonteva osa arkea. Toisaalta kohtaaminen määreytyy yleensä vakiintuneiden urheilukäytäntöjen mukaan, jolloin etniset tai kieli-pohjaiset erot pyritään sulkemaan ”urheilukielen” ulkopuolelle.

Monikulttuurisuuden kasvuun ja kohtaamisiin liikunnan eri osa-alueilla ollaankin vasta varautumassa sekä liikunnan julkishallinnon että kansalaistoiminnan piirissä. Maahanmuuttajien liikuntaa on toistaiseksi edistetty mm. SLU:n suvaitsevaisuushankkeissa sekä FIMU:n (Suomen Monikulttuurinen Liikuntaliitto) ja Liikkukaa ry:n (Liikuntaa ja kulttuuria kansainvälisesti) piirissä.

Kestävä kehitys

Kestävän kehityksen vaatimus vaikuttaa entistä enemmän tuleviin valintoihin. Ratkaisujen tulee olla samanaikaisesti ekologisesti kestäviä, taloudellisesti kannattavia, yhteiskunnallisesti oikeudenmukaisia ja kulttuurisesti arvokkaita. (FinnSight 2015)

Kestävässä yhteiskunnassa yhteiskunnalla on vastuu peruspalveluiden ja perusturvan järjestämisestä samalla kun aktiiviset kansalaiset ottavat vastuuta omasta ja tulevien sukupolvi-en hyvinvoinnista taloudellisesti ja ympäristön kannalta kestävällä tavalla. Yhteiskunnan on luotava mahdollisuudet yksilön omatoimisuudelle, oman elämän hallinnalle ja toiminnalle paikallisyhteisöissä (Kohti kestäviä valintoja). Kestävän kehityksen tavoitteena on siten entistä kontrolloidumpi, tiedostetumpi ja vastuullisempi päätöksentekojärjestelmä sekä toimintaa ohjaavan tietoisuuden lisääminen kansalaisten omissa päätöksissä.

Ympäristön ja kulttuurin muutosten myötä myös liikuntakulttuurin merkitys on kasvanut kestävä kehityksen näkökulmasta. Liikuntaharrastusten lisääntyminen, monipuolistuminen, välineellistyminen, kaupallistuminen ovat siirtäneet liikunnan painopistettä

ulkona tapahtuvasta "ekosportista" kohti sisällä harrastettua "teknosporttia". Vuodenaikojen vaihtumisen eliminointi liikuntarakentamisella, liikuntatarvikkeiden ja -matkojen lisääntyvä kulutus, liikuntaan liittyvän liikenteen kasvu sekä koko ajan laajenevat huippu-urheilun kilpailujärjestelyt ovat esimerkkejä liikuntakulttuurin muuttumisesta.

Kestävän kehityksen näkökulmasta liikuntaharrastuksen eri muotoja ei voi suoraan jakaa suositeltaviin tai ei-suositeltaviin. Se mikä koetaan jollakin alueella uhaksi, voi olla mahdollista toisaalla kestävän kehityksen vaarantumatta. Kestävän kehityksen ja liikuntakulttuurin suhde on paikallisesti ainutkertainen.

Perus- ja lähiliikuntapaikkojen rakentaminen, liikunnan lähipalvelut, kimpapakyydit harjoituksiin, kevyen liikenteen väylät, liikuntatilojen käytön maksimointi, jokamiehenoikeuksien turvaaminen luontoliikunnassa sekä lähi- ja paikallistasojen kansalaistoiminnan tukeminen ovat esimerkkejä tiellä kohti kestävästä liikunnasta.

Siirtyminen kohti kestäviä liikuntavalintoja edellyttää monien liikuntakysymysten uudelleenarviointia. Jo lajiharrastuksen irtautuminen vuodenaikojen myötäilevästä rytmistä aiheuttaa huomattavan rasituksen ympäristölle. Kaiken kaikkiaan kyse on siitä, missä menee "kohtuuden" ja "kerskan" raja, joka ohjaa liikuntapolitiikkaa. Moniarvoisessa liikuntakulttuurissa kiistatonta arvopohjaa kestäväälle liikunnalle on vaikea tavoittaa, minkä takia myös liikuntakulttuurissa tarvitaan arvokeskustelua ja kestäviä liikuntavalintoja tukevaa kasvatus- ja koulutusta ja tiedotusta.

Toistaiseksi kestävän kehityksen ulottuvuudet liikunnassa on laajimmin tunnistettu SLU:n ympäristöprojektissa, jossa on usean vuoden ajan tehty kestävästä kehityksestä tukevaa liikuntatyötä.

Eettisyys

Liikuntakulttuurin olemukseen – erityisesti urheiluun – on perinteisesti yhdistetty eettisyys ja moraalisuus. Liikunta ja urheilu eivät kuitenkaan ole sen moraalisempaa tai epämoraalisempaa kuin ihmisen toiminta yleensä. Liikuntaan ja urheiluun kuitenkin kohdistuu paljon odotuksia, jotka tekevät siitä moraalisesti herkän elämänalueen. Urheilussa moraaliset ongelmat kärjistyvät ja tulevat julkiseen keskusteluun. (Kotkavirta, 2004)

Urheilu ja sen arvomaailma muuttuvat ja eriytyvät osana paljon yleisempää kehitystä yhteiskunnassa ja kulttuurissa. Jussi Kotkavirran mukaan urheilun moraalit ei ole yhtenäinen arvojen ja normien muodostelma, vaan se vaihtelee lajista ja tasosta toiseen hyvinkin paljon. Urheilun perinteisen eettisen puheen keskeinen periaate on ollut reiluus, jonka nimeen on yhteisesti vannottu ilman sen merkityksen tarkempaa erittelemistä. Nykyajalta näyttäisi puuttuvan yksimielisyys siitä, minkälainen urheilun uusi, kentän tosiasiallista moraalit kaikessa monimuotoisuudessaan vastaava etiikka olisi. Ammattimaisen huippu-urheilun ja laajojen joukkojen liikuntaharrastukset on vaikea nähdä osaksi moraalisilta arvoiltaan ja normeiltaan yhteneväistä kokonaisuutta. (Kotkavirta, 2004)

Liikunnan uutta eettisyyttä on alettu liikuntajärjestöissä hakea yhteisöllisyyden ja sosiaalisen pääoman korostamisen kautta, jolloin olennaista on luottamuksen, arvostuksen ja kunnioituksen ilmapiiriin luominen. Paineet erityisesti lasten ja nuorten urheilun eettisille linjauksille ovat nousseet kahdelta suunnalta. Liikuntajärjestöillä ja -seuroilla on ollut tarve linjata toimintaansa. Toisaalta yhteiskunnan odotukset eettisyyden vahvistamiseen ovat kasvaneet erityisesti Lahden vuoden 2001 dopingkäräysten jälkeen. Julkishallinnon viesti on ollut, että urheilun itse on tehtävä eettiset linjauksensa.

Liikunnan ja urheilun eettiset periaatteet on tiivistetty SLU:n Reilu Peli -asiakirjaan (2004), joka on liikuntajärjestöjen yhteinen kuvaus liikunnan ja urheilun hyvästä toiminnasta:

Yleiset periaatteet

- 1 Toisen ihmisen ja elämän kunnioitus: Toista ihmistä on kohdeltava niin kuin haluaa itseään kohdeltavan.
- 2 Terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen: Liikunta ja urheilu edistää fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista hyvinvointia.
- 3 Vastuu kasvatuksesta: Lapselle ja nuorelle urheilu on tärkeä osa kasvua.
- 4 Avoimuus, demokratia, rehellisyys ja oikeudenmukaisuus: Kaiken liikunnan ja urheilun lähtökohta on reilu peli.
5. Kaikkien tasavertainen oikeus liikuntaan ja urheiluun: Liikunta ja urheilu edistää ja toteuttaa laaja-alaista tasa-arvoa.
- 6 Kestävä kehitys ja luonnon kunnioittaminen. Liikunta ja urheilu edistää kestävää kehitystä, toimii ympäristökasvattajana ja ympäristövastuullisen käyttäytymisen lisääjänä.

Täydentävät periaatteet

7. Monikulttuurisuus ja suvaitsevaisuus: Liikunta ja urheilu edistää suvaitsevaisuutta ja kulttuurien välistä ymmärrystä sekä ehkäisee rasismia.
- 8 Dopingin vastaisuus: Doping ei kuulu liikuntaan ja urheiluun.
- 9 Päihteiden ja lääkkeiden vastuukäyttö: Liikuntaan ja urheiluun ei liitetä tupakan, nuuskan, alkoholin, huumeiden ja muiden päihteiden käyttöä tai lääkeaineiden väärinkäyttöä.
- 10 Väkivallattomuus: Liikuntakulttuuri vastustaa väkivaltaa. Tavoitteena on toiminta, jossa ei esiinny fyysistä eikä psyykkistä väkivaltaa.
- 11 Sukupuolisen häirinnän ehkäiseminen: Liikuntaorganisaatioissa ei hyväksytä sukupuolista tai seksuaalista häirintää tai hyväksikäyttöä
12. Yleisön turvallisuus ja viihtyvyys: Liikunta- ja urheilutapahtumissa yleisö, kannattajat, toimitsijat, yhteistyökumppanit ja median edustajat viihtyvät ja tuntevat olonsa turvallisiksi.
13. Vastuullinen taloudenpito: Liikunnassa ja urheilussa toimitaan taloudellisesti kestävällä tavalla.

Periaatteet luovat pohjan, mutta eivät sinällään varmista toiminnan eettisyyttä. Olennaista on miten toiminta järjestetään. Liikuntaan sisältyy lähes aina kasvatuksellisuuden, sosiaalistamisen ja terveyden edistämisen mahdollisuus. Tämän hyödyntäminen edellyttää tavoittehakuista ja osaavaa toimintaa. Liikunnanohjauksessa on tuhansia lapsia ja nuoria, joiden ohjauksen taso on nykyisellään kirjava. Järjestöissä ja seuroissa tapahtuvan ohjauksen laatua on viime vuosina alettu aiempaa voimallisemmin kehittää.

2.4 Toimintaympäristön muutoksia

Kansainvälistyminen, globaali talous ja Suomen liittyminen EU:hun ovat merkinneet sitä, että maailmantalouden suhdanteet ja kilpailuvaikutukset ulottuvat entistä selvemmin Suomeen. Globalisaation ja liikkuvuuden vastavoimana paikallinen ja kansallinen sitoutuminen vahvistuu.

Kansallinen **kulttuuri** ja kansainväliset vaikutteet kohtaavat. Suomalainen yhteiskunta muuttuu kulttuurisilta arvoiltaan aikaisempaa moniarvoisemmaksi ja monimuotoisemmaksi. Erityiskulttuurien kirjo kasvaa, ja perinteiden merkitys arvolähteenä vähenee.

Kansainvälinen kanssakäyminen tuo kansalliseen kulttuuriin rikkautta ja monimuotoisuutta. Suomen **ulkomaalaisväestön** osuus ja nettomaahanmuutto on ollut EU:n pienimpiä. Maahanmuutto ja maastamuutto lisääntyvät selkeästi.

Suomi on monella **kestävän kehityksen** saralla maailmanlaajuisesti mitattuna parasta kärkejoukkoa. Suomella on paljon vahvuusalueita, kuten toimiva koulujärjestelmä, korkeat panostukset tutkimus- ja kehittämistoimintaa sekä puhdas ja elinvoimainen ympäristö, joille kestävän kehityksen strategiaa voidaan rakentaa. Suomen kestävä kehitys kohtaa kuitenkin myös haasteita. 1990-luvun laman jäljiltä maassa on edelleen korkea pitkäaikaistyöttömien määrä ja väestön ikääntyminen asettaa suuria haasteita tulevaisuuden hyvinvointiyhteiskunnalle. (Ympäristöministeriö, 2007)

Talouspolitiikan keskeinen haaste on turvata julkisen talouden kestävyys, hyvinvoinnin kasvu ja **työllisyyden** paraneminen. Työttömyysaste alenee ja työllisyysaste vastaavasti nousee. Työikäisten määrä kääntyy pysyvään laskuun. Nuorten osuus työvoimasta pienenee ikärakenteen muutoksen seurauksena. Työvoiman saatavuus vaikeutuu ja uhka työvoimapulasta voimistuu.

Työikäisten vapaa-aika ei kokonaisuutena enää lisäännä. Koulutetuilla vapaa-ajan arvioidaan jopa vähentyvän työhön liittyvien kiireiden takia. Vapaa-aika jakautuu nykyistä epätasaisemmin työn muutosten seurauksena. Työelämä kiihtyy tietotekniikan ja tulostavoitteiden myötä. Samalla työn ja vapaa-ajan raja tulee osalla väestöä entistä liukuvammaksi ja osin jopa hämärtyä.

Kansalaisten yhdenmukainen elämänkulku – koulutuksesta palkkatyöhön, palkkatyöstä eläkkeelle – pirstoutuu ja monimuotoistuu. Työn luonne sekä työn organisointi ja työvoiman käytön tavat muuttuvat. Työmarkkinat epävakautuvat ja työn vaatimukset kasvavat samalla kun työikäisen väestön keski-ikä kohoaa. Työntekijöiden uupuminen uhkaa entistä useampia. (Työn ja hyvinvoinnin tulevaisuus, 2006). Vuoden 2002 nuorisobarometrin mukaan yliopisto-opiskelijoista yli 80 prosenttia uskoi, että työelämän koventuneet vaatimukset aiheuttavat loppuun palamista kesken työuran. Vapaa-ajan arvostaminen suhteessa työhön nousee. Vapaa-aika tulee entistä ”arvokkaammaksi”.

Suomessa panostetaan **koulutukseen**. Koulutus tukee vahvasti liikuntapolitiikan tavoitteita. Korkeakouluissa (12 kpl) opiskeli 1970-luvun alussa 47 000 opiskelijaa. Vuonna 2005 korkeakouluissa ja ammattikorkeakouluissa (49 kpl) opiskeli yhteensä 222 000 henkilöä eli 30 prosenttia maan 19–29-vuotiaista. Samasta ikäluokasta jo korkeakoulututkinnon suorittaneita oli 126 000 henkilöä (19 %). Kaikkiaan noin puolet nuorten aikuisten ikäryhmästä osallistuu tai on jo läpikäynyt korkeakoulutuksen. Opetusministeriön kehittämissuunnitelmassa vuosille 2003–08 on asetettu tavoitteeksi, että vuoteen 2015 mennessä korkeakoulututkinnon suorittaneiden osuus 30–34 -vuotiaiden ikäluokasta nousisi vähintään 50 prosenttiin. Vuonna 2005 tämä osuus oli 42 prosenttia. (Tilastokeskus, 2005)

Suomen väestö **ikäääntyy** nuorten ikäluokkien pienentyessä nopeammin kuin useimmissa muissa EU-maissa. Yli 65-vuotiaiden määrä kasvaa vuoteen 2020 mennessä nykyisestä

noin 800.000 henkilöstä 1,22 miljoonaan henkilöön, mikä aiheuttaa työmarkkinoille ja julkiseen talouteen paineita.

Suomen väestö on nykyisellään Euroopan nuorimpia, mutta vuonna 2030 se on Euroopan neljänneksi vanhin. Yli 75-vuotiaiden määrä kaksinkertaistuu. Toimintakyvyn ylläpitämiseen panostaminen on todettu tärkeäksi, jos halutaan myöhentää ikääntyneiden palvelujen käytön aloittamisikää. On arvioitu, että hoivan kustannuspaineet vähentyisivät olennaisesti, jos säännöllisten palvelujen piiriin tulo siirtyisi 3–5 vuotta nykyistä myöhemmäksi seuraavien 30 vuoden aikana. Nykyisellään ikääntyneet saavat palveluja yleensä vasta vaiheessa, jossa ehkäiseville toimille ja kuntoutukselle ei ole enää sijaa. (Vaarama, 2003)

Ikääntyminen kasvattaa työelämän ulkopuolella olevien määrää, jolloin vapaa-aikaa viettävien aikuisten määrä kasvaa. Tämä kasvattaa erityisesti eläkeikäisen väestön vapaa-aikaan liittyvien palvelujen kysyntää. Erilaisten hyvinvointia lisäävien tuotteiden ja palvelujen markkinoille on avautumassa suuret mahdollisuudet.

Vanhuspoliittisten strategioiden lähtökohta on, että tulevaisuudessa entistä useampi iäkkäistä kansalaisista asuisi laitosten sijasta omassa kodissaan. Tämä edellyttää paitsi vanhusväestön parantuvaa toimintakykyä, myös uusia tuki- ja aktivointijärjestelyjä.

Ikääntyneen väestön vapaa-ajanvietto eriytyy muita kuluttajaryhmiä enemmän. Muutoksen takana ovat kansalaisten vaurastuminen, eliniän piteneminen ja terveydentilan kohentuminen. Asennemuutokset lisäävät myös ikääntyneiden kulutushaluja.

Nuorten ikäluokkien pieneneminen asettaa liikuntapolitiikalle vaatimuksia painopisteen muuttamisesta lapsista ikäihmisiin. Toisaalta perinteisen perherakenteen murtuminen uhkaa etenkin lasten ja nuorten terveyttä ja hyvinvointia ja lisää hoivaköyhyyttä.

Aluepolitiikan merkitys kasvaa. Suomi on suuri ja harvaan asuttu maa, jossa tuotanto ja työllisyys ovat vahvasti keskittyneet. Lähes puolet suomalaisista asuu kymmenellä suurimmalla kaupunkiseuduilla, ja näihin kasvukeskuksiin muuttaa nuorta väestöä maaseudulta. Samalla kun pyritään turvaamaan yhtäläiset elinolot ja palvelut, alueelliset erot uhkaavat lisääntyä. (Ympäristöministeriö, 2007)

Kunta- ja palvelurakenneuudistus ei yksin ratkaise kuntien perusongelmia. Epäedullisen väestökehityksen lisäksi kunnat joutuvat kohtamaan muun muassa sosiaali- ja terveystenon kasvuun, työvoimapulan ja muuttoliikkeen. Maaseudun ja syrjäseudun kehittäminen on entistä vaikeampaa, kun EU:n aluepoliittiset tuet vähenevät, väestö ikääntyy, työvoima muuttaa pois ja perusinfrastruktuuri rappeutuu. Suurten ikäluokkien eläköityminen 10–15 vuoden sisällä saattaa hieman jarruttaa keskittymiskehitystä.

Kun tuotanto, väestö ja palvelut keskittyvät, uhkana on hyvinvoinnin eriytyminen ja polarisoituminen. Paikallisen ja alueellisen erikoistumisen merkitys korostuu. Koulutus-, kulttuuri- ja liikuntapalvelujen verkosto nousee tärkeäksi alueelliseksi vetovoimatekijäksi.

Vaikka väestö keskittyy kasvukeskuksiin, monet haluavat samalla viettää entistä enemmän aikaa vapaa-ajanasunnoilla. Yli 400 000 kesämökistä suuri osa on talviasuttuja ja sähköistettyjä. Mökit ovat enimmäkseen keski-ikäisten omistuksessa, ja juuri he suunnittelevat osittaista maaseudulle muuttamista. Voimistuvan vapaa-ajan asutuksen seurauksena voi syntyä elinvoimaisia ”hajakeskittyymiä” maaseutuympäristöissä. (FinnSight, 2015)

Mahdollisuudet **elämäntyylien** kokeilemiseen ja valintaan lisääntyvät. Ilman koulutuksen ja kulttuurin tarjoamia valmiuksia valinnaisuus voi myös johtaa varsinkin nuorten kohdalla elämänhallinnan vaikeutumiseen ja syrjäytymiseen. Nuoret saattavat osallistua vähenevässä määrin totuttujen institutionaalisten ja poliittisten vaikutuskanavien kautta. Nuorten sekä suurten ikäluokkien ajatusmaailmat eivät välttämättä kohtaa, jolloin vaarana on sukupolvien välinen kuilu. Halua ymmärtää toisten arvolähtökohtia voidaan edistää sukupolvikeskustelujen kautta.

Suomalainen yhtenäiskulttuuri pirstoutuu alakulttuureiksi. Yksilöllisyys korostuu suhteessa yhteisvastuuseen. Yksilöllä ei ole vain yhtä identiteettiä, vaan hän toimii useissa eri rooleissa. Yksistä totuuksista ja arvojärjestelmistä siirrytään moniarvoiseen yhteiskuntaan. Jokainen joutuu aiempaa useammin arvioimaan arvojaan ja tekemään valintoja. Mahdollisuuksien kirjo laajenee koko ajan. Valintojen vaikutuksia on kuitenkin entistä vaikeampi ennakoida. Eriytymiskehityksen tuloksena yhteiskunnasta tulee monimutkainen, vaikeasti ennustettava ja haavoittuva järjestelmä. Kokonaisnäkemysellisyys on entistä tärkeämpää, mutta samalla entistä vaikeampaa.

Yksilöllisyyden korostumisen rinnalla yhteisöllisyyden merkitys kasvaa. Merkittävä osa kulttuurista toteutuu **kansalaistoiminnan** kautta. Samalla kansalaistoiminnan muodot kirjavoituvat. Pitkäjänteinen sitoutuminen yhdistystoimintaan vähenee, yhdistyskulttuurien merkitys heikkenee ja toiminnan projektimaisuus lisääntyy.

Väestön **terveys** paranee edelleen. Elinajanodote nousee, mutta terveys ja hyvinvointi uhkaavat jakautua entistä epätasaisemmin. Kouluttamattomat ja syrjäytyvät ovat vaarassa jäädä myönteisen terveys- ja liikuntakehityksen ulkopuolelle. Sosioekonomiset terveyserot säilyvät Suomen kansanterveyden keskeisenä ongelmana. Lähes kaikki terveysongelmat ovat yleisimpiä vähiten koulutettujen, työntekijäammateissa toimivien tai toimineiden ja pienituloisten keskuudessa. Vastaavasti terveimpiä väestöryhmiä ovat eniten kouluja käyneet, ylemmät toimihenkilöt ja suurituloiset. Hyvä sosiaalinen asema luo ylipäättään paremmat tiedolliset ja taloudelliset edellytykset asua ja työskennellä terveyden kannalta edullisessa ympäristössä ja valita terveystä edistäviä käyttäytymismalleja.

Terveydeltään heikoimpien väestöryhmien huono terveys heikentää merkittävästi koko väestön keskimääräistä terveyden tasoa. Väestön terveystason merkittävä kohentaminen edellyttää, että saavutetaan huomattavia edistysaskelia niissä väestöryhmissä, joihin koko väestön terveysongelmat kasautuvat.

Sosiaali- ja terveystaloudessa korostuu tarve ehkäistä ongelmia jo ennakolta. Painopiste siirtyy **terveyden edistämiseen** yli koko elämänkulun. Koko väestön kannalta lasten ja nuorten terveys on avainasemassa, sillä terveyteen vaikuttavat tavat ja asenteet omaksutaan jo nuorena. Tämä korostaa voimakkaasti neuvolatoiminnan merkitystä hyvinvoinnille ja antaa aihetta vahvistaa viime vuosina heikentynyttä neuvolajärjestelmää. Yksilöiden, perheiden ja yhteisöjen omat valinnat nousevat kuitenkin tärkeämmäksi kuin palvelujärjestelmä.

Terveyden edistämiseen ja sairauksien ennaltaehkäisyssä ravitsemus on tärkeimpiä keinoja. Yhteiskunnassa tarvitaan entistä kokonaisvaltaisempi kuva ruokaan, syömiseen, terveyteen ja hyvinvointiin liittyvistä mekanismeista. Liikunta nousee toiseksi keskeiseksi terveyden ylläpitäjäksi. Tiedon lisääntyminen ja sen saaminen laajojen ihmisjoukkojen käyttöön sähköisen viestinnän avulla muuttaa terveyteen liittyvää tutkimusta ja hoitoa. Informaatioteknologia muuttaa palvelujärjestelmän rakenteita ja toimintatapoja perusteellisesti. Asiakas hakee tiedon internetistä, mutta joutuu ottamaan enemmän vastuuta valinnoistaan. Oikean tiedon löytäminen markkinointiviestinnän ja ”epätiedon” joukosta muuttuu yhä vaikeammaksi. (FinnSight 2015)

Palvelusektorin osuus globaalitaloudesta kasvaa nopeasti. Kasvukeskuksissa palvelujen tarve kasvaa nopeasti. Olennaiseksi kysymykseksi nousee, mikä on oikea tapa järjestää ihmisten arkipäivää tukeva asumisen, työpaikkojen ja palveluiden kokonaisuus. Kaupunkien kilpailutilanne johtaa kovenemaan paikkamarkkinointiin ja tietoiseen imagorakentamiseen. Aukkaat hakeutuvat viihtyisiin ja toimiviin kauppa- ja palvelukeskuksiin (Jauhiainen, Niemä, 2006)

Erityistä painoarvoa annetaan kulttuuri-, liikunta-, urheilu- ja viihdepalveluille, viestintäkanaville ja -sisällöille sekä yksityisten ja julkisten organisaatioiden välisille uusille yh-

teistyömuodoille (public-private partnerships). Suomessa palvelualojen tuotannon arvioidaan kasvavan vuoteen 2015 mennessä kolmanneksen ja työpaikkojen määrän viidenneksen. Tämä merkitsisi 300 000 uutta työpaikkaa. Edessä voi olla vakava työvoimapula. (FinnSight 2015)

Asiakas- ja kuluttajalähtöisyys on tärkeää kaikissa palveluissa. Ilman kuluttajien tarpeiden ja toiveiden huomioonottamista menestyvä palveluliiketoiminta ei ole mahdollista. Palvelualalla panostetaan entistä parempaan ymmärrykseen kuluttajien valintojen syntymekanismeista ja taustoista. Tarvitaan lisää tietoa ja ymmärrystä ihmisten arjen uudelleen organisoitumisesta, kuten ajan- ja rahankäytöstä, kulutuksesta, vapaa-ajasta ja erityisesti näiden keskinäisistä suhteista. (FinnSight 2015)

Suomessa, missä kansalaisten perustarpeet ovat enemmistön osalta tyydytetty, odotukset kohdistuvat hyvinvointipalveluiden entistä parempaan ja monipuolisempaan saatavuuteen. Kansalaisten liikuntaodotukset ovat aivan toisella tasolla kuin muutama vuosikymmen sitten. Panostaminen arkielämän hyvinvointiin näkyy liikuntasektorillakin. Liikuntakulutus on merkittävä osa vaurastuneen ja vaatimustasoaan nostaneen väestön elämää. Kansalaisten eriytyneet ja yksilölliset liikuntatavoitteet haastavat hyvinvointipalveluiden tuottajat, niin hallinnon, järjestöt kuin yritykset.

Julkiset palvelut muodostavat FinnSight 2015 -tutkimuksen mukaan suurimman yksittäisen palvelusektorin. Ne työllistävät noin neljänneksen koko työvoimasta. Julkisten palvelujen uudistaminen on tärkeää, jotta niiden tehokkuutta, taloudellisuutta, vaikuttavuutta ja laatua voitaisiin parantaa. Tämä edellyttää, että julkisia palveluja ja niihin liittyviä prosesseja ymmärretään nykyistä paremmin.

Kansalaiset ovat halukkaita säilyttämään laajan hyvinvointiyhteiskunnan ja jopa parantamaan sitä. Samalla kustannusten nousua pitäisi kuitenkin kyetä hillitsemään. Julkisten palvelujen ulkoistaminen, kilpailuttaminen ja yksityistäminen edellyttävät myös osaamista. Tällä hetkellä ei ole käytettävissä kovinkaan paljoa tietoa julkisten palvelujen tehokkuudesta, tuottavuudesta ja vaikuttavuudesta. Tätä tietopohjaa olisi FinnSight 2015:n mukaan kehitettävä, jotta palveluja voitaisiin järkevällä tavalla uudistaa ja parantaa.

Yhteiskunnan **medioituminen** jatkuu. Saamme jo nykyään suurimman osan tiedoistamme median välittämänä. Mediasta tulee ensisijaista "todellisuutta". Olemassaolo on mediassa näkymistä. Tästä johtuen yhteiskunnan muut instanssit joutuvat mukautumaan median toimintalogiikkaan, tekemään itsensä mediaseksikkäiksi – ja samalla menettävät oman logiikkansa.

Mediayleisö jakautuu entistä pienempiin ryhmiin. Sanomalehti ja TV ovat olleet tuottamassa kansallisvaltiota, yhteisyyttä, yhteistä agenda. Nykyään yleisöt eriytyvät. Teknologia mahdollistaa sen, että kukin räätälöi oman kiinnostuksensa mukaan uutiset, jolloin ei yhteistä agenda. Esimerkiksi samoja olympiakisoja voidaan katsoa naapurihuoneissakin ilman yhteistä kuvaa, jolloin yhteisöllisyyttä tukeva katsomiskokemus katoaa.

Uusi teknologia lisää osallistumismahdollisuuksia (vuorovaikutusta) ja julkistettujen mielipiteiden erilaisuutta sekä tarjoaa vaihtoehtoja valtamedialle. Kansalaisjournalismi haastaa instituutiot. Kansalaisjournalismissa tiedon tuottajina toimivat kansalaiset, tavalliset ihmiset. Internet on jo antanut kenelle tahansa mahdollisuuden lähettää ja julkaista viestejä, joita aiemmin välittivät vain joukkotiedotusvälineet. Tiedonvälityksen luonne muuttuu "yhdelta monelle" -muodosta "monelta monille" -muotoon. (Karvonen, 2006)

2.5 Liikuntakulttuurin muutoksia

Liikunta on yhteiskunnallistunut ja yhteiskunta liikunnallistunut, minkä johdosta liikuntakulttuurin muutospainee ovat sidoksissa yleisiin toimintaympäristön muutoksiin aiempaa enemmän.

Liikuntakulttuurin **laajeneminen** alkoi 1960-luvulla ja jatkuu edelleen. Urheilun ja kuntoilun kautta on edetty hyvinvoinnin edistämiseen terveysliikunnan avulla. Samalla myös liikkuminen ilman liikunnan tavoitetta on otettu mukaan "liikuntaperheeseen", mikäli se edistää hyvinvointia. Liikunnan annostelussa on "sallittu" entistä lyhyemmät ja intensiteetiltään aiempaa kevyemmät kertasuoritteet. Liikunnan perinteistä "hikistä" identiteettiä on horjutettu ja tarjottu tilalle uutta, yhteiskuntapoliittisesti käyttökelpoisempaa "hyvinvointi"-identiteettiä. Liikuntakulttuurin rajanveto ja identiteetin tunnistaminen kaipaavat uutta tulkintaa.

Liikunnan **välinearvot** ovat viime vuosina saaneet enemmän huomiota kuin liikunta itseisarvoisena toimintana. Terveiden ja hyvinvoinnin edistäminen liikunnan avulla on noussut liikunnan yhteiskunnallisen perustelun kulmakiveksi. Kehityksen vaikutukset liikuntakentän toimintaan ovat vasta alkamassa.

Liikuntakentän **monimuotoistuminen** on lisääntynyt. Kilpa-, kunto- ja terveystavoitteet jakavat liikuntajoukkoja. Lasten liikuntakulttuuri voimistuu omilla ehdoillaan. Ikäihmisten odotukset ja vähitellen myös palvelut poikkeavat nekin muista. Erityisliikunnan alueella toimintaa järjestetään monin tavoin soveltaen. Eri vähemmistöryhmillä on omat kulttuuristaan nousevat liikuntatavoitteet. Lisäksi vapaamuotoiset liikuntaryhmät organisoivat mitä erilaisimpia liikuntatapahtumia, joilla ei välttämättä ole kovin tiivistä kytkentää perinteiseen liikuntaan. Liikuntakulttuurin moninaisuus näyttäisi olevan edelleen lisääntymässä.

Suomalaisten liikuntasuhde on moninainen, osin ristiriitainen ja entistä useammin yksilöllinen. Suomalainen voi samaan aikaan ihannoida liikunnan yhtä ulottuvuutta ja lähes vihata toista. Hän voi olla harrastamatta itse, mutta seuraa silti innokkaasti muiden urheilamista ja/tai pukeutuu "urheilullisesti". Liikunnan kansalaistoiminta voi hetken olla tärkeintä elämässä, mutta kohta loppua kokonaan. Liikuntatavoitteet voivat vaihtua elämäntilanteen mukaan nopeastikin, esim. leikistä kilpailuun, kuntoilusta terveyteen. Liikuntalajeja tulee koko ajan lisää, mikä hajottaa liikuntakenttää ja värittää liikuntasuhteita entisestään. Liikuntaidentiteetti rakentuu koko ajan ja varsinkin nuorilla identiteettiä "tuunataan" koko ajan. Liikuntasuhde on entistä yksilöllisempi, sirpaleisempi ja arvaamattomampi sekä hallinnolle ja järjestöille hallitsemattomampi.

Vapaaehtoistoimintaan perustunut liikunnan ja urheilun organisointi on viime vuosikymmeninä ottanut askelia ammattimaistumisen suuntaan. Valmentajien ja ohjaajien kouluttautuminen on entistä tärkeämpää. Taustalla ovat asiakaskunnan kasvaneet vaatimukset ja ohjaajapula: pätevistä ohjaajista kilpailevat liikuntaseurojen kanssa yksityiset yritykset.

Liikuntakulttuurin muuttuminen kohti ammattimaisesti hoidettua toimintaa on lisännyt urheilun oikeudellistumista (juridisoitumista). Urheilun omat eettiset sopimukset eivät ole riittäneet työkaluiksi esimerkiksi dopingrikkomusten, veropetosten, sopupelien, väkivallan tai konkurssien yhteydessä, vaan avuksi on otettu yleinen lainsäädäntö ja juristit.

Oikeus- ja vastuukysymykset ovat vähitellen laajentuneet urheilusta koko liikunnan alueelle. Lasten ja nuorten liikunnassa vanhemmat saattavat asettaa toiminta-ehdot ja vaatia sopimuksia esimerkiksi lasten ja nuorten ohjaamiselle ja kyyditsemiselle. Ongelmiin joututaan, kun pääasiassa vapaaehtoisuuteen nojaava seuratoiminta joutuu vastakkain ammattilaisuuden vaatimuksen kanssa. Tämä kääntää oikeudellistumisen urheilun kannalta negatiiviseksi ilmiöksi. Mitä vaikeammaksi hallinnoiminen käy, sitä vähemmän löytyy niitä, jotka haluavat vapaaehtoisesti sitoutua siihen (Halila, 2002). Liikunnan oikeudellistuminen on yksi kehityssuunta, jonka seurauksia ei vielä täysin tunneta.

Julkisen sektorin otteen kansalaistoimintaan on arveltu olevan tiukkenemassa ja muuttumassa tavoitteellisemmaksi. **Vastikkeellisuus** tulee leimaamaan entistä enemmän järjestöjen ja valtion sekä kuntien ja seurojen suhteita avustustoiminnan osalta. Valtion ja kuntien teh-

tävänä on taata koko väestön hyvinvoinnin edellytykset mm. liikunnan avulla. Liikuntajärjestöt ovat autonomisia, jäsenistönsä ohjaamia toimijoita. Valtion tulos- ja tehokkuustavoitteet edellyttävät tulevaisuudessa valtionavustuksissa entistä vastikkeellisempaa toimintaa.

Valtionavustukset kattavat lajiliittojen kokonaiskuluista keskimäärin runsaan viidenneksen, mikä rajoittaa vastikkeellisuuden vaatimusta vain osaan järjestöjen toiminnasta. Se ei kuitenkaan poista tarvetta selkeyttää ohjauksen rajoja ja järjestöjen tehtäviä avustetun toiminnan osalta. Paikallistasolla tilanne on vastaava kunta-seura -suhteissa.

Julkisen vastuun ulottuvuus liikuntakulttuurin kokonaisuudessa ei ole enää itsestäänselvyys. Liikuntakulttuurin laajenee ja moninaistuu koko ajan. Käytännössä on mahdotonta tukea eri lajien harrastajia tasapuolisesti. Liikunnan sirpaloituminen ja hallinnon projektointuminen lisäävät ohjauksen ja valintojen paikkoja. Valtion tasolla julkisen hallinnon painopiste on siirtymässä strategiseen ohjaukseen ja operatiivisen toiminnan tulisi vähetä.

Tehtävien mahdollinen uusjako on vasta käynnistymässä.

Liikuntaa on perinteisesti organisoitu valtion ja kuntien sekä järjestöjen ja seurojen yhteistyönä. **Yksityinen sektori** on vasta viimeisten vuosikymmenien aikana tullut näkyvästi mukaan liikuntamarkkinoille. Näköpiirissä on etenkin väestökeskuksissa, että yksityiset markkinat lisäävät selvästi tarjontaansa kysynnän kasvaessa.

Yhä suurempi osa liikuntaan käytettävissä olevista resursseista kohdentuu suoraan kuluttajien tekemien valintojen perusteella. Voimavarat kohdentuvat nimenomaan sellaiseen kulutukseen, jota kotitaloudet haluavat. Tämä viittaisi siihen, että kansalaiset olisivat ottamassa liikunnan ohjausta entistä enemmän haltuunsa. Mitä enemmän liikuntaresursseista tulee yksityisen sektorin kautta, sitä enemmän vähenevät julkisen liikuntapolitiikan suhteelliset vaikutusmahdollisuudet. (Rissanen, 2005)

Mikäli yksityisten markkinoiden rooli muuttuu tarjontaa täydentävästä tarjontaa hallitsevaksi järjestöjen ja kuntien palvelujen vähenemisen takia, muuttaisi se liikuntapalveluiden luonnetta olennaisesti. Kansalaisten maksukykyisyys tulisi keskeiseksi liikuntaharrastuksen ehdoksi.

Tulevaisuudessa liikuntamuotojen ja -lajien tarjonta lisääntyy, millä on ilmeisesti myönteisiä vaikutuksia etenkin nuorten liikuntaan. Toisaalta uudet lajit voivat syrjäyttää perinteisiä suomalaisia lajeja, mikä samalla vaikuttaa harrastusympäristöihin ja harrastustapoihin.

Liikunnan järjestökenttää leimasi 1990-luvulla kolme merkittävää kehityssuuntaa:

- Järjestökentässä tapahtui 1990-luvulla suuria rakenteellisia muutoksia. Samalla puoluejohtoinen kansalaisyhteiskunta heikentyi.
- Uusia yhteiskunnallisia liikkeitä on syntynyt. Kansalaisyhteiskunnan laajentuminen on murentanut keskus- ja aluejohdon sekä paikallistason välisiä kytkentöjä ja ohjauskäytäntöjä. Uudet järjestöt ovat myös kyseenalaistaneet vanhat. Järjestökentän laajentuminen on heijastunut myös julkishallinnon ja kansalaisyhteiskunnan toimijoiden suhteeseen.
- Yhteiskunnallisten asioiden käsittelyssä on siirrytty uudenlaisiin toimintatapoihin. Yhteiskunnallisten uudistajien keinovalikoimat näyttäisivät olevan kirjavoitumassa. (Itkonen, 2000)

Liikuntajärjestöt eivät ole ehtineet vakiinnuttaa toimintaansa uudessa ympäristössä. Muun muassa SLU ja toimialajärjestöt (Nuori Suomi, KUNTO, Olympiakomitea) hiovat keskinäisiä suhteitaan ja tehtäväjakoaan. Lisäksi Suomen Paralympiakomitea toimii Kansainvälisen Paralympiakomitean jäsenjärjestönä Suomessa ja vastaa vammaishuippu-urheilun edunvalvonnasta ja kehittämisestä. Mainittujen järjestöjen ja valtion suhteet ovat nekin osin vakiintumatta.

Liikuntakulttuurin monimuotoistuminen on merkinnyt myös liikunnan kansalaistoiminnan kirjavoitumista. Järjestö- ja seuraväki on hajautunut entistä useampaan lajiin ja harrastuspiiriin. Moniarvoistumista lisäävät uudet rekisteröimättömät yhteisöt.

Kansalaistoimintaan muutokset ovat tulleet vaivihkaa ja ”hiljaisia muutoksia” on vaikea hallita. Uudenlaisen, löyhän ja osin jopa internetiin siirtyvän järjestökulttuurin on nähty olevan vahvasti tulollaan: 1960- ja 1970- luvulla nuoruutensa elänyttä ikäluokkaa on sanottu viimeiseksi organisaatiokulttuuriin kasvaneeksi sukupolveksi, viimeiseksi ”järjestösukupolveksi”. Nyky-yhteiskunnan kokemisen ja tulkitsemisen kattava taustatendenssi on yksilöllistyminen. Yksilöllistymisen hallitsemassa yhteiskunnassa kokonaisuus koetaan eikollektiivisesti. Tämän tendenssin ilmenemismuotoja ovat ”kevyet sosiaaliset siteet” ja niitä vastaavat kollektiivisen toiminnan muodonmuutokset. (Siisiäinen, 2004)

ICT- ja digitaaliset verkostot haastavat perinteiset verkostot yhteisöllisyyden luojana ja ylläpitäjänä. Tämä koskee ennen kaikkea nuoria. Yhteisöllisyys ei välttämättä katoa, mutta kommunikaation teknologioiden muuttuessa se ilmaistaan uusilla tavoilla. Arvot ja kulttuurit törmäävät entistä enemmän internetissä. Vapaaehtoistoiminta muuttuu, mutta se on myös itse muuttamassa liikuntakulttuuria, toimintatapoja ja yhteiskuntaa. Sähköisen viestinnän ja median tarjoaman elämysteollisuuden merkityksistä liikuntakulttuurin muotoutumiseen ei ole vielä riittävästi tietoa.

Liikuntakulttuurin laajeneminen terveyttä edistävän liikunnan suuntaan saa liikuntajärjestöt ja -seurat pohtimaan tavoitteitaan ja toimintaansa ohjaavaa **eetostaan**. Kilpa- ja huippu-urheilun tavoitteet ovat useilla järjestöillä ja seuroilla ohjanneet toimintaa. Julkisen hallinnon liikuntatavoitteissa on liikuntalain kokonaisuudistuksen jälkeen painotettu aiempaa enemmän terveyttä edistävän liikunnan merkitystä. ”Liikunta harvoille”-eetos on haastettu ”liikuntaa kaikille”-eetoksella. Tulevaisuuden suuri kysymys on, missä määrin järjestöt ja seurat haluavat ja kykenevät tavoitteitaan ja toimintaansa muuttamaan tai laajentamaan, ja kuinka paljon terveyttä edistävän liikunnan edistämisessä on turvauduttava muidenkin kuin liikuntajärjestöjen toimintaan.

Liikuntakulttuurin suuntaamisessa tuhannet **liikuntaseurat** ovat avainasemassa. Seuratoiminnan mahdollinen muuttuminen on yksi keskeisiä liikuntakulttuuriin vaikuttavia tekijöitä lähitulevaisuudessa.

Seurojen sisällä toiminnallinen ja taloudellinen toiminta keskittyy entistä pienempiin ryhmiin (esimerkiksi omaan joukkueeseen). Yhä enemmän kansalaistoiminnan potentiaalista menee oman joukkueen puolesta tehtävään varainhankintaan. Seuratoimintaan osallistuminen tulee myös entistä enemmän projektiluonteiseksi. Samalla seuratoimintaan osallistumisen perusta on vahvasti muuttumassa: ennen seurat loivat voimakasta yhteisöllisyyttä (me-henkeä). Seurauskollisuudella ei enää ole samanlaista merkitystä kuin menneinä vuosikymmeninä.

Seurajäsenyyden sijasta on alettu puhua asiakkuudesta ja kuluttajuudesta. Kuluttaja haluaa selkeän vastineen sijoittamilleen resursseille. Lasten liikuntatunteja ostetaan kuin pianotunteja. Seuran toimintaan ei välttämättä haluta enää muuten osallistua. Hallintoon on aiempaa vaikeampi saada mukaan sitoutunutta väkeä.

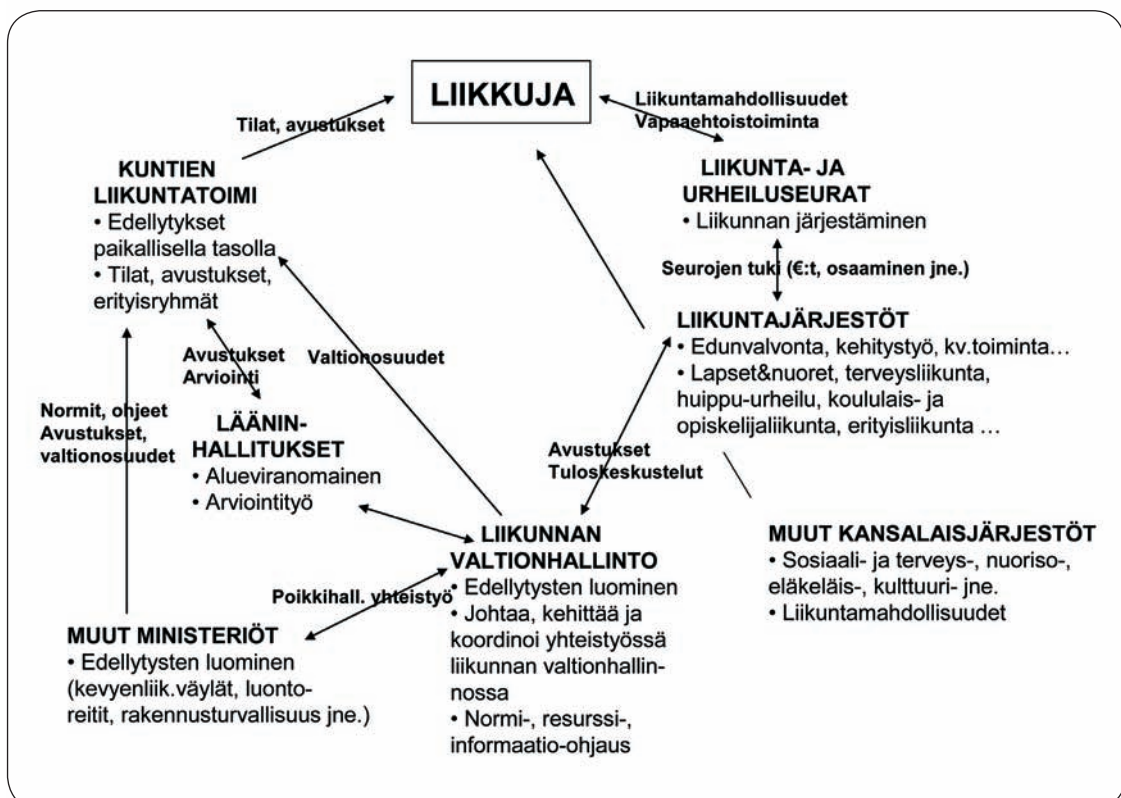
Kansallisen liikuntatutkimuksen 2005–06 mukaan **vapaaehtoistyötä** tekevien määrä on viime vuosina hieman kasvanut (2 %). Vapaaehtoistyöntekijöiden osuus on kuitenkin lisääntynyt hitaammin kuin liikuntaseuroissa liikuntaa harrastavien lasten ja nuorten määrä (6 %), mikä merkitsee vapaaehtoistyön vähentymistä suhteessa seuroissa harrastaviin. Vapaaehtoisten ja palkattujen työntekijöiden houkuttelevuus ja rekrytointi on järjestökentän yksi keskeisiä tulevaisuuden haasteita.

3 Julkishallinnon liikuntaohjaus

Liikunnan resursoinnissa kotitalouksilla on ylivoimaisesti suurin merkitys. Yleisten edellytysten luominen liikunnalle on kuntien ja valtion tehtävä. Kuntien liikuntatoimi ja valtionhallinnossa opetusministeriö vastaavat liikuntatoimen yleisestä johdosta, kehittämisestä ja yhteensovittamisesta omilla hallintotasoillaan.

Liikunnan edellytysten luomisessa eri hallinnonalojen yhteistyötarve on koko ajan lisääntynyt. Merkittävä osa liikunnasta tapahtuu muilla kuin varsinaisilla liikuntapaikoilla tai organisoidun liikunnan piirissä.

Kuvio 11. Liikunnan toimijat, roolit ja ohjaus – alustava kuvaus (Juha Heikkala, 2006)

3.1 Liikunnan talous

Liikunnan osuus Suomen bruttokansantuotteesta on arvioitu noin prosentiksi (Alanen 2006). Liikunnan osuus on kasvussa.

Merkittävimmät liikunnan rahoittajat Suomessa ovat kotitaloudet (1,2 miljardia euroa vuodessa), kunnat (lähes 600 miljoonaa euroa), seurat (noin 450 miljoonaa euroa), yritykset (noin 200 miljoonaa euroa) ja valtio (noin 100 miljoonaa euroa) sekä liikuntaa sponsorivat yritykset (48–70 miljoonaa euroa). Päällekkäisyyden poistaen suomalaisessa liikunnassa liikkuu vuosittain rahaa noin kaksi miljardia euroa. Kotitalouksien merkitys liikunnan resursoijina on viime vuosina kasvanut ja muiden tahojen merkitys kokonaistuotannossa on pienentynyt. Kotitalouksien – lasten vanhempien – rooli korostuu myös liikunta- ja urheiluseurojen keskeisenä resurssina, vapaaehtoistyön tekijöinä.

Liikunnan taloudellinen merkitys on kuitenkin huomattavasti ed.m. lukuja suurempi, kun otetaan huomioon liikunnan yhteiskunnalliset vaikutukset (terveys, kasvatus, sosiaalinen merkitys, kokemukset jne.). Todellisen merkityksen selvittäminen edellyttäisi tilinpitotietojen lisäksi liikunnan terveystieteellistä, kasvatustieteellistä, sosiologista ja elämystaloudellista jne. tarkastelua.

Valtion liikuntamäärärahat

Valtion budjetista liikuntarahat kattavat 0,25 prosenttia (2007). Valtion liikuntabudjetti on noin 100 miljoonaa euroa. Merkittävä osa suomalaisen tieteen, taiteen, liikunnan ja nuorisotyön tuesta rahoitetaan Veikkaus Oy:n toiminnasta kertyvillä opetusministeriölle tuloutettavilla voittovaroilla. Arpajaislain (2002) mukaan veikkaus- ja vedonlyöntipelien sekä raharpajaisten tuotot käytetään urheilun, liikuntakasvatuksen, tieteen, taiteen ja nuorisotyön tukemiseen. Urheilun ja liikuntakasvatuksen edistämisen osuus Veikkauksen tuotosta on 25 prosenttia, nuorisotyön yhdeksän prosenttia, tieteen 17,5 prosenttia ja taiteen 38,5 prosenttia. Lisäksi kymmenen prosenttia tuotosta käytetään edellä mainittuihin tarkoituksiin valtion talousarviossa vuosittain tarkemmin päätettävällä tavalla. Näihin prosenttiosuuksiin siirrytään asteittain vuosina 2003–09.

Valtion merkitys liikunnan välittömänä rahoittajana on pieni. Merkittävämpää valtion toiminnassa on liikuntaharrastukselle myönteisen lainsäädännön kehittäminen, liikuntaan liittyvän koulutuksen ja tutkimuksen tukeminen sekä liikunta-alan yleinen kehittäminen ja koordinointi. Vaikka valtion liikuntabudjetti on liikuntarahoituksen kokonaisuuteen nähden vähäinen, sillä on selkeä ohjaava vaikutus.

Valtio tukee liikuntaharrastusta välillisesti mm. myöntämällä avustuksia veikkausvoittovaroista liikuntajärjestöille ja kunnille, osallistumalla alan asiantuntijoiden koulutuksen tukemiseen sekä liikuntaharrastukselle myönteisen lainsäädännön välityksellä. Välittömästi valtio tukee mm. liikuntapaikkarakentamista. Valtionavun osuus tuettuihin liikuntainvestointeihin on viime vuosina ollut keskimäärin noin kymmenen prosenttia rakentamiskuluista. Valtionavustuksilla edistetään erityisesti laajojen käyttäjäryhmien tarpeisiin tarkoitettujen liikuntapaikkojen rakentamista, hankkimista, peruskorjaamista ja varustamista. Avustusta myönnetään ensisijaisesti kunnalle tai kuntayhtymälle sekä kunnan tai kuntayhtymän määräämisvallassa olevalle yhteisölle. Valtion liikuntapaikkarakentamisen painopisteinä ovat uimahallien peruskorjaukset ja lähiliikuntapaikat. Valtionavustuksilla on todettu olevan merkittävä kuntien rakentamista ja korjaamista ohjaava vaikutus.

Liikuntajärjestöjä ja kuntien liikuntatoimintaa sekä rakentamista rahoitetaan veikkausvoittovarojen kautta, koulutusta koulutusjärjestelmien rahoittamisen kautta. Opetus-

ministeriö tukee liikuntamäärärahoista liikunnan kansalaistoimintaa (32 % liikuntamäärärahoista), kuntien liikuntatoimea (17 %), liikuntapaikkarakentamista (16 %), liikunnan koulutuskeskuksia (15 %), liikuntatieteitä (7 %) ja liikunnan ohjelmia (5 %) (2005).

Kuntien liikuntatalous

Kuntien liikuntatoimen käyttökustannukset kattavat kuntien käyttökustannuksista 1,7 prosenttia (2005). Kunnat käyttävät liikuntaan vuonna 2007 arviolta noin 600 miljoonaa euroa, josta käyttökustannukset ovat noin 500 miljoonaa ja investoinnit noin 100 miljoonaa euroa. Kunnille myönnetään veikkausvoittovaroista valtionosuutta liikuntatoimen käyttökustannuksiin asukasluvun mukaan. Vuonna 2007 liikunnan yksikköhinta on 10,80 euroa asukasta kohden. Yksikköhintaa ei ole korotettu vuoden 1999 jälkeen. Valtionosuus kattaa nykyisellään noin 3,5 prosenttia kuntien vuotuisista liikuntatoimen käyttökustannuksista. 1990-luvun puolivälissä osuus oli n. 4,5 prosenttia.

Kunnat ovat pyrkineet vaikuttamaan myönteisesti liikuntaharrastuksiin rakentamalla ja ylläpitämällä liikuntapaikkoja ja tukemalla liikuntatoimintaa järjestäviä yhteisöjä. Suomen yli 29 000 liikuntapaikasta 70 prosenttia on kuntien omistamia ja ylläpitämiä. Valtionavun osuus näihin investointeihin on viime vuosina ollut noin 10 prosenttia. Valtionavustuksilla edistetään erityisesti laajojen käyttäjäryhmien tarpeisiin tarkoitettujen liikuntapaikkojen rakentamista, hankkimista, peruskorjaamista ja varustamista. Avustusta myönnetään ensisijaisesti kunnalle tai kuntayhtymälle sekä kunnan tai kuntayhtymän määräämisvallassa olevalle yhteisölle. Valtion liikuntapaikkarakentamisen painopisteinä ovat olleet uimahallien peruskorjaukset ja lähiliikuntapaikat. Valtionavustuksilla on todettu olevan merkittävä kunti-en liikuntapaikkojen rakentamista ja korjaamista ohjaava vaikutus.

Liikuntamuotojen ja -lajien tarjonta lisääntyy koko ajan, millä on ilmeisesti myönteisiä vaikutuksia etenkin nuorten liikuntaan. Samalla se kuitenkin aiheuttaa paineita liikuntapalveluiden tasapuoliselle tuottamiselle kunnissa.

Monien kuntien liikuntatoimen taloudellinen liikkumavara on kaventunut aiheuttaen liikuntaan liittyvien maksujen ja vuokrien korotuksia sekä nostopaineita. Kunnat ovat joutuneet lisäämään liikuntaharrastuksen kustannuksia maksu- ja taksapolitiikallaan eli perimällä vuokria liikuntapaikkojen käytöstä. Useissa kunnissa lapset ja nuoret on kuitenkin vapautettu maksuista ja vuokrasta tai heille on annettu erityisavustuksia vuokratilustensa kattamiseen. Osassa kuntia avustusten pieneneminen tai maksujen tai vuokrien korotukset ovat viime vuosina kohdentuneet myös lapsi- ja nuorisoliikuntaan. Yhtenä syynä tähän on yleinen kustannusnousu ja valtion rahoituksen tason laskeminen.

Liikuntapaikkojen maksullisuus on yleistynyt erityisesti kaupungeissa. Maksullisia liikuntapaikkoja ovat yleisimmin sisäliikuntatilat: kuntosalit, uimahallit, jäähallit ja liikuntahallit. Uhkana on, että käyttömaksujen kohoaminen vähentää liikunnan harrastamista ja siten lisätä menoja sosiaali- ja terveyssektorilla. Kehitys voi myös johtaa kuntalaisten eriarvoistumiseen liikuntapalveluiden saatavuuden osalta. (Lääninhallitusten peruspalveluiden arviointi, 2005)

Liikuntaa on perinteisesti organisoitu julkisen vallan ja kansalaistoiminnan yhteistyönä. Yksityinen sektori on vasta viimeisten vuosikymmenien aikana tullut näkyvästi mukaan liikuntamarkkinoille. Näköpiirissä on etenkin väestökeskuksissa, että yksityiset markkinat lisäävät selvästi tarjontaansa. Mikäli yksityisten markkinoiden rooli muuttuu tarjontaa täydentävästä tarjontaa hallitsevaksi järjestöjen ja kuntien palvelujen vähenemisen takia, muuttaisi se liikuntapalveluiden luonnetta olennaisesti. Kansalaisten maksukykyisyys tulisi keskeiseksi liikuntaharrastuksen ehdoksi.

Liikunnan tuotantoprosessissa eri toimijoiden erottelu on entistä vaikeampaa. Julkisen sektorin, yksityisen sektorin ja kolmannen sektorin toiminnot ovat hajautuneita, toimintojen rajapinnat ovat moniulotteisia sekä verkostoituneita. Viime vuosina on entistä enemmän syntynyt tilaa ratkaisuille, joissa julkinen, yksityinen ja kolmas sektori tuottavat liikuntapalveluja yhdessä ja paikallisesti ainutkertaisella tavalla. (Puronaho, 2006)

Liikuntapalveluiden tulevaisuus kunnissa riippuu paljolti meneillään olevasta kunta- ja palvelurakenteen uudistuksesta: kuinka hyvin liikunta ymmärretään osaksi kunnan hyvinvointipolitiikkaa.

Liikunnan kansalaistoiminnan talous

Suomalainen liikuntakulttuuri perustuu suurelta osin kansalaistoimintaan. Toimivia urheiluseuroja on noin 8 000. Niiden toimintaan osallistuu yli puoli miljoonaa vapaaehtoistyöntekijää. Liikunta on suurin kansalaistoiminnan muoto Suomessa.

Opetusministeriö rahoittaa osan valtakunnallisten liikuntajärjestöjen toimintamenoista vuosittain myönnettävillä harkinnanvaraisilla valtionavustuksilla. Valtionavustuksen määrää harkittaessa otetaan huomioon, miten järjestö toimii liikuntalain tarkoituksen toteuttamiseksi. Avustuksia myöntäessään opetusministeriö ottaa huomioon liikunnan edistämisen, kilpa- ja huippu-urheilun sekä niihin liittyvän kansalaistoiminnan, väestön hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen sekä lasten ja nuorten kasvun ja kehityksen tukemisen liikunnan avulla. Lisäksi avustusta myönnettäessä harkitaan, miten järjestö edistää liikunnan avulla tasa-arvoa ja suvaitsevaisuutta sekä tukee kulttuurien moninaisuutta ja kestäväää kehitystä.

Vuonna 2007 valtionavustusta myönnettiin 73 lajiliitolle, 14 erityisryhmien liikuntajärjestölle, neljälle koululais- ja opiskelijajärjestölle, sekä 21 muulle urheilun ja liikunnan parissa toimivalle yhteisölle, viidelle liikunnan palvelujärjestölle ja 15 alueelliselle yhteisölle yhteensä lähes 33 miljoonaa euroa.

Lajiliittojen avustus perustuu tulosohjaukseen, jossa painopiste on lasten ja nuorten liikunnassa (50 %). Muita tulosalueita ovat aikuisten (terveys)liikunta (25 %) ja kilpa- ja huippu-urheilu (25 %). Lajiliittojen tilinpidon mukaan toiminnan painopiste on edelleen kilpa- ja huippu-urheilussa. Valtion toiminta-avustus kattaa 22 prosenttia lajiliittojen yhteenlasketuista menoista (2005). Kaikki julkinen tuki huomioon ottaen avustusten osuus lajiliittojen yhteenlasketuista menoista on 27 prosenttia. Valtionavun osuus vaihtelee paljon lajiliitoittain.

Kuntien toiminta-avustukset liikunta- ja urheiluseuroille on keskimäärin alle 10 % seurojen kokonaistulorahoituksesta. Kuntien liikuntaresurssit kohdentuvat lapsi- ja nuorisourheiluun (32–51 %), kunto- ja harrasteliikuntaan (19–37 %), koululais- ja opiskelijaliikuntaan (17–33 %), kilpa- ja huippu-urheiluun (6–16 %) ja erityisliikuntaan (1–4 %). Kuntien taloudellisen tilanteen heikkeneminen on vaikeuttanut liikuntaseurojen toimintaolosuhteita. Avustukset ovat vähentyneet ja seuroilta kerätyt maksut lisääntyneet. (Puronaho, 2006)

Suomalaisyrittysten sponsorointiin käyttämien panosten arvioidaan olevan noin 80–100 miljoonaa euroa vuodessa. Noin 70 prosenttia yrityksistä harjoittaa sponsorointia. Sponsoroinnin suosituin kohde on urheilu. Sen osuus on lähes kolme neljäsosaa kaikesta sponsoroinnista. Urheilun sponsoroinnista joukkueurheiluun kohdistuu 44, urheilutapahtumiin 33 ja yksilölajeihin 23 prosenttia. Viisi prosenttia sponsorointia harrastavista yrityksistä jakaa rahallista tukea vastikkeetta. Vastikkeeton tukeminen nähdään hyväntekeväisyydeksi. (Puronaho, 2006; Itkonen, Ilmanen, Matilainen, 2007)

Liikunnan ja urheilun eri osa-alueiden eriytyminen suomalaisten mielissä näkyy myös yritysten sponsorointia selvittäneessä Jyväskylän yliopiston tutkimuksessa. Lasten liikunta ei

enää kuulu samaan perheeseen ammattimaisen huippu-urheilun kanssa. Pienet ja keskisuurat yritykset, jotka harjoittavat paikallisen tason sponsoroimista, kiinnittävät huomiota urheilun kasvatukselliseen puoleen enemmän kuin kansainvälistä ammattiurheilua sponsoroivat suuryritykset. (Itkonen ym., 2007)

Liikuntaharrastus seuroissa on kallistunut monesta syystä. Matkoihin harrastus- ja kilpailupaikoille kuluu aikaisempaa enemmän varoja johtuen mm. harrastusintensiivisyyden kasvusta, kilpailutoiminnan laajentumisesta, keskustaetäisyyksien kasvusta yhdistettynä keskitettyyn liikuntarakentamiseen sekä liikenteen määrän lisääntymiseen.

Tuloerot ovat kasvaneet. Lapsiperheiden käytettävissä olevat tulot ovat kehittyneet muuta väestöä heikommin. Vähentyneestä vapaa-ajasta ja epäsäännöllisistä työajoista johtuen lapsiperheiden vanhempien mahdollisuudet vapaaehtoistyöhön liikuntaseuroissa ja samalla liikunnan harrastuskustannusten vähentämiseen ovat kaventuneet. Seurat perivät yhä suurempia maksuja jäseniltään. Yritykset tuottavat yhä laadukkaampia ja kalliimpia liikuntavälineitä ja tekstiilejä, joita etenkin kilpaurheilussa menestyäkseen tulee hankkia. (Puronaho, 2006)

Se, minkä verran harrastajat ja heidän vanhempansa joutuvat resursoimaan rahaa ja aikaa liikuntaharrastukseen seuroissa, on riippuvainen valtion, kuntien, yritysten ja eri liikuntaorganisaatioiden kyvystä ja halusta toisaalta rahoittaa ja toisaalta periä erilaisia välillisiä tai välittömiä maksuja harrastuksesta. Tämä kustannusten ja resurssien erotus on summa, mikä joudutaan vanhemmilta tavalla tai toisella perimään, jotta suunniteltu toiminta voidaan toteuttaa ja taloudellisen toimintayksikön, liikuntaseuran talous pitää tasapainossa.

3.2 Liikunta paikallistasolla

Liikunta kuntahallinnossa

Valtion ohjaus ja vanha valtionosuusjärjestelmä yhdenmukaistivat kuntien palvelurakennetta 1980-luvun lopulle asti. Kuntien rooli palvelujen tuottajana muuttui olennaisesti 1990-luvun alkupuolella. Taloudellinen taantuma pakotti tarkistamaan hyvinvointipalvelujen rahoituspohjaa, palvelujen tuotannon tarkoituksenmukaisuutta paikallisiin olosuhteisiin nähden ja palvelutuotannon taloudellista tehokkuutta.

Lisäksi kuntien itsehallintoa korostanut valtionosuusuudistus ja vapaakuntakokeilu johtivat valtion ja kuntien välisen ohjauksen väljentymiseen ja kunnallisten palvelurakenteiden erilaistumiseen 1990-luvulla. Kuntien eroavuudet asukastiheydessä, pinta-alassa, väestörakenteessa ja vauraudessa on myös vauhdittanut kuntien erilaistumista.

Kuntasektorin menot ovat kasvaneet voimakkaammin kuin valtion menot. Vuosien 1993–2001 aikana kuntien valtionosuuksien vuosittainen kokonaissumma väheni 20,3 milj. eurosta 15,7 milj. euroon. Samalla aikavälillä kuntien liikuntatoimen käyttökustannukset kasvoivat 320 milj. eurosta 359 milj. euroon sekä investoinnit liikuntaan ja urheiluun 48 milj. eurosta 80 milj. euroon.

Valtion kunnille asettamat palvelutavoitteet ovat jatkuvasti kohonneet ja kuntien palvelutuotanto on sen seurauksena laajentunut. Tämän seurauksena on kohdattu myös kysymys kunnallisista peruspalveluista ja kuntien tehtäväalueesta ylipäättäen.

Valtion ja kuntien välinen tietoyhteys on 1990-luvun alun jälkeen huomattavasti ohentunut. Valtion informaatio-ohjauksen vahvistumiseen johtaneet muutospaineet kytkeytyvät voimakkaasti kunnallisen itsehallinnon kasvuun. Kuntatoimijoiden ja valtion keskushallin-

non toimijoiden näkemykset vaihtelevat tutkimuksen mukaan suuresti siitä, kuinka paljon koetaan ohjaustarvetta suhteessa toiminnallisia tarpeita kasvattaneeseen kuntien itsenäisyyteen. (Stenvall, Syväjärvi, 2006)

Kuntien liikuntatoimi

Kunnalliset uudistukset ovat näkyneet myös liikuntalautakuntien nopeana vähenemisenä. Maan kunnissa oli ennen lainmuutosta yhteensä noin 400 liikuntalautakuntaa. Nykyään niitä on enää noin 20. Useimmiten liikuntalautakunnat tulivat yhdistetyiksi sivistys-, nuoris-, kulttuuri- ja vapaa-ajanlautakuntien kanssa. Liikuntatoimen luottamuselinten rakenteet ovat pysyneet varsin muuttumattomina 1990-luvun muutosvuosien jälkeen.

Paikallistason liikuntajärjestelmän kulmakiviä ovat, julkinen hallinto, kansalaisjärjestöt ja näiden välinen kiinteä yhteistyö. Yleisten edellytysten luominen itse toiminnalle on ollut lähinnä kuntien tehtävänä. Toiminnan järjestämisestä ovat pääasiassa vastanneet kansalaisjärjestöt. Käytännössä tämä järjestelmä on toiminut hyvin. Toisaalta työnjako ei ole yksiselitteinen. Kunnallisia vapaa-aikapalveluja tarvitsevat nimenomaan ne ihmiset, jotka ovat yhdistystoiminnan ulkopuolella tai joita yhdistystoiminta ei tavoita.

Eri toimijatahojen yhteistyö on lisääntynyt: paikallisten yhdistysten ja kunnan vapaa-aikatoimen sekä yksityisen tahon välistä yhteistyötä tehdään paikallisin painotuksin aiempaa enemmän. Yksityisen sektorin rooli on viime aikoina lisääntynyt liikuntapaikkojen rakentajana ja liikuntapalvelujen tarjoajana. Valtaosan ohjatuista liikuntapalveluista tuottavat kuitenkin liikuntaseurat. Kunta tuottaa ohjatuista liikuntapalveluista noin 25 % ja yksityissektori noin 10 %. Kuntien panostus erityisliikuntaan on olennainen. Kunnissa työskentelee noin 90 erityisliikunnanohjaajaa. Myös erityisliikunnan järjestämisessä käytännöt vaihtelevat kunnittain.

Kunnat luovat itsenäistä alueellista ja paikallista koulutus-, kulttuuri- ja liikuntapolitiikkaa, joka perustuu niiden omiin lähtökohtiin. Kunnan vetovoimaisuuteen ja elinkykyyn vaikuttaa taloudellisen toimintaympäristön lisäksi paikallinen toimintakulttuuri.

Liikunta luetaan kunnissa sivistykselliseksi perusoikeudeksi ja se kuuluu kunnan peruspalveluihin. Kuntaliiton mukaan kunnilla on sosiaalinen vastuu liikuntapalveluiden kokonaisuudesta ja koordinoinnista, mutta yksilöllä on lopullinen vastuu ravinnon ja liikunnan tasapainosta. Palvelujen järjestäminen on todettu haasteeksi kuntien demokraattiselle päätöksenteolle. Yksilön tarpeet ja oikeudet sekä yhteisesti järjestetyt ja kustannetut palvelut tulisi sovittaa yhteen siten, että palvelut ja niiden rahoitus kohdentuvat mahdollisimman oikeudenmukaisesti. (Kuntaliitto, 2007)

Kuntalaisten hyvinvointi on arvioitu kuntien keskeiseksi menestystekijäksi. Kuntalain ensimmäisen pykälän mukaan kunnan tehtävänä on kuntalaisten hyvinvoinnin edistäminen kestävä kehityksen periaattein. Ennalta ehkäisevät toimenpiteet kuten terveyden ja työkyvyn ylläpito, koulutus- ja työpaikat sekä monipuoliset vapaa-ajanviihtö- ja harrastusmahdollisuudet aiheuttavat kunnille selvästi vähemmän kustannuksia kuin korjaavat toimenpiteet sosiaali- ja terveystoimessa. Hyvinvointipolitiikan toteuttaminen vaatii resurssien kokoamista yhteen. Palvelutarjonnan turvaaminen vaatii lisäksi laajaa yhteistyötä eri hallinnonalojen, järjestöjen ja muiden toimijoiden välillä.

Käsitys kunnallisen liikuntaviranomaisen toimialasta ja perustehtävästä on viime vuosina muuttunut. Perinteisestä urheilumaailmasta on liikunnan, ulkoilun ja vapaa-ajan kautta tultu koko kansan terveyttä edistävään liikuntakulttuuriin. Liikunta on nyt paljon muutakin kuin harrastus. Suppeaa toimialakäsitystä on laajennettu kuntalaisten hyvinvoinnin edistämiseen, elämänlaadun parantamiseen, osallisuuden tukemiseen sekä arki- ja lähiliikunnan

mahdollistavan liikkumisympäristön luomiseen. Terveyttä edistävän liikunnan ennaltaehkäisevä merkitys korostuu entisestään ikärakenteen muuttuessa vanhemmaksi. (Kuntaliitto, 2007)

Kunnan liikuntaviranomaisen keskeinen tehtävä 2000-luvulla on liikunnan ja muun terveyttä edistävän fyysisen aktiivisuuden edistäminen kunnassa. Liikuntatoimi vaikuttaa kunnassa asuinalueiden viihtyvyyteen ja vastaa myös arki- ja lähiliikuntapaikoista, virkistysalueista, uimarannoista, puistoista, viheralueista, kalastusvesistä, ulkoilureiteistä, kansalaistoiminnan tukemisesta ja on osavastuussa kevyen liikenteen väylistä. Liikuntaviranomainen on kunnassa liikunnan ja kansalaistoiminnan edistäjä ja verkostojen luoja. (Kuntaliitto, 2007)

Liikuntapaikkojen ja vapaa-aikatiilojen osalta tilanne Suomessa on sekä määrällisesti että laadullisesti suhteellisen hyvä. Keskeisiä kysymyksiä ovat nykyään näiden tilojen kunnossapito ja peruskorjaus sekä arki- ja lähiliikuntamahdollisuuksien luominen kuntalaisille. Kuntien liikuntapolitiikan tärkeä tavoite on aikaansaada liikkumisen helposti mahdollistava arki- ja lähiympäristö.

Kunta- ja palvelurakenneuudistus on vauhdittanut kuntarajat ylittävää yhteistyötä terveysliikunnan kehittämiseksi. Kuntien välistä alueyhteistyötä on lisätty erityisesti virkistys- ja ulkoilualueiden suunnittelussa, rakentamisessa ja käytössä.

Liikunta sivistystoimen osana

Kunnalla on merkittävä vastuu lasten ja nuorten kasvatuksesta ja opetuksesta. Kunnat vaikuttavat liikuntaan vahvasti koulutoimen kautta. Kunnat järjestävät valtaosan perusopetuksesta. Peruskouluja on yhteensä lähes 3 600, joista 195 on peruskouluasteen erityiskouluja ja 37 perus- ja lukioasteen kouluja. Peruskouluissa opiskelee yli 586 000 oppilasta, joista erityiskouluissa 9 800 ja perus- ja lukioasteen kouluissa 23 800 oppilasta. Peruskoulujen määrä vähenee vuosittain koulujen lakkauttamisten ja yhdistämisten kautta. Pääsyyinä on kouluverkon sopeuttaminen oppilasmäärän muutoksiin. Vuonna 2005 peruskoulujen määrä väheni edellisvuoteen verrattuna 129 ja perusasteen erityiskoulujen määrä 12 koululla. Kaikista peruskoulun oppilasta seitsemän prosenttia on otettu tai siirretty erityisopetukseen lukuvuoden aikana. Koulujen aamu- ja iltapäivätoiminnan järjestäminen on kuntien päätettävissä. (Kuntaliitto, 2007)

Perusopetuksen paikallinen toimintavapaus perustuu koulutuksen järjestäjälle annettuun laajaan päätösvaltaan. Hajautetun koulutusjärjestelmän perustana ovat paikallisesti laadittavat ja toteutettavat opetussuunnitelmat. Tuntijaolla voidaan kohdentaa oppitunteja myös paikallisesti. Paikallinen toimintakulttuuri ohjaa siten myös liikunnan opetusta.

Kunnilla on keskeinen rooli myös toisen asteen koulutuksen järjestämisestä yhdessä valtion kanssa. Lukioita on 428. Lisäksi lukiokoulutusta annetaan yli 40 muussa oppilaitoksessa. Lukiokoulutuksessa opiskelee yhteensä 130 000 opiskelijaa, joista aineopiskelijoita on noin 14 000. Vuosittain lukio-opiskelunsa aloittaa vajaat 35 000 opiskelijaa. Suurin osa ammatillisista oppilaitoksista on kunnan tai kuntayhtymän ylläpitämiä. Ammatillisessa koulutuksessa on opiskelijoita yhteensä noin 134 000. Näistä näyttötutkintoon valmistavassa koulutuksessa on lähes 14 000 opiskelijaa. Ammatillisen opetussuunnitelmanperusteisen tutkinnon suorittaneita on vuosittain yli 31 000.

Ammatillisissa aikuiskoulutuskeskuksissa opiskelee noin 30 000 opiskelijaa. (Kuntaliitto, 2007)

Kunnat ylläpitävät valtion avustamina valtaosaa kansalais- ja työväenopistoista. Opistot ovat vapaan sivistystyön keskeisimmät toteuttajat, jotka 247 opiston verkostollaan kattavat koko maan. Myös maan 20 kesäyliopistoa ylläpitävissä organisaatioissa ovat monet kunnat

mukana ja joitakin kansanopistoja ylläpitää kuntayhtymä. Kesäyliopistot ovat alueellisen koulutustarjonnan oppilaitoksia, jotka järjestävät avointa yliopisto-opetusta sekä muuta koulutusta. Näiden lisäksi on yksityisiä kansanopistoja 86 eri puolilla maata. (Kuntaliitto, 2007)

Vuosittain vapaan kansalais- ja työväenopistoissa opiskelee yli 600 000 opiskelijaa, joista noin 130 000 osallistuu opistojen liikuntaryhmiin. Liikuntaan ja terveyteen liittyvää opetusta annettiin vuonna 2004 noin 210 000 opetustuntia, mikä on runsaat 10 prosenttia kansalaisopistojen kokonaisopetuksesta. (<http://www.ktolhanke.net/terveys/?id=22>)

Opistojen vahvuuksia ovat laaja verkosto, saavutettavuus, kohtuulliset osallistumismaksut ja hyvä palvelukyky. Osallistumiskynnys kansalaisopistojen kursseille koetaan yleisesti matalaksi. Opistojen liikuntatarjonta tavoittaa parhaiten jo ennestään aktiiviset aikuiset. Kansalaisopistojen uhkiksi on arvioitu huono tunnettuus, yleinen vähättelevä asenne opistojen toimintaa kohtaan sekä "paikalleen jämähtäminen" muiden liikunnan palvelutarjoajien uudistuessa opistoja nopeammin. (Mäkeläinen, 2006)

Liikunta- ja urheiluseurat

Liikuntaa ja hyvinvointia tukeva kansalaistoiminta on kunnissa laajaa. Liikunta- ja urheiluseurojen toiminta on liikunnan edistämisen kannalta parhaiten tiedossa. Sen sijaan kansanterveysjärjestöjen ja muiden yhdistysten toiminta liikunnan edistäjänä kaipaava lisäselvityksiä.

Liikunta- ja urheiluseurat ovat liikuntajärjestelmämme perusyksiköitä, joiden merkitys huippu-urheilun, kilpaurheilun ja harrasteliikunnan tuottajina on korvaamaton. Ennen kaikkea lasten ja nuorten liikuttajina ja liikuntaan sosiaalistajina ne ovat avainasemassa. Seuratoiminta on myös merkittävä kansalaistoiminnan ja yhteisöllisyyden kanava, jonka yhteiskunnallinen painoarvo yksilöllisyyden vastavoimana on merkittävä. Yhteiskunnan näkökulmasta seurojen toimintaa toteutetaan edullisesti. Kansainvälisessä ympäristössä suomalainen järjestelmä on vähintäänkin vertailukelpoinen. (Koski, 2006)

Yhdistysrekisterissä on hieman yli 18 000 liikunta- ja urheiluseuraa, mutta luvussa on mukana monia yhdistyksiä, joissa ei enää ole toimintaa. Toimivia liikunta- ja urheiluseuroja on manner-Suomessa arviolta noin 8 000.

Ajankohtaisin kehittämisalue liikunta- ja urheiluseuroissa on toimintaedellytysten turvaaminen. Seurojen toimintaan kohdennetun taloudellisen tuen lisääminen on seuratoimijoiden joukossa arvioitu välttämättömäksi, jotta voidaan kehittää kannusteita, edistää koulutusta, synnyttää uusia työpaikkoja ja tukea olemassa olevaa toimintaa. Tuen lisäämisen taustaksi olisi arvioitava nykyisten seuratukien kokemukset ja seuratuen erilaiset toteuttamisen menetelmät. (Laitinen, 2006)

Liikunta- ja urheiluseurat vaihtelevat huomattavasti niin kooltaan, tavoitteiltaan kuin toimintatavoiltaan. Silti liikunnan kansalaistoiminnalla on myös yhteisiä haasteita, jotka näkyvät myös paikallistasolla. Pasi Koski nostaa niistä viisi yli muiden:

- 1 Liikunnan kansalaistoiminnan järjestelmän ja sen tulevaisuuden kannalta on oleellista, miten EU:ssa muotoillaan kaksi toiminnan resursointiin liittyvää peruskysymystä: miten määritellään yleishyödyllinen toiminta ja siihen liittyvät verokäytännöt sekä säilykö veikkaustoiminnan kansallinen monopoli.
- 2 Liikuntapolitiittisesti keskeinen kysymys on, miten reagoidaan liikunnan kansalaistoiminnan vaatimustason nousun paineisiin. Tähän liittyy esimerkiksi se, miten mahdolliset seuratoiminnan tuet suunnataan, mikä taas liittyy laajempaan kysymykseen toiminnan ammattimaistumisesta. Ammattimaistumiskehityksen äärellä on syytä muistaa koko eriytyneen seurakentän laajuus ja kirjo. Perustavanlaatuinen kysymys on, miten seurakenttä

segmentoidaan eri ryhmiin esimerkiksi mahdollisia tukia suunnattaessa. Ammattimaisuus merkitsee eri asioita huippu-urheilun, harrasteliikunnan ja lasten ja nuorten liikunnan konteksteissa.

- 3 Liikunnan kansalaistoiminta keskiluokkaistuu. Seuratoiminta tavoittaa yhä selvemmin aktiiviset ja energiset ihmiset, jotka ovat kouluttautuneita ja pärjäävät työelämässä, sekä heidän jälkikasvunsa. Sen sijaan ihmiset, joille toiminnalla olisi kenties kaikkein eniten annettavaa, jäävät ulkopuolelle.
- 4 Kysynnässä ja tarjonnassa on epäsuhta. Kysyntä ylittää selkeästi tarjonnan. Osittain kyse on siitä, etteivät seurat esimerkiksi tilaresurssien puutteessa kykene vastaanottamaan kaikkia halukkaita ja osittain kyse on siitä, etteivät toiminnan sisällöt vastaa potentiaalisten tulijoiden odotuksia.
- 5 Yksittäisten ihmisten kansalaistoiminnan pontimet kaventuvat henkilökohtaisten intressien suunnassa. Yhteisötason intressit ovat menettäneet merkitystään ja työtä tehdään lähinnä oman jälkikasvun harrastusuran eteen. (Koski, 2006)

Liikunta- ja urheiluseurat toimivat usein tiiviissä yhteistyössä kunnan kanssa. Kuntaliiton mukaan kuntalaisten liikkumattomuuden, ylipainon, aikuisiän diabeteksen ja muiden elintapasairauksien ehkäiseminen tuovat uusia haasteita kuntien liikuntatoimelle. Samalla kansalaistoiminnan luonne muuttuu: syntyy pelkästään terveyttä edistävää liikuntaa järjestäviä, monialaisia kansalaisjärjestöjä. Yhteistyö kansalaistoiminnan kanssa lisääntyy erityisesti lähipalveluita järjestettäessä. (Kuntaliitto, 2007)

Kunta- ja palvelurakenteen uudistaminen

Valtioneuvosto käynnisti keväällä 2005 hankkeen kunta- ja palvelurakenteen uudistamiseksi (PARAS -hanke). Hankkeen tavoitteena on, että kuntien vastuulla olevat palvelut saavat riittävän vahvan rakenteellisen ja taloudellisen perustan palveluiden järjestämisen ja tuottamisen turvaamiseksi tulevaisuudessa.

Hankkeeseen liittyen eduskunnalle annettiin 29.9.2006 hallituksen esitys laiksi kunta- ja palvelurakennemuutoksesta sekä laeiksi kuntajakolain muuttamisesta ja varainsiirtoverolain muuttamisesta (HE 155/2006 vp). Eduskunta hyväksyi hallituksen esitykseen sisältyneet lait 17.1.2007. Lakien pohjalta toteutetaan kunta- ja palvelurakennemuutos, joka edellyttää merkittävää valmistelutyötä sekä valtionhallinnossa että kunnissa ja kuntayhtymissä.

Lakien tarkoituksena on turvata palveluiden saatavuus muuttuvassa toimintaympäristössä ottaen huomioon muun ohella väestön ikääntyminen ja muuttoliike. Tarkoituksena on parantaa tuottavuutta ja hillitä kuntien menojen kasvua sekä luoda edellytyksiä kuntien järjestämien palveluiden ohjauksen kehittämiseksi. Hankkeessa on tarkoitus kehittää palveluiden tuotantotapoja ja organisointia sekä uudistaa kuntien rahoitus- ja valtionosuusjärjestelmää.

Lakien tarkoituksena on uudistaa sekä kuntarakenteita että palvelurakenteita muutoin. Kuntarakennetta vahvistetaan yhdistämällä kuntia ja liittämällä osia kunnista toisiin kuntiin. Kuntajakolain säännökset kuntien yhdistämisen taloudellisesta tuesta on muutettu siten, että ne kannustavat asukasmäärältään nykyistä olennaisesti suurempiin monta kuntaa käsittäviin kuntaliitoksiin.

Palvelurakenteita vahvistetaan kokoamalla kuntaa laajempaa väestöpohjaa edellyttäviä palveluja ja lisäämällä kuntien yhteistoimintaa. Toiminnan tuottavuutta parannetaan myös

tehostamalla kuntien toimintaa palvelujen järjestämisessä ja tuottamisessa sekä vahvistamalla pääkaupunkiseudun ja muiden yhdyskuntarakenteellisesti ongelmallisten kaupunkiseutujen toimintaedellytyksiä.

Kunta- ja palvelurakenneuudistuksen painopiste on sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa. Kunnassa tai yhteistoiminta-alueella, joka huolehtii perusterveydenhuollosta ja siihen kiinteästi liittyvistä sosiaalitoimen tehtävistä, on oltava vähintään noin 20 000 asukasta. Kunnan tai yhteistoiminta-alueen, jolla on ammatillisesta koulutuksesta annetun lain mukainen ammatillisen peruskoulutuksen järjestämislupa, asukasmäärän on oltava vähintään noin 50 000 asukasta.

Jokaisen kunnan tulee kuulua kuntayhtymään, jonka tehtävänä on kunnan osoittamassa laajuudessa vastata palveluista, joista säädetään erikoissairaanhoidolaissa ja kehitysvammaisten erityishuollosta annetussa laissa. Mainitun kuntayhtymän tehtävänä on lain mukaan myös edistää alueellaan terveyden, toimintakyvyn ja sosiaalisen turvallisuuden huomioon ottamista.

Pääkaupunkiseudun kuntien sekä maakuntakeskuskaupunkien ja niihin yhdyskuntarakenteellisesti kiinteästi kuuluvien laissa mainittujen kuntien tulee laatia suunnitelma siitä, miten maankäytön, asumisen ja liikenteen yhteensovittamista sekä palvelujen käyttöä kuntarajat ylittäen parannetaan mainituilla seuduilla.

Vaikka edellä mainittu velvoite yhteistoiminta-alueiden muodostamiseen koskeekin vain perusterveydenhuoltoa ja siihen kiinteästi liittyviä sosiaalitoimen tehtäviä ja ammatillista peruskoulutusta, voivat kunnat siirtää yhteistoiminta-alueille myös muita tehtäviä. Näin ollen myös liikuntapalveluita on mahdollista siirtää yhteistoiminta-alueiden vastuulle. Myös erikoissairaanhoidosta ja kehitysvammaisten erityishuollosta huolehtiville kuntayhtymille voidaan antaa muita tehtäviä.

Kunta- ja palvelurakenneuudistuksesta annetun lain ja kuntajakolain mukaan uudistuksen valmistelu tulee toteuttaa yhteistoiminnassa henkilöstön kanssa. Lait sisältävät myös säännökset henkilöstön palvelussuhdeturvasta uudistuksessa. Ensiksi mainitussa laissa on lisäksi linjaukset valtion kunta- ja valtionosuusjärjestelmän uudistamiseksi sekä tietojärjestelmien ja yhteispalveluiden kehittämiseksi.

Kunta- ja palvelurakenneuudistuksesta annettuun lakiin sisältyy säännös kuntien rahoitus- ja valtionosuusjärjestelmän uudistamisen periaatteista. Uudistus valmistellaan erikseen ja se tulee voimaan aikaisintaan vuoden 2009 alusta. Puitelain mukaan kuntien rahoitus- ja valtionosuusjärjestelmää tullaan uudistamaan tavoitteena yksinkertainen ja läpinäkyvä järjestelmä. Uudistuksessa päätetään kuntien verotulopohjan vahvistamisesta siirtämällä verovähennyksiä valtion rasi- tukseksi sekä poistetaan kuntien rahoitusjärjestelmään liittyvät yhdistymisen ja yhteistyön esteet. Tavoitteena on hallinnonalakohtaisten valtionosuuksien yhdistäminen. Valtionosuusjärjestelmässä otetaan jatkossakin huomioon kuntien erilaiset olosuhteet ja palvelutarpeet. Verotuloihin perustuvan valtionosuuksien tasausjärjestelmän on oltava neutraali valtion ja kuntien taloudellisten suhteiden kannalta. Valtionosuusjärjestelmän uudistus ei muuta valtion ja kuntien välistä kustannusten jakoa.

Varainsiirtoverolakia on paras hankkeen yhteydessä muutettu siten, että hankkeeseen liittyvät kiinteistöjen tai kiinteistön hallintaan oikeuttavien osakkeiden luovutukset on eräin edellytyksin vapautettu varainsiirtoverosta. Lain mukaan varainsiirtoverovapaus koskee myös kunnan tai kuntayhtymän liikuntatoimen käytössä olevia kiinteistöjä, jos liikuntatoimi on paras-hankkeen yhteydessä hallinnollisten uudelleenjärjestelyiden kohteena.

Kunta- ja palvelurakenneuudistusta koskeva puitelaki edellyttää, että kunnat suunnittelevat ja toteuttavat lain edellyttämät toimenpiteet yhteistyössä keskenään. Uudistuksen käytännön toteutus ja siinä valittavat ratkaisut ovat siten lain asettamissa rajoissa kuntien määräysvallassa.

Kunta- ja palvelurakenneuudistuksesta annetun lain mukaan kunnan tulee antaa valtioneuvostolle laissa tarkoitettu selvitys ja suunnitelma uudistuksen toimeenpanosta viimeistään 31 päivänä elokuuta 2007. Selvityksestä ja toimeenpanosuunnitelmasta päättää kunnanvaltuusto. Pääkaupunkiseudun kuntien sekä maakuntakeskuskaupunkien ja niihin yhdyskuntarakenteellisesti kiinteästi kuuluvien laissa mainittujen kuntien tulee lisäksi laatia edellä todetut maankäyttöä, asumista, liikennettä ja palveluiden ylikunnallista käyttöä koskevat suunnitelmansa myös viimeistään 31 päivänä elokuuta 2007.

Valtioneuvostolle toimitettavat selvitykset ja toimeenpanosuunnitelmat sisältävät kuntien yhteistyössä valmistelemat päätökset siitä, miten kunta- ja palvelurakenteiden uudistaminen asianomaisten kuntien osalta käytännössä toteutetaan. Tavoitteena on, että uudistukset toteutetaan mahdollisuuksien mukaan jo seuraavan kunnallisvaalikauden alusta eli vuodesta 2009. Uudistukset tulee kaikilta osin panna täytäntöön vuoden 2012 loppuun mennessä.

Kunta- ja palvelurakenneuudistuksesta annetun lain mukaan valtioneuvoston asetuksella säädetään tarkemmin edellä tarkoitettujen suunnitelmien ja selvitysten rakenteesta sekä siitä, miten ne annetaan valtioneuvostolle. Kunta- ja palvelurakenneuudistusta koskevien tietojen toimittamisesta valtioneuvostolle annetun asetuksen mukaan pääkaupunkiseudun kuntien sekä laissa määrättyjen maakuntakeskuskaupunkiseutujen tulee antaa selvitys keinoista, joilla kunnallisten palveluiden käyttöä kuntarajat ylittäen on päätetty seudulla parantaa. Kunnan tulee myös selvittää, mitä muita tehtäviä sen on mahdollisesti tarkoitus antaa erikoissairaanhoidosta ja kehitysvammaisten erityishuollosta vastaavalle kuntayhtymälle. Myös edellä mainituille säädetyt väestöpohjavaatimukset täyttävillä yhteistoiminta-alueille voidaan antaa muita kuin laissa edellytetyjä tehtäviä. Näin ollen myös liikuntatoimen tehtäviä on mahdollista organisoida uudelleen osana kunta- ja palvelurakenneuudistusta.

Puitelain edellyttämä väestö- ja palvelutarveanalyysi tulee tehdä perusterveydenhuollosta ja siihen kiinteästi liittyvistä sosiaalitoimen tehtävistä, ammatillisesta peruskoulutuksesta, erikoissairaanhoidosta ja kehitysvammaisten erityishuollosta. Lisäksi analyysi tulee tehdä kunnan päättämistä opetus- ja kulttuuritoimen tehtävistä. Viimeksi mainittuihin tehtäviin kuuluu myös kunnan liikuntatoimi.

Kunta- ja palvelurakenneuudistus tarjoaa strategisen valinnan paikan, eli miten kunta haluaa nähdä liikunnan: onko se perinteiseen tapaan vapaa-aikapoliittikkaa vai nähdäänkö se laajemmin osana kunnan terveys- ja hyvinvointipoliittikkaa. Kunta- ja palvelurakenneuudistuksen yhteydessä syntyy uusi mahdollisuus paikallistason liikunnan kehittämiseksi. Koska liikunta on toimialueena pieni, tulisi samalla arvioida liittoutumisen mahdollisuudet muiden hyvinvointialojen kanssa. Kuntauudistuksen yhteydessä myös seuroille tarjoutuu hyvä mahdollisuus uudistaa toimintaansa ja laajentaa – jos niin haluavat – perinteisiä urheilulähtöisiä tehtäviään terveys- ja hyvinvointipoliittikan sektoreille.

3.3 Valtion liikuntahallinto

Valtiovalta on resurssijaollaan ohjannut suomalaista liikuntakulttuuria vuodesta 1920, jolloin eduskunta jakoi ensimmäiset valtionavut urheilujärjestöjen toimintaan ja valtion urheilulautakunta perustettiin. Valtion liikuntahallinnon on katsottu alkaneen juuri vuodesta 1920 (Vasara, 2004). Liikuntarakentamista valtio on avustanut vuodesta 1931 alkaen. Toiminnan ja liikuntaedellytysten rakentamisen tukeminen ovat edelleen valtiovallan liikuntaohjauksen keskeisiä elementtejä.

Liikuntapolitiikassa korostuivat 1960-luvulle asti urheilun järjestösuhteet sekä kilpa- ja huippu-urheilun kysymykset. 1960-luvulla urheilemisen rinnalle liikunnan osa-

alueiksi nostettiin kuntoliikunta ja liikuntakasvatus. Liikunnan eriytyminen alkoi.

Yleinen yhteiskunnallistuminen heijastui 1960-luvulla myös liikuntaan. Suunnittelulla ja rationaalisella toiminnalla uskottiin voitavan ratkaista muuttuvan yhteiskunnan hyvinvointikysymykset. Myös liikunnan haluttiin osallistuvan hyvinvointivaltion rakentamiseen. Viisipäiväiseen työviikkoon siirtyminen toi kansalaisille lisää vapaa-aikaa ja mahdollisuuden harrastaa enenevässä määrin kuntoliikuntaa. Samaan aikaan vauhdittunut suomalainen liikuntatutkimus tuki yhteiskunnan pyrkimyksiä löytää liikunnalle ”hyötykäyttöä”. Liikunnan yhteiskunnallinen perustelu ”virallistui”, laajeni ja syveni.

Valtion urheilulautakunta korvattiin vuoden 1967 alusta valtion urheiluneuvostolla ja valtion liikuntatieteellisellä toimikunnalla. Urheiluneuvoston alaisen suunnittelujaoston, Niemen toimikuntana tunnetun, esitykset liikuntapolitiikan suuntaviivoista ohjasivat opetusministeriön uusia linjauksia ja hallinnon organisointia. Liikuntahallintoa vahvistettiin olennaisesti: liikunta sai ensin oman toimistonsa yhdessä nuorisotoimen kanssa ja vuonna 1973 oman osaston yhdessä nuorisotoimen kanssa.

Hyvän suunnittelun ja vahvan hallinnon ei vielä katsottu riittävän kehityksen turvaamiseen.

Valtioneuvosto asetti vuonna 1974 komitean – joka otti nimekseen Liikuntalakikomitea – selvittämään ja tekemään ehdotuksia liikuntajärjestöjen valtionapujärjestelmästä sekä julkisen ja järjestömuotoisen liikuntatoiminnan kehittämisestä. Käytännössä kyse oli liikuntalain valmistelusta. Valmistelua vauhditti sekin, että nuorisolait oli säädetty vuosina 1972 ja 1974 ja myös kulttuuritoiminnan lakisääteistäminen oli vireillä.

Liikuntalakikomitea ja liikuntalaki

Nykyisen liikunnanohjauksen ja -hallinnon yleislinjat kuvattiin ensi kertaa vuonna 1976 valmistuneessa Liikuntalakikomitean mietinnössä (KM 1976:87). Ne vahvistettiin mietinnön pohjalta säädettyssä ensimmäisessä liikuntalaissa (984/79), joka astui voimaan vuoden 1980 alussa. Laki oli ensimmäinen liikuntaa ohjaava säädös.

Liikuntalakikomitean mietintöä voidaan pitää liikuntaohjauksen ja -hallinnon kehittämisen käännekohtana. Mietintöön sisältyi liikuntalakiehdotuksen lisäksi laaja yleisselvitys suomalaisen liikuntakulttuurin tilasta. Komitea otti kantaa myös hallinnonalojen yhteistyöhön: ”Liikuntapolitiikka on osa yhteiskuntapolitiikkaa. Yhteiskunnan kaikilla toimintaloilla tehtävien päätösten merkitys tulee arvioida myös liikuntakulttuurin kannalta”.

Liikuntalaki loi liikunnan ohjauksen ja hallinnon kehittämiseksi puitteet. Liikuntalaisia määrättiin mm. lain kohdistamisesta, työnjaosta, valtionosuuksista ja -avustuksista sekä liikuntatoiminnan yleisestä johdosta. Työnjakopykälän mukaan yleisten edellytysten luominen liikuntatoiminnalle on ensisijaisesti valtion ja kuntien tehtävänä. Liikuntatoiminnan järjestämisestä vastaavat pääasiallisesti laissa tarkoitetut liikuntajärjestöt. Lain kanta liikuntatoimen johtamiseen oli yksiselitteinen: liikuntatoiminnan yleinen johto ja valvonta kuuluvat opetusministeriölle. Liikuntalakiin ei kuitenkaan kirjattu Liikuntalakikomitean muotoilemia liikunnan yleistavoitteita:

- 1 Liikuntatottumusten herättäminen ja aktiivisen liikunnan harrastuksen herättäminen
- 2 Riittävien ja tarkoituksenmukaisten liikuntamahdollisuuksien luominen
- 3 Kansojen välisen yhteisymmärryksen ja rauhan edistäminen liikuntapoliittisin toimenpitein

Yleistavoitteet kuvaavat sekä liikuntajärjestelmän tavoitteita että ajan henkeä. Vaikka tavoitteita ei lakiin kirjattu, niillä oli ohjausvaikutusta mm. valtakunnallisia liikuntapaikkasuunnitelmia laadittaessa

Liikuntalakiin huipentui 1960- ja 1970-lukujen kehitys, jonka aikana liikunnasta tuli osa yhteiskuntapolitiikkaa. Liikuntalain aikaansaaminen kuului kaikkien poliittisten puolueiden ohjelmaan 1970-luvulla. Etujärjestöpolitiikka ja parlamentaarinen käytäntö alkoivat hallita myös liikuntapoliittisia ratkaisuja. Samalla liikuntapoliittinen painopiste siirtyi järjestösuhteista valtioon.

Liikuntakomitea

Pääministeri Harri Holkerin hallitusohjelmaan (1987) sisällytettiin poikkeuksellisesti myös maininta liikunnasta:

Liikuntalaissa esitettyjen yleistavoitteiden toteuttamiseksi laaditaan liikuntakulttuurin eri osa-alueita koskeva liikuntapoliittinen ohjelma, jossa otetaan erityisesti huomioon paikallistason liikunta- ja urheiluseuratoiminnan kehittäminen.

Tosiasiassa hallitusohjelmassa viitattiin Liikuntalakikomitean mietinnössä esitettyihin yleistavoitteisiin; lakiin niitä ei kirjattu.

Hallitusohjelman mukaisesti asetettiin vuonna 1988 komitea, jonka tehtäväksi tuli mm. laatia yleisesitys liikuntapoliittiseksi ohjelmaksi. Komitea otti nimekseen Liikuntakomitea ja valitsi toiminta-ajatukselleen ”Hyvinvointia liikunnasta – liikuntaa kaikille”, jonka toteuttamiseksi se määritteli 1990-luvun liikuntapolitiikan yleistavoitteen:

Liikunnallisesti aktiivisen elämäntavan mahdollistavien, kansalaisten odotuksia ja tarpeita vastaavien liikuntapalvelujen luominen.

Merkittävä muutos 1970-luvun ajatteluun oli yleistavoitteeseen sisällytetty näkökulman muutos: suomalaisia ei enää käsitelty ”alamaisia”, joita voidaan ohjata, vaan kansalaisina, joiden tarpeita tuli kuunnella. ”Hyvinvointia liikunnasta – liikunta kaikille” kuvasti myös uuden ajan alkua: liikunnan ja hyvinvoinnin yhteys nostettiin otsikkotasolle.

Komitean lähes 400 sivuista mietintöä voidaan pitää Liikuntalakikomitean mietinnön rinnalla toisena kattavuuteen pyrkineenä esityksenä suomalaisesta liikuntakulttuurista ja sen ohjauksesta.

Ajankohtaisiksi haasteiksi Liikuntakomitea määritteli vapaa-ajan, koulun ja työelämän muutokset, väestön ikääntymisen ja siihen liittyvät terveystaloudelliset kysymykset sekä kansainvälistymisen. Komitea uskoi liikuntakulttuurin osa-alueilla olevan lukuisia mahdollisuuksia vastata edellä mainittuihin haasteisiin, koska ”liikunta tukee lasten ja nuorten kasvua ja kehitystä, edistää väestön terveyttä ja hyvinvointia sekä tarjoaa monipuolisia vapaa-ajanviettomahdollisuuksia”. Liikuntakomitean kannanotoissa korostuivat yhteistyötavoite, liikunnan terveys- ja virkistysvaikutukset, lasten ja nuorten liikunta sekä varautuminen ympäröivän yhteiskunnan tulevaisuuden haasteisiin (ikäntyminen, elintapojen ja tarpeiden muutokset) ”hallitun rakennemuutoksen” merkeissä. 2000-luvun näkökulmasta Liikuntakomitea painotti olennaisia asioita, vaikkakin yleisellä tasolla. Lisäksi kaikki liikunta nähtiin tuolloin ”yhdeksi” ja yhtäläisiä tavoitteita palveleviksi.

Komitean mietintö (KM1990:24) sisälsi 76 kehitysesitystä, mutta liikuntapoliittista ohjelmaa ei niiden pohjalta saatu rakennettua. 1990-luvun alun lama suuntasi toimintaa enemmän liikuntakulttuurin säilyttämiseen kuin kehittämiseen, joten sekä liikuntapoliittinen ohjelma että komitean useimmat ehdotukset jäivät toteuttamatta.

Komitean työskentely heijastui kuitenkin mm. liikuntajärjestöjen valtionapukriteereihin. Terveystalouden edistäminen liikunnan avulla tuli yksi kriteeri tukea järjestöjen toimintaa. Myös lasten ja nuorten liikuntakulttuurin kehittäminen vauhdittui komitean viestien ansiosta.

Liikunta-Suomi

Liikuntakomitean mukaan ensisijainen huomio tuli kiinnittää paikallistason peruspalveluiden kehittämiseen ja tukemiseen. Liikuntakomitean konkreettisista ehdotuksista käynnistyi vuosina 1991–94 toiminut paikalliseen liikuntatoiminnan kehittämiseen tähdännyt valtakunnallinen Liikunta-Suomi -projekti. Opetusministeriön rahoittaman projektin tarkoituksena oli ”hankkia kokemuksia erilaisista uusista tavoista järjestää kansalaisten odotuksia ja tarpeita vastaavia liikuntapalveluja paikallistasolla”.

Vaikka Liikuntakomitea katsoi liikuntalaissa mainitun työnjaon opetusministeriön ja liikuntajärjestöjen kesken soveltuvan noudatettavaksi myös 1990-luvulla, se painotti muuten siirtymistä työnjaosta yhteistyöhön: ”liikuntapalveluja tuottavien eri tahojen tulee lisätä keskinäistä yhteistyötä erityisesti paikallistason liikuntapalveluiden kehittämiseksi ja monipuolistamiseksi”. Liikunta-Suomi -projektin tavoitteena oli myös kehittää yhteistyötä, asiantuntemusta ja tiedonvälitystä. Projektiin hyväksyttiin 94 kokeiluhanketta 148 hakijasta. Hankkeen arvioinnin (1995) mukaan hankkeen yhteiskunnallinen merkitys oli siinä, että se kokosi liikunnan ruohonjuuritason ideat ja antoi niille mahdollisuuden osoittaa toimivuutensa. Liikunta-Suomesta tuli paikallisen liikuntatoiminnan selviytymisstrategia taloudellisen laman oloissa. Samalla se oli tilaisuus opetella uudenlaista palvelukulttuuria. (Paronen, 1995)

Liikunta-Suomi oli merkittävä avaus projektiyhteiskunnan suuntaan liikunnan alueella. Samalla se osoitti, että uuden toiminnan synnyttämisessä tarvitaan ”sivusta tulevaa ja resursoitua impulssia”, joka avaa silmät myös totutusta poikkeavalle toiminnalle. Vaikka lama ehkä vei projektilta parhaimman terän, se onnistui viitoittamaan tietä tulevalle.

Kunnossa kaiken ikää (KKI) -ohjelma

Liikunta-Suomi -hanke toimi pilottina 1995 aloitetulle Kunnossa kaiken ikää (KKI) -ohjelmalle. Liikunta-Suomen toteutustapa – paikallisten, yhteistyöhön perustuvien hankkeiden tukeminen – valittiin myös KKI:n toimintaperiaatteeksi.

Valtakunnallinen, opetusministeriön ja sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön aloitteesta syntynyt ja LIKES-tutkimuskeskuksen koordinoima ohjelma oli ja on korostetusti terveysliikuntaohjelma, jonka tavoitteeksi asetettiin ohjelman ensimmäisessä vaiheessa (1995–99) säännöllisesti liikkuvien 40–60-vuotiaiden määrän lisääminen 150 000:lla viiden vuoden aikana sekä pysyvien terveysliikuntapalvelujen luominen aikuisväestölle. Ohjelman toisen vaiheen (2000–04) tavoitteena oli lisätä yli 40-vuotiaiden liikunta-aktiivisuutta ja uutena tavoitteena aktivoida myös yli 60-vuotiaita lisäämään liikuntaharrastustaan. Ohjelman kokemukset kannustivat jatkamaan kolmannelle kaudelle (2005–09).

Ohjelman tavoitteena on ollut aikaansaada horisontaalista yhteistyötä ja pysyviä rakenteita erityisesti kuntatasolla sekä lisätä kansanterveysjärjestöjen ja liikuntajärjestöjen yhteistyötä. Paikallistasolle on pyritty vakiinnuttamaan riittävät, pysyvät ja hyvätasoiset terveysliikuntapalvelut yhteistyöllä, johon osallistuvat julkishallinnon ja kansalaistoiminnan eri tasot. Poikkihallinnollisen yhteistyön myötä tavoitteena on kytkeä yhdyskuntasuunnittelu, lähiliikuntapaikat ja -alueet sekä kevyen liikenteen väylät, samoin kuin valtion hallinnassa olevat kansallispuistot ja retkeilyalueet, edistämään väestön omatoimista liikuntaa.

Suomen kunnista yli 80 % on viimeisen kymmenen vuoden aikana ollut tai on mukana KKI-ohjelmassa. Se on kymmenen vuoden aikana tukenut noin 700 hanketta ympäri Suomen. Ohjelman avulla on pyritty luomaan pehmeä ja samalla entistä useampaa suomalaista innostava tapa liikkua. Keskittyminen erityisesti väestönosaan, joka liikkuu terveytensä kannalta riittämättömästi, on ollut uutta liikuntapolitiikkaa. Myös käsite terveyttä edistävä

liikunta (tai terveystoiminta) on tullut yleiseen käyttöön ohjelman aikana. Ohjelman paikallisuus on osoittautunut hyväksi motivaatiotekijäksi. Kansalaiset ovat itse voineet vaikuttaa liikuntaharrastukseensa ja sen sisältöön. Liikunnan olosuhteet ja erityisesti lähiliikuntapaikat ovat olleet painopisteinä hallinnonalojen yhteistyössä.

Ohjelman arviointi vuodelta 2003 (Oja, Rissanen, Mustonen) osoitti mm., että ohjelman ”alhaalta ylös” -toimintatapa on ollut innovatiivinen ja tuloksellinen ja ohjelma on aikaansaanut uutta yhteistyötä aidon verkostoitumisen kautta. Arviointiryhmän mukaan vaikuttavuudesta väestön liikuntakäyttytymisen lisääntymiseen ja terveyden ja toimintakyvyn paranemiseen ei kuitenkaan vielä ole luotettavaa tieteellistä näyttöä. Arviointiryhmä esitti, että ”alhaalta ylös” -toimintatavan rinnalle otetaan vahvaksi ohjelmatoiminnan muodoksi ”ylhäältä alas” -toimintatapa erityisesti kansallisten terveys- ja liikuntastrategioiden ja ohjelman omien painoalueiden suuntaisen tavoitteellisen toiminnan toteuttamiseksi.

KKI-ohjelman yhteydessä laadittiin Terveystoiminnan paikalliset suositukset paikallistason toimijoiden käyttöön.

Liikunnan yhteiskunnallinen perustelu -projekti

Liikunnan avainkysymykseksi 1990-luvun lamassa nousi liikunnan yhteiskunnallinen perustelu. Liikunnan resurssit koettiin uhatuksi tiukentuvassa taloudessa sekä valtakunnallisesti että kuntatasolla. Selkeät ja kaikille helposti avautuvat perustelut koettiin entistä tärkeämmiksi, kun jouduttiin puolustamaan liikunnan ja urheilun yhteiskunnallista tukea. Opetusministeriön sekä Liikunnan ja Kansanterveyden edistämisseuran vetämässä Liikunnan yhteiskunnallinen perustelu (LYP) -projektissa haluttiin kuvata tutkimukseen perustuen sekä liikunnan merkityksiä sekä yhteiskunnalle että yksittäisen kansalaisen hyvinvoinnille.

Mittavan projektin tuottama 350-sivuinen tieteellinen katsaus ”Liikunnan yhteiskunnallinen perustelu” (LYP I) ilmestyi vuonna 1994. Liikuntaa tarkasteltiin kahdeksan teeman näkökulmasta (terveys, erityisryhmät, kansalaistoiminta, kasvatus, huippu-urheilu, työ, ympäristö ja talous). Katsauksesta laadittiin kansanpainos otsikolla ”Liikunta lisää voimavaroja” (1993).

Tutkimustiedon määrän nopea kasvu johti projektin uusimiseen jo vuosikymmenen lopulla. Uusi ja edeltäjänsä tapaan mittava (350 sivua) tieteellinen katsaus ”Haasteena huominen hyvinvointi – miten liikunta lisää mahdollisuuksia?” julkaistiin vuonna 2000. LYP II:ssa painopiste oli otsikointia myöten siirretty ”autonomisen liikunnan” puolustamisesta kohti ”hyvinvointia edistävän liikunnan” mahdollisuuksien esittelyä. Samalla pyrittiin kokonaisvaltaisempaan otteeseen; myös liikunnan mahdolliset kielteiset puolet tuotiin esiin. Myös LYP II:sta tehtiin kansanpainos: ”Suuntana hyvinvointi – mitkä ovat liikunnan mahdollisuudet?” (1998).

LYP I ja II koottiin työvälineiksi liikunnan kentällä toimijoille: niiden avulla voitiin tieteelliseen perustaan nojaten kuvata liikunnan erilaisia vaikutuksia ja yhteyksiä. LYP-raporttien pohjalta laadittiin myös liikunnan yhteiskunnallisen perustelun kuntasovellukset, joiden tavoitteena oli myös osoittaa päättäjille liikuntaan sijoittamisen kannattavuus.

Liikunnan yhteiskunnallinen perustelu -projekti toi uutta tietoa, mutta ei kyennyt osoittamaan tekijöitä, joilla liikunnan ainutlaatuisuus ja vaikuttavuus olisi voitu yksiselitteisesti arvioida. Arvioinnissa jouduttiin projektin jälkeenkin tyytymään tietoon, että liikunnan avulla voidaan edetä toivotun hyvinvointikehityksen suuntaisesti.

LYP-asiakirjat pyrkivät liikunnan yhteiskunnallisen tuen turvaamiseen. Tämä katsottiin 1990-luvulla ainakin jossain määrin kilpailuksi muiden toimialojen kanssa, ei yhteistyötarjoukseksi.

Liikuntalain kokonaisuudistus

Vaikka Liikuntakomitean ehdotukset jäivät suurelta osin laman varjoon, komitean ehdotuksilla oli kantavuutta 1990-luvun lopulla uudistettuun liikuntalakiin asti. Komitean painottamat lasten ja nuorten liikunta, liikunnan ja terveyden yhteydet sekä yhteistyötavoite ylsivät myös liikuntalain kokonaisuudistukseen.

Vuoden 1979 liikuntalakia korjailtiin ”pykälä kerrallaan” kahdeksan kertaa ennen kuin sen kokonaisuudistukseen ryhdyttiin 1990-luvun alkupuolella. Uusi lakiesitys hyväksyttiin viimein joulukuussa 1998, ja laki (1054/1998) astui voimaan vuoden 1999 alussa. Uuteen liikuntalakiin kirjattiin ensi kertaa lain tarkoitus:

Lain tarkoituksena on edistää liikuntaa, kilpa- ja huippu-urheilua sekä niihin liittyvää kansalaistoimintaa, edistää väestön hyvinvointia ja terveyttä sekä tukea lasten ja nuorten kasvua ja kehitystä liikunnan avulla.

Lakiehdotuksen perusteluiden mukaan ”edellinen pitää sisällään liikuntakulttuurin sisäisen itseisarvoisen kehittämisen ja jälkimmäisessä on kysymys yhteiskunnan hyvinvointipolitiikan toteuttamisesta liikunnan avulla. Hyvinvointipolitiikan kannalta keskeinen tavoite on laajentaa liikuntaharrastusta ja saada se koskemaan uusia väestöryhmiä”.

Myös lain arvopohja haluttiin määritellä ja tuoda esiin:

Lisäksi lain tarkoituksena on liikunnan avulla edistää tasa-arvoa ja suvaitsevaisuutta sekä tukea kulttuurien moninaisuutta ja luonnon kestäväää kehitystä.

Lakiehdotuksen perusteluissa tavoitteeksi nähtiin se, että ”mahdollisimman moni voisi harrastaa liikuntaa omista lähtökohdistaan. Osalle väestöä tämä on mahdollista vain yhteiskunnan tuen turvin. Oikeus liikuntaan on nähtävä osana kansalaisten peruspalveluja. Liikunnallisen tasa-arvon turvaaminen on sidoksissa ihmisten yleisen tasa-arvon lähtökohtiin. Tavoitteena ei ole vain liikunnallinen tasa-arvo, vaan tasa-arvon edistäminen myös liikunnan avulla. Siksi lakiehdotuksessa on päädytty tasa-arvotavoitteiden yleisempään määrittelyyn liikunnallisen tasa-arvon sijasta”.

Työnjako valtion ja järjestöjen sekä kuntien ja seurojen kesken säilyi lakiuudistuksessa ennallaan, mutta perusteluissa todetaan, että ”työnjakomäärittely on tavoitteellinen ja joustavasti tulkittava, koska esimerkiksi pääosa aikuisväestöstä harrastaa liikuntaa liikuntajärjestöjen ulkopuolella. Lain määrittelyssä onkin kysymys työnjaosta valtion tukijärjestelmien näkökulmasta”.

Lakiin kirjattiin myös yhteistyövelvoite liikunnan alueella. Lain perusteluissa keskeisiä yhteistyöalueita ovat ”liikunnan vaikutukset lasten ja nuorten kasvuun ja kehitykseen, liikunnan sosiaaliset ja terveydelliset vaikutukset, erityisryhmien liikunta sekä liikunnan suhde ympäristöön”. Yhteistyötahoiksi mainitaan ”ainakin opetusministeriön koulutus- ja tiedepolitiikan osasto, sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö, työministeriö ja ympäristöministeriö”.

Liikuntalain uudistuksessa valtion liikuntaneuvoston tehtäväkenttää laajennettiin. Aikaisempien esitys- ja lausuntotehtävien lisäksi säädettiin neuvostolle valtion liikuntatoiminnan arviointitehtävä.

Paikallisen liikuntatoiminnan edellytysten parantaminen nähtiin lain perusteluissa kii-reellisimpänä mahdollisten lisäresurssien kohteena.

Liikuntalain kokonaisuudistus oli merkittävä askel uutteen liikunta-aikaan. Painopistettä siirrettiin selkeästi lasten ja riittämättömästi liikkuvien liikunnan edistämiseen sekä hyvinvoinnin edistämiseen liikunnan avulla. Lain sanamuotoa paremmin lainsäätäjän tarkoitus avautuu lain perusteluista. Lain myötä kilpa- ja huippu-urheilun hegemonia liikuntakulttuurissa haastettiin ensi kertaa tosissaan.

Liikunta vuosien 1999 ja 2003 hallitusohjelmissa

Holkerin hallitusohjelman (1987) jälkeen kansalaistoiminta mainitaan seuraavan kerran pääministeri Paavo Lipposen II hallituksen ohjelmassa (1999):

Edistetään taiteen, liikunnan ja nuorisotyön kansalaistoimintaa ja selkiinnytetään kansalaistoiminnan julkisen tuen periaatteet suhteessa liiketoimintaan.

Veikkausvoittovarot kohdennetaan edelleen tieteeseen, taiteeseen, liikuntaan ja nuorisotyöhön. Hallitus antaa eduskunnalle esityksen uudeksi arpajaislaiksi rahapelitoimikunnan esityksen pohjalta.

Opetusministeriön pyynnöstä selvitysmies Risto Nieminen selvitti vuonna 1999 periaatteita liikuntajärjestöissä tapahtuvan kansalaistoiminnan ja liiketoiminnan eriyttämiseksi julkisen tukemisen näkökulmasta. Selvityksessä korostettiin urheiluseuroilla olevan keskeinen merkitys kansalaistoiminnan ylläpitäjänä. Liiketoiminnallisin ja ammatillisuuden periaattein toimivia seuroja oli selvitysmiehen mukaan marginaalisen pieni määrä kokonaisuudesta. Huippu-urheilun viihdearvon korostuminen nostaa kuitenkin nämä poikkeukset hallitsevaan rooliin mediassa. Kansalaistoiminnan esteiden poistamiseksi Nieminen esitti yksityiskohtaisemman selvityksen ja toimenpide-ehdotuksen tekemistä asiantuntijatyönä.

Kansalaistoiminnan esteiden poistamistyöryhmä työskenteli opetusministeriössä vuosina 2001–02. Työryhmä korosti kansalaistoiminnan yleistä yhteiskuntapoliittista painoarvoa ja merkitystä. Työryhmän käsityksen mukaan kokonaisvaltainen kansalaistoiminnan ja yhteiskunnan välisen suhteen kehittäminen edellyttäisi laajan yhteiskuntapoliittisen ohjelman käynnistämistä.

Uusi arpajaislaki (2001/1047) tuli voimaan vuoden 2002 alusta. Uuden arpajaislain yhteydessä tuli voimaan myös laki Veikkauksen tuotonjaosta. Edunsaajien prosenttiosuudet kirjattiin lakiin. Liikunnan osuus on 25 prosenttia, nuorisotyön 9, tieteen 17,5 ja taiteen 38,5 prosenttia. Erikseen päätettäväksi jää vuosittain 10 prosenttia edellä mainittujen edunsaajien hyväksi. Prosenttiosuuksiin siirrytään vuosina 2003–09.

Pääministeri Anneli Jäätteenmäen ja pääministeri Matti Vanhasen hallitusten ohjelmissa (2003) kansalaistoiminta ja liikunta ovat samansisältöisesti esillä:

Kansalaisjärjestöissä tehtävä vapaaehtoistyö on yhteiskunnan tärkeä voimavara.

Kansalaistoiminnan edellytyksiä vahvistetaan purkamalla sen esteitä.

Liikuntapolitiikan painopiste on lasten ja nuorten liikunnassa sekä myönteisessä liikuntakasvatuksessa. Valtion liikuntamäärärahoja kohdennetaan lasten ja nuorten terveyttä edistävään sekä kasvatuksellisuutta ja eettisyyttä korostavaan liikuntaharrastukseen. Aikuisten, ikääntyneiden ja erityisryhmien terveyden ja toimintakyvyn edistämistä liikunnan avulla tuetaan. Kilpa- ja huippu-urheilun eettistä pohjaa vahvistetaan.

Liikunnan kansalaistoiminnan edellytysten vahvistaminen

Valtion liikuntahallinto syntyi käytännössä halusta tukea liikunnan kansalaistoimintaa. Liikuntatoiminnan järjestäminen liikunta seuroissa on katsottu yhteiskunnan hyvinvointikehityksen kannalta toivotuksi 1920-luvun alusta lähtien.

Liikunta on yhä suurelta osin vapaaehtoista järjestö- ja kansalaistoimintaa. Toiminnasta vastaavat pääasiassa liikuntajärjestöt. Opetusministeriö jakaa avustuksia liikunnan kansalaistoimintaan valtakunnallisille liikuntajärjestöille. Liikuntajärjestöjen osuus valtion liikuntamäärärahoista on n. 32 % (2005).

Kuntien tehtävänä on tukea paikallisia liikuntaseuroja. Kunnat saavat vuosittain liikuntatoiminnan kuluihin laskennallisen valtionosuuden, jolla ne voivat päätöksiensä mukaan tukea urheiluseuroja.

Valtakunnalliset liikuntajärjestöt tukevat paikallista toimintaa järjestämällä koulutus-, valmennus- ja kilpailutoimintaa. Myös liikunnan aluejärjestöt tukevat seuratoimintaa, lasten ja nuorten liikuntaa sekä terveysliikuntaa. Valtakunnalliset liikuntajärjestöt eivät kuitenkaan voi avustaa seuratoimintaa valtionapua siirtämällä ilman erillistä lupaa.

Opetusministeriön myöntämät valtakunnallisten liikuntajärjestöjen kehittämisavustukset on tarkoitettu mm. liikuntajärjestöjen yhteishankkeisiin sekä alueellisten liikuntajärjestöjen yhteisille kehittämishankkeille.

Liikunnan kansalaistoiminnan palvelujärjestönä, yhteistyöjärjestönä ja kattojärjestönä toimii nykyään Suomen Liikunta ja Urheilu (SLU). Suomalaisen urheiluliikkeen 75 vuotta kestänyt poliittinen kahtiajako SVUL–TUL päättyi vuonna 1993, jolloin kattojärjestöksi perustettiin SLU. Järjestö aloitti toimintansa seuraavan vuoden alusta.

SLU edistää vapaaehtoistyöhön pohjautuvaa aatteellista yhdistysmuotoista toimintaa, joka muodostaa perustan lasten ja nuorten liikunnan, aikuisten harraste- ja terveysliikunnan sekä kilpa- ja huippu-urheilun moniarvoiselle hoitamiselle. SLU:n kansalaistoiminnan painopisteenä ovat lapset ja nuoret.

SLU on strategiatyössään painottanut laaja-alaista valmistelutyötä, johon myös opetusministeriö on osallistunut. SLU-yhteisön ”yhteinen maali” on ennen kaikkea kansalaistoiminnan paikallisyksiköiden, liikuntaseurojen, toiminnan tukeminen. SLU-yhteisön tavoite vuosille 2006–10 on: ”Ihmiset liikkuvat enemmän, kansalaistoiminta vahvistuu ja liikunnan ja urheilun vaikuttavuustulokset kasvavat”.

Opetusministeriö ja SLU tekevät yhteistä kehittämistyötä laajalla rintamalla. SLU mm. koordinoi neljän vuoden välein tehtävää laajaa, opetusministeriön rahoittamaa haastattelututkimusta suomalaisten liikuntaharrastuksesta ja vapaaehtoistyöstä (Kansallinen liikuntatutkimus).

Liikuntalain mukaan valtion talousarvioon otetaan vuosittain määräraha liikunnan ajankohtaisiin yhteistyö- ja kehittämishankkeisiin. Kehittämisavustusjärjestelmän tarkoituksena on luoda uusia toimintamalleja liikuntajärjestöille sekä kehittää toimintaa alueilla, joihin normaali järjestörahoitus ei riitä. Kehittämisavustuksia arvioitaessa opetusministeriö ottaa huomioon erityisesti hallitusohjelmaa tukevat laajat järjestöjen yhteistyöhankkeet, kansalaistoiminnan elinvoimaisuuden vahvistamiseen liittyvät hankkeet ja huippu-urheilutyöryhmän esitykset.

Suomalaisen liikunnan keskeisillä painoalueilla – lasten ja nuorten liikunta, aikuisten terveyttä edistävä liikunta ja huippu-urheilu – toimivat palvelualajärjestöt (Nuori Suomi, KUNTO, Olympiakomitea ja Paralympiakomitea) kehittävät liikuntakulttuuria omilla toimialueillaan yhteistyössä opetusministeriön ja muiden toimijoiden kanssa:

Liikunnan kansalaistoiminnan tukeminen valtion liikuntamäärärahojen kautta painottuu kolmelle alueelle (2006):

- Riittämättömästi liikkuvien aktivointi säännölliseen liikkumiseen kaikissa ikäryhmissä, väestön ylipainoisuuden kasvun hillitseminen liikunnan avulla sekä liikkumisympäristön ottaminen huomioon yhdyskuntasuunnittelussa. Tavoitetta toteutetaan terveysliikuntaa edistävillä ohjelmilla sekä tukemalla liikuntajärjestöjen toimintaa ja laajoja väestöryhmiä palvelevaa liikuntapaikkarakentamista.
- Valtakunnallisten liikuntajärjestöjen koulutustoiminnan laadun ja sisällön kehittäminen osana liikunnan koulutusjärjestelmää palvelemaan lasten ja nuorten, terveysliikunnan ja huippu-urheilun tarpeita.

- Huippu-urheilun toimintaedellytysten parantaminen tukemalla valmennusjärjestelmien kehittämistä ja tehostamista, vammaishuippu-urheilun integrointia sekä antidopingtoimintaa.

EU:n urheiluministerit päättivät syksyllä 2006 Suomen aloitteesta asettaa työryhmän selvittämään yleishyödyllisten liikuntajärjestöjen, erityisesti paikallistasolla toimivien urheiluseurojen asemaa ja roolia suhteessa EU:n lainsäädäntöön. Tavoitteena on selvittää, mitä mahdollisia esteitä yhteisölainsäädäntö asettaa seuratyölle. Tavoitteena on myös vaikuttaa siihen, ettei yleishyödyllisellä pohjalla toimivia seuroja rinnastettaisi voittoa tavoitteleviin yrityksiin ja vaikeutettaisi seurojen toimintaa.

Lasten ja nuorten liikunnan edistäminen

Valtiovallan kautta tuettu lasten ja nuorten liikunnan kehittämistyö on keskitetty Nuori Suomi ry:n liikuntahankkeisiin. Niissä on tavoiteltu lasten ja nuorten päivittäisen liikkumisen lisäämistä, uusien liikunnan harrastamisen paikkojen rakentamista sekä urheiluseuratoiminnan laadun kehittämistä.

Nuoren Suomen kautta rahoitetaan koulujen iltapäivätoimintaan liittyvää sisällöntuotantoa sekä ohjaajien koulutusta. Lisäksi on vahvistettu liikunnan aluejärjestöjen valmiuksia toimia lasten ja nuorten parissa. Lääninhallitukset jakavat opetusministeriön määrärahat paikallisille hankkeille.

Nuori Suomi ry:n yhteydessä toiminut yhteistyöverkosto tuotti vuonna 2006 laaja-alaisen kehysuunnitelman koululaisten hyvinvoinnin edistämiseksi liikunnan avulla.

Vuonna 2004 aloitetussa Liikunnan lajiliittojen eettiset kehityshankkeet -projektissa arvioitiin kilpailujärjestelmät ja lajiliittojen toimintaa lasten ja nuorten kannalta.

Lasten ja nuorten liikuntaohjelman selvityksistä, arvioinneista ja seurannasta vastaa Liikunnan ja kansanterveyden edistämissektin Lasten ja nuorten elämäntavan tutkimusyksikkö LINET. Sen tuottama ja opetusministeriön tilaama katsaus lasten ja nuorten liikunnasta valmistui keväällä 2005.

Valtion liikuntamäärärahoista ohjattiin vuonna 2005 kolme prosenttia lasten ja nuorten liikuntaohjelmaan ja iltapäivätoimintaan.

Terveyttä edistävän liikunnan tukeminen

Liikunnan terveysvaikutukset tunnistettiin Liikuntakomitean työssä 1980-luvun lopulla sekä entistä painokkaammin liikuntalain uudistamisen yhteydessä. Terveysnäkökulmien korostuminen perustui uusiin ja entistä täsmällisempiin tutkimustuloksiin siitä, että liikunnalla on merkittävää vaikutusta yleisten kansansairauksien ehkäisyssä ja kuntouttavassa hoidossa. Jo vähäisellä ja matalan intensiteetin liikunnalla todettiin olevan merkitystä terveyden osatekijänä ja sitä kautta yhteiskunnan varojen säästäjänä.

Sosiaali- ja terveysministeriö aktivoitui terveyttä edistävän liikunnan edistämisessä 1990-luvun puolivälissä, jolloin se tuli mukaan opetusministeriön Kunnossa kaiken ikää -ohjelmaan. Sosiaali- ja terveysministeriö asetti vuonna 2000 Terveyttä edistävän liikunnan kehittämistoimikunnan (TELI-toimikunta), johon puolestaan opetusministeriö tuli mukaan. Terveysliikunnan tila, haasteet ja mahdollisuudet on kuvattu mainitun kehittämistoimikunnan mietinnössä (KM 2001:12). Toimikunnan ehdotuksista julkaistiin 22-kohtainen ”toteutussalkku” valtioneuvoston periaatepäätöksen muodossa vuonna 2002.

Terveyttä edistävää liikuntaa painotettiin hallitusohjelman lisäksi hallituksen strategia-asiakirjassa vuonna 2003:

Terveyttä edistävän liikunnan kehittämislinjaukset perustuvat valtioneuvoston hyväksymään periaatepäätökseen. Sen mukaan liikuntaa lisäämällä voidaan väestön toimintakykyä, terveyttä ja hyvinvointia merkittävästi parantaa sekä säästää julkisen sektorin kustannuksia.

Valtioneuvosto asetti periaatepäätökseen nojautuen vuonna 2003 Terveyttä edistävän liikunnan neuvottelukunnan vuosille 2003–05. Neuvottelukunta aloitti elokuussa 2005 uuden kolmivuotisen toimikauden. Neuvottelukunnassa ovat edustettuina keskeiset ministeriöt ja sidosryhmät. Neuvottelukunta keskittyy liikuntaolosuhteiden parantamiseen, liikunnan lisäämiseen hoito- ja koulupäivässä, perheliikunnan edistämiseen, terveysliikuntaan liittyvän neuvonnan kehittämiseen ja ikääntyneiden toimintakyvyn edistämiseen. Tärkeänä pidetään myös terveysliikunnan saamista osaksi kuntien hyvinvointipolitiikkaa sekä terveysliikuntaan liittyvän koulutuksen, tutkimuksen ja väestötasoisien seurannan kehittämistä.

Sosiaali- ja terveysministeriön ja opetusministeriön UKK-instituutilta tilaama selvitys suomalaisen terveysliikunnan tilasta valmistui tammikuussa 2007. Liikunta – hyvinvointipoliittinen mahdollisuus -julkaisussa arvioidaan terveytensä kannalta riittävästi liikkuvien suomalaisten määrää ja väestön liikunnassa tapahtuneita muutoksia sekä kuvataan terveysliikunnan edistämistoimia valtionhallinnossa.

Terveyttä edistävän liikunnan painotus näkyy nykyään laajasti hallinnossa. Terveyttä edistävä liikunta on tullut osaksi paitsi opetusministeriön ja sosiaali- ja terveysministeriön myös liikenneministeriön (mm. pyöräilypoliittinen ohjelma, kävely), työministeriön (työyhteisöliikunta) ja ympäristöministeriön (ulkoilu- ja virkistysalueet) sekä Metsähallituksen (liikunnan olosuhteet) toimintapolitiikoita.

Erityisliikunnan alueella on menossa useita ikäihmisten liikuntaan, vammaisten liikuntaan ja urheiluun sekä kuntien erityisliikuntaan liittyviä kehittämishankkeita.

Liikunnan terveysohjelman osuus opetusministeriön liikuntamäärärahoista on kaksi prosenttia.

Työyhteisöliikunnan edistäminen

Työyhteisöliikunta on nousemassa entistä tärkeämmäksi osaksi aikuisten terveyttä edistävää liikuntaa. Työn ja liikunnan yhteyksistä alettiin laajemmin puhua 1960-luvulla. Liikuntalakikomitea (1976) hahmotteli mietinnössään työliikunnan ja työpaikkaliikunnan ominaispiirteitä. Alueen ”käsitteellinen ja tavoitteellinen epäselvyys” esti komiteaa kuitenkin tekemästä asiasta kehittämis ehdotuksia.

1980-luvulla kuntoliikunnan rooli kytkettiin vahvasti työssä menestymiseen. Myös Liikuntakomitea tunnisti mietinnössään (1990) työelämän tarpeet. Komitea suositti, että työyhteisön liikuntatoiminnalle luodaan riittävät ja monipuoliset edellytykset.

Liikuntalain perusteluissa (1997) näkökulmaa laajennettiin työelämän tarpeiden ulkopuolelle: ”ikäntyvän väestömme terveyden sekä työ- ja toimintakyvyn säilyttämiseksi taloudellisesti edullisin ja väestön kannalta miellyttävä vaihtoehto on liikuntapalvelujen lisääminen”.

Liikunta on perinteisesti ollut tärkeä työyhteisöjen virkistystoiminnan muoto Suomessa.

Työyhteisöjen liikuntaohjelmien ongelmana on edelleen valikoiva ja riittämätön kattavuus. Ne tavoittavat usein jo ennestään aktiivisen osan henkilöstöä. Kuntouttavan liikunnan tarpeessa olevia työntekijöitä on arvioitu olevan lähes kaksi kertaa enemmän kuin jo mukana olevia liikkujia. Työyhteisöjen terveysliikunnan edistämisen haasteena on saada

terveysliikunta osaksi työpaikkojen pysyviä työterveyden ja henkilöstöpolitiikan toimintakäytäntöjä. (TELI-mietintö, 2001)

Näkemykset liikunnan riittävästä intensiteetistä ovat vähitellen lieventyneet. Samalla huomiota on alettu suunnata myös liian vähän liikuntaa harrastaviin työntekijöihin.

Pääministeri Matti Vanhasen hallitusohjelmassa todetaan mm., että ”hallitus kohdistaa kehittämispanostuksia (...) hyvinvointiin työssä, työssä jaksamiseen, (...) työkykyä ylläpitävään toimintaan sekä ikääntyvän työvoiman erityistarpeisiin”. Syksyllä 2005 käynnistettiin kolmen ministeriön (opetusministeriön, sosiaali- ja terveysministeriö, työministeriö), seitsemän työmarkkinajärjestön ja kolmen liikuntajärjestön yhteinen Työyhteisöliikunta 2010 -hanke, jonka tavoitteena on työyhteisöjen avustuksella aktivoida liian vähän liikkuvia. Useampivuotisen hankkeen taustalla ovat tiedot työikäisen väestön liian vähäisestä liikkumisesta sekä liikunnan yhteyksistä työkykyyn ja sairauksien ehkäisyyn.

Liikuntahallinnon muut painoalueet

Kilpa- ja huippu-urheilu

Kilpa- ja huippu-urheilulla on pitkät ja tunnustetut perinteet. Huippu-urheilun tilaa sekä sen kehittämistä on viime vuosina käsitelty useissa eri työryhmissä. Niistä viimeisimmän, opetusministeriön vuonna 2003 asettaman työryhmän (Huippu-urheilutyöryhmä) tehtäväksi annettiin tehdä ehdotus huippu-urheilun valtakunnallisten kehittämis- ja toimintavastuiden sekä työnjaon selkiyttämiseksi opetusministeriön tukipolitiikan näkökulmasta. Työryhmä perusti työnsä mm. opetusministeriössä sekä huippu-urheilun toimialajärjestöissä Suomen Olympiakomiteassa ja Suomen Paralympiakomiteassa tehtyihin selvityksiin ja strategia-asiakirjoihin. Opetusministeriö on sittemmin perustanut huippu-urheiluun liittyvän kehittämistyönsä työryhmän muistion (2004) esityksiin.

Työryhmä keskittyi esityksissään opetusministeriön tuella toteutettavaan huippu-urheilun tarkoittoaen sillä määrätietoista kansainväliseen menestykseen tähtäävää, eettisesti kestävää yksilö- ja joukkueurheilua. Valtion ei työryhmän esityksen mukaan tule tukea taloudelliseen voittoon tähtäävää ammattilaisurheilua.

Työryhmän vision mukaan huippu-urheilu on tärkeä osa suomalaista kulttuuria. Se toimii eettisesti ja yhteiskuntavastuullisesti ja se on kansalaisten arvostamaa sekä kansainvälisesti menestyvää ja näkyvää toimintaa

Työryhmä esitti toimintavastuiden ja -valtuuksien selkeyttämistä ja keskittämistä, jotta ainakin kansallisesti keskeisissä lajeissa kansainvälinen huipputaso voidaan säilyttää tai saavuttaa. Suomen Olympiakomitea on työryhmän mielestä luontevin taho vastaamaan suomalaisen huippu-urheilun kokonaiskoordinaatiosta ja kehittämisestä.

Lisäksi työryhmä esitti, että Suomen Paralympiakomiteaa kehitetään huippu-urheilujärjestönä. Työryhmä korosti erityisesti sitä, että lajiliittojen sekä vammaisurheilujärjestöjen tulee käynnistää laaja-alaisempi yhteistyö vammaishuippu-urheilun kehittämiseksi.

Eettiset kysymykset sekä yhteiskuntavastuun toteuttaminen kuten laaja-alaisen tasa-arvon toteuttaminen, monikulttuurisuuden edistäminen ja kestävä kehityksen edistäminen kuuluvat työryhmän mukaan kiinteänä osana seurojen, lajiliittojen ja muiden toimijoiden perustoimintaan.

Huippu-urheilun ajankohtaisia haasteita ovat kansainvälisen kilpailun kiristyminen, toiminnan kaikinpuolinen laajeneminen, taloudellisten vaateiden kasvu sekä sääntelyn ja ohjauksen kansainvälistyminen.

Huippu-urheilun kehittäminen Huippu-urheilutyöryhmän raportin esitysten mukaisesti on saanut laajan hyväksynnän organisoituneen liikunnan piirissä. Työryhmä arvioi esitys-

tensä kustannusvaikutuksiksi yhteensä 4,6 miljoona euroa. Esitysten painopiste kohdistui valmennuksen tehostamiseen, urheilijoiden henkilökohtaisten tukien lisäämiseen ja valmentajakoulutukseen. Lisäksi työryhmä teki esityksiä antidopingtoiminnan ja huippu-urheilun koordinaation kehittämiseksi. Huippu-urheilulle suunnattua valtion liikuntamäärärahoja on viime vuosina lisätty työryhmän esitysten suuntaisesti.

Liikunnan olosuhteet (liikuntapaikat)

Liikuntapaikkarakentamisen tukeminen on ollut liikuntahallinnon keskeinen tehtävä järjestötoiminnan avustamisen rinnalla 1930-luvulta asti. Rakentamisen ohjauspolitiikka sidottiin vuonna 1980 liikuntalakiin ja liikuntapolitiikan yleistavoitteisiin.

Suomeen on rakennettu yksi maailman tiheimmistä liikuntapaikkaverkostoista. Noin 180:tä asukasta kohden on yksi liikuntapaikka. Jokamiehenoikeuksin käytettävissä oleva luonto, kevyen liikenteen väylät sekä muut liikuntaan soveltuvat ympäristöt täydentävät noin 29 000 liikuntapaikan verkostoa. Tutkimusten mukaan aikuisväestöstä kaksi kolmasosaa katsoo voivansa liikuntapaikkojen puolesta harrastaa liikuntaa niin paljon kuin haluaa. Ongelmia liikuntapaikkojen saavutettavuudessa on 15 prosentilla. (Paavola, 2000)

Valtakunnallisista liikuntapaikkasuunnitelmista siirryttiin 2000-luvulla vähemmän sitoviin ”suunta-asiakirjoihin”, jotka ovat valtion liikuntaneuvoston ja sen rakentamisjaoston suosituksia periaatteiksi, painoalueiksi ja avustamisen kriteereiksi. Suunta-asiakirjat sallivat suunnitelmia paremmin kulloiseenkin rahoitustilanteeseen sopeutumisen. Liikuntapaikkarakentamisen suunta -asiakirja, joista viimeisin ulottuu vuoteen 2007, on keskeinen strateginen väline toteutettaessa liikuntalain velvoitetta.

Liikuntalain mukaisesti valtionavustuksilla on viime vuosina edistetty erityisesti laajojen käyttäjäryhmien tarpeisiin tarkoitettujen liikuntapaikkojen rakentamista sekä lähiliikuntapaikkoja, joilla on selkeä yhteys terveyttä edistävän liikunnan sekä lasten ja nuorten liikunnan edistämiseen. Lähiliikuntapaikkojen piiriin on luettu myös koti- ja koulupihat sekä työmatkaympäristö. Lähiliikuntapaikkojen tulee soveltua myös liikkumisesteisille. Suurta osaa kansalaisten suosimasta liikunnasta voidaan harrastaa lähiliikuntapaikoilla. Niiden avulla voidaan vähentää myös liikuntaharrastuksen esteeksi koettuja ongelmia (ajan puute, välimatka, hinta). Lähiliikuntapaikkoja suosiva rakentaminen täyttää myös kestävän kehityksen ehdot. Niiden käyttö minimoi kuljetuksiin ja liikuntapaikan ylläpitämiseen tarvittavan energiankäytön. (Paavola, 2000)

Valtaosa Suomen liikuntapaikoista rakennettiin 1970- ja 1980-luvuilla, joten merkittävä osa niistä on peruskorjausvaiheessa. Uudisrakennusten rinnalla on korostunut olemassa olevan rakennuskannan kunnossapito ja nykyaikaistaminen.

Liikunnan harrastusolosuhteiden luomisessa tarvitaan eri hallinnonalojen yhteistyötä:

Yhdyskuntarakenteen muutokset, maan sisäinen muuttoliike, syrjäseutujen väestön väheneminen, kaupungistuminen ja alueellisten kasvukeskusten syntyminen ovat johtaneet yhdyskuntasuunnittelun korostumiseen. Useiden liikuntaolosuhteiden kuten kevyen liikenteen väylien ja ulkoilureittien toteuttamisen ja ylläpidon kohdalla tarvitaan poikkihallinnollista yhteistyötä. (Liikuntarakentamisen suunta 2007)

Kaavoitukseen ja luontoympäristön liikuntaan liittyvissä kysymyksissä yhteistyötä tehdään sisäasiainministeriön kanssa. Kevyen liikenteen väylien kehittämisessä tärkein yhteistyöministeriö on liikenne- ja viestintäministeriö. Opetusministeriö koordinoi yhteistoimintaa liikunnan olosuhdetavoitteiden saavuttamiseksi.

Valtion liikuntamäärärahoista liikuntapaikkojen rakentamisen, hankkimisen, peruskorjaamisen ja varustamisen tukemisen osuus on 16 prosenttia (2005). Liikuntapaikkarakenta-

miseen osoitetulla määrärahalla on arvioiden mukaan ollut selkeä ohjaava vaikutus liikunta- paikkarakentamisessa. Vaikutus on ollut olennainen erityisesti uudisrakentamishankkeissa.

Suomessa on nykyään yli 29 000 liikuntapaikkaa, joista noin 70 prosenttia on kuntien rakentamia ja ylläpitämiä. Lopuistakin suuri osa on kuntien määräysvallassa olevia yhtymiä tai osakeyhtiöitä. Yksityisiä liikuntapaikkoja on lähinnä suurissa kaupungeissa ja taajamissa.

Opetusministeriö avustaa myös tutkimus- ja kehittämishankkeita, joiden tavoitteena on lisätä liikuntapaikkarakentamisen laatua sekä mm. liikuntapaikkojen turvallisuutta, esteettömyyttä ja monikäyttöisyyttä.

Liikuntapaikkarakentamisen sijaan on 2000-luvulla siirrytty puhumaan liikuntaolosuhteiden parantamisesta. Termi tarjoaa liikuntapaikkarakentamista laajemman näkökulman liikunnan harrastamisen fyysisiin edellytyksiin. Olosuhdetarkastelu kattaa myös sellaisen fyysisen ympäristön, joka ei ole vain opetusministeriön hallinnon alaa. Olosuhdetarkastelun kautta liikuntasektorin yhteistyötä muiden hallinnonalojen ja toimijoiden kanssa on lisätty.

Liikunnan koulutus ja koulutuskeskukset

Liikuntatieteellinen korkeakoulutustehtävä on vuonna 1968 perustetulla Jyväskylän yliopiston liikuntatieteellisellä tiedekunnalla, nykyisellä liikunta- ja terveystieteiden tiedekunnalla. Tiedekunta antaa myös monissa terveystieteiden alaan kuuluvissa oppiaineissa yliopistotasoista koulutusta. Liikunta ja terveys ovat yhdessä yksi yliopiston painoaloista.

Opetusministeriö resursoi kuutta liikuntalääketieteellistä keskusta, joiden tehtäviin kuuluu myös koulutusta. Keskukset vastaavat alan erikoislääkärikoulutuksesta.

Liikunnan koulutuskeskukset (urheiluopistot) järjestävät liikunta-alan ammatillista perus- ja lisäkoulutusta sekä vapaatavoitteista koulutusta. Suomessa on 11 valtakunnallista ja kolme alueellista liikunnan koulutuskeskusta.

Vapaan sivistystyön koulutuksessa liikunnan koulutuskeskukset järjestävät mm. urheilijoiden valmennukseen liittyvää koulutusta sekä urheiluseurojen ohjaajien, valmentajien ja seurahenkilöstön koulutusta yhteistyössä liikuntajärjestöjen kanssa. Lisäksi ne toimivat koko väestölle tarkoitettuina kunto- ja terveysliikunnan koulutuskeskuksina.

Opistot saavat koulutustehtävänsä perusteella valtionrahoitusta usean eri lain nojalla (lait ammatillisesta perus- ja lisäkoulutuksesta sekä vapaasta sivistystyöstä). Vapaan sivistystyön koulutustoimintaansa liikunnan koulutuskeskukset saavat suoriteperusteista valtionosuutta. Lisäksi ne voivat saada valtionavustusta kokeilu- ja kehittämishankkeisiin sekä rakentamiseen. Liikunnan koulutuskeskusten osuus valtion liikuntamäärärahoista on 15 prosenttia (2005).

Tehdyn arvioinnin mukaan liikunnan koulutuskeskukset ovat profiloituneet omaleimaisiksi liikunnan, liikuntakasvatuksen, huippu-urheilun ja vapaa-ajan keskuksiksi. Niiden toiminnassa näkyy reagointi muuttuneeseen väestön koulutus- ja vapaa-ajan palvelujen kysyntään. Ne ovat oppilaitoksia, joissa koulutuksen, kasvatuksen, virkistys- ja vapaa-ajan vieton käsitteet sekoittuvat ja sulautuvat toimivaksi kokonaisuudeksi, mutta samalla paljastavat valtionhallinnon sektoroituneen ohjaus- ja valvontajärjestelmän vaikeudet suhtautua tähän toimijaan. Uarvion mukaan urheiluopistot muodostavat neljännen kivijalan kansalaisten liikuttamisessa ja tukevat työtä, jota urheiluseurat ja -järjestöt, kansalaisopistot ja kunnallinen liikuntatoimi tekevät. (Vaherva ym., 2006)

Erityisliikunta

Erityisliikunnan kehittäminen on ollut opetusministeriön tehtävänä erityisliikunnan alkuaikojasta eli 1970-luvun puolivälistä lähtien. Erityisryhmien huomioonottaminen oli aluksi yhteiskunnallinen tasa-arvokysymys. Kaikilla tuli olla mahdollisuudet liikunnan ja urheilun harrastamiseen. Periaate tuli korostetusti esiin juuri erityisliikunnassa. Nykyään arviolta yli miljoona suomalaista kuuluu liikunnan erityisryhmiin korkean iän, sairauden tai vamman vuoksi.

Alan kehityksen kannalta olennaista oli vuonna 1983 liikuntalakiin tehty muutos, joka salli kuntien erityisliikunnanohjaajan kulujen sisällyttämisen lain perusteella katettuihin liikuntatoimen menoihin.

Erityisliikuntaa on ohjattu ennen kaikkea erityisliikunnan kehittämisohjelmien kautta. Vuonna 1981 valmistui Erityisryhmien liikuntatoimikunnan mietintö (KM 1981:44) ja vuonna 1996 Erityisryhmien liikunta 2000 -mietintö (KM 1996:15). Kolmas erityisliikunnan kehittämisohjelma valmistui vuonna 2003 (opetusministeriön julkaisu 2003:12). Se linjasi erityisliikunnalle kolme painopistettä vuosille 2003–05:

- 1 Paikallistason toimintojen voimistaminen erityisryhmien liikunnassa,
- 2 Väestön ikääntymisestä johtuen erityisen huomion kiinnittäminen ikääntyneiden liikuntatoiminnan kehittämiseen
- 3 Yhteistoiminnan lisääminen erityisryhmien liikunnan sekä muun liikuntakulttuurin toimintaorganisaatioiden kesken.

Valtionhallinnon toimenpiteitä erityisliikunnan alueella arvioitiin vuonna 2002 (Tiihonen, Ala-Vähälä) ja päivitettiin vuonna 2006 (Ala-Vähälä). Arvioinnit perustuvat valtion liikuntaneuvostolle osoitettuun tehtävään arvioida liikuntakulttuurin kokonaisuuden kehitystä. Erityisliikunnan arviointi suunnattiin kuntiin ja valtakunnallisiin erityisliikunnan järjestöihin. Tuloksia:

- Suomalainen liikuntakulttuurin on laajentunut ja muuttunut moni-ilmeisemmäksi erityisliikunnan kehittymisen myötä.
- Erityisliikunnan järjestämisessä kuntatasolla tuntuu olevan yhtä monta tapaa kuin on kuntaa. Eri kuntien asukkailla on erilaiset mahdollisuudet harrastaa liikuntaa.
- eriarvoisuus erityisliikunnan sisällä uhkaa säilyä: vaikeavammaiset, vanhukset, lapset ja mielenterveyspotilaat ovat suurimmassa vaarassa jäädä palveluiden ulkopuolelle – varsinkin jos heillä on pitkä matka palveluihin tai jos ongelmat kasautuvat.
- Erityisliikunnan asema kunnallisessa päätöksenteossa on edelleen melko heikko. Kuntien talousnäkömät heijastuvat usein nopeasti juuri erityisliikunnan resursseihin.
- Kuntien erityisliikunnan pääasiallinen yhteistyökumppani on kunnan sosiaali- ja terveystoimi. Erityisliikunta ymmärretään usein osaksi terveysliikuntaa. Vammais- ja eläkejärjestöjen kanssa on jonkin verran yhteistyötä. Sen sijaan koulutoimi, kansalais- ja työväenopistot tai kansalaisjärjestöt eivät kovin hyvin tavoita kuntien erityisliikunnasta vastaavia. Vielä huonommin yhteistyö sujuu liikunta- ja urheiluseurojen kanssa.
- Myös kunnat ovat joutuneet pohtimaan erityisliikunnan ja kuntoutustoiminnan sekä erityisliikunnan ja muun liikuntatoiminnan rajoja uudelleen – tulisiko järjestelmien raja-aitoja madaltaa ja katsoa kokonaisuutta liikkuvan yksilön elämänkaaren näkökulmasta?
- Valtion tuki erityisliikunnalle on yli kymmenkertaistunut kahdessa vuosikymmenessä.

Erityisryhmien liikunnan neuvottelukunta perustettiin opetusministeriön yhteyteen vuonna 1987. Nykyään ministeriön asiantuntijaelimenä toimii valtion liikuntaneuvosto ja sen

erityisliikunnan jaosto. Erityisliikunnan alueella opetusministeriön kumppanina valtionhallinnossa on 1980-luvun alusta lähtien ollut sosiaali- ja terveysministeriö.

Erityisliikunta-ajattelussa on edetty kuntoutuksesta omaehtoisen liikunnan tukemiseen. Tasa-arvoajattelussakin on otettu uusi suunta: aiemmin tasa-arvo tulkittiin pyrkimyksiksi samanlaisuuteen, mutta nyt korostetaan oikeutta erilaisuuteen.

Tavoitteenasettelultaan erityisryhmien liikunta on muuttunut kolmen vuosikymmenen aikana. Alkuvaiheessa huomio suunnattiin erityisesti vammaisiin ja heidän liikuntajärjestöjensä valtionapujen korottamiseen. 1980-luvun puolivälissä nousivat pitkäaikaissairaat huomion kohteeksi. 1990-luvulta alkaen huomiota on enenevässä määrin kiinnitetty ikään-tyviin. Taustalla vaikuttavat tiedot suomalaisten ikärakenteen kehityksestä.

Nykyään erityisliikunnalla tarkoitetaan valtionhallinnossa "sellaisten henkilöiden liikuntaa, joiden on vaikea osallistua yleisesti tarjolla olevaan liikuntaan vamman, sairauden, muun toimintakyvyn heikentymisen tai sosiaalisen tilanteen vuoksi. Lisäksi tähän ryhmään kuuluvien ihmisten liikunnan ohjaaminen vaatii soveltamista ja erityisosaamista".

Kunniahimoiseksi tavoitteeksi on nousemassa erityisliikunnan sulauttaminen muuhun liikuntaan inklusio-periaatteen pohjalta, jolloin tavoitteena on kaikille avoin liikunta. Inklusion idea on, että jokainen itse valitsee missä, kenen kanssa, milloin tai mitä lajia hän harrastaa. Liikuntapalvelut muokataan sellaisiksi, että jokainen voi itse tehdä valinnan. (Saari, 2006)

Keskustelu alan käsitteistöstä kuvaa sekin alan kehitystä. Aluksi puhuttiin erityisryhmien liikunnasta ja sitten erityisliikunnasta ja nykyään – erityisesti koulumaailmassa – mieluiten soveltavasta liikunnasta. Erityis-sanasta pyritään luopumaan.

Liikuntatutkimus, tiedonvälitys ja sektoritutkimus

Opetusministeriö myöntää liikuntamäärärahoista vuosittain avustusta liikuntatieteellisiin tutkimusprojekteihin ja liikuntatieteellisille yhteisöille. Vuonna 2005 näiden yhteenlaskettu osuus oli seitsemän prosenttia valtion liikuntamäärärahoista.

Liikuntatutkimuksen nykyinen hallintojärjestelmä muotoutui 1960-luvulla. Vuonna 1967 perustettiin liikuntatieteellistä toimintaa kehittämään valtion liikuntatieteellinen toimikunta. Vuonna 1982 toimikunta muuttui valtion liikuntatieteelliseksi neuvostoksi. Vuonna 1991 aloitti toimintansa valtion liikuntaneuvosto ja sen liikuntatieteellinen jaosto.

Suomalaisen liikuntatieteellisen tutkimuksen kehittämislinjoja on hahmotettu opetusministeriössä 1970-luvun alusta lähtien liikuntatieteellisen tutkimuksen suunnitelma- ja suunta-asiakirjoilla, joita on tähän mennessä ollut käytössä seitsemän. Suunta-asiakirjan tuottamisesta on vastannut valtion liikuntaneuvosto ja sen liikuntatieteellinen jaosto. Nämä neli- tai viisivuotiskausiksi tehdyt tutkimusohjelmat ovat nostaneet esiin liikuntatieteiden ajankohtaisia haasteita.

Useaan otteeseen pohdintaa herättänyt kysymys on ollut liikuntatutkimuksen hallinnon suhde Suomen Akatemiaan. Toistaiseksi liikuntatutkimus on haluttu pitää omana alueenaan osana liikuntarahoitusta. Liikuntatutkimuksen resursoinnista ja tiedepolitiikasta vastaa opetusministeriö ja sen asiantuntijaelimenä valtion liikuntaneuvosto ja sen liikuntatieteellinen jaosto. Yhteistyötä Suomen Akatemian kanssa on kuitenkin tiivistetty. Vuonna 2006 aloitettiin yhteinen tutkimusohjelma työn ja hyvinvoinnin tulevaisuudesta.

Viime vuosina opetusministeriö on jakanut vuosittain tukea 50–60 tutkimushankkeelle.

Alan tutkimus on osin soveltavaa ja hallinnon tavoitteita palvelevaa. Liikuntatieteen tutkimushenkilöstöä toimii yliopistoissa, useissa tutkimuslaitoksissa ja yksittäisinä tutkijoina.

Liikuntatieteellisen tutkimuksen kannalta keskeinen asema on Jyväskylän yliopiston liikunta- ja terveystieteiden tiedekunnalla. Opetusministeriön avustuksella toimivia merkittävimpiä tiedeyhteisöjä ovat Liikunnan ja kansanterveyden edistämissäätiö LIKES ja Kilpa- ja huippu-urheilun tutkimuskeskus KIHU Jyväskylässä, kuusi liikuntalääketieteen keskusta ja alan tiedonvälitysyksikkönä Liikuntatieteellinen Seura.

Pääosin raha-automaattivastuksen turvin toimivan UKK-instituutin tuottamat tutkimusraportit ovat myös tärkeä osa liikuntatieteellistä tutkimusta.

Liikunnan tiedonvälitystä opetusministeriö on tukenut 1960-luvulta asti. Alaan liittyvää arviointia se on tehnyt tai teettänyt noin kymmenen vuoden välein. Viimeisin, kesällä 2006 valmistunut arvio, kohdistui tiedonvälityksen haasteisiin valtionhallinnon tarpeiden (strategisen johtamisen) näkökulmasta.

”Strateginen tiedolla johtaminen” -työryhmän (2006) mukaan liikuntatieteellisten yhteisöjen ja muiden tahojen tuottamaa tietoa tulisi hyödyntää aikaisempaa tehokkaammin liikuntapoliittisessa päätöksenteossa ja sen valmistelussa sekä vaikuttavuustavoitteiden toteutumisen arvioinnissa. Tiedolla johtamista tarvitaan sekä valtionhallinnon liikuntapoliittisten linjausten valmistelussa että päätöksenteon taustaksi myös yksittäisiä avustuspäätöksiä tehtäessä.

Tietoa käytetään päätöksenteon ja sen valmistelun pohjana nykyisinkin, mutta tiedon hyödyntäminen on työryhmän mukaan paljolti yksittäisten virkamiesten aktiivisuuden varassa. Ongelmana voidaan pitää myös sitä, että tieto on hajallaan ja siten vaatii paljon ponnisteluja ennen kuin se on kohtuudella käytettävissä päätöksenteon pohjaksi. Ennen kaikkea tarvitaan pysyvämpää ja systemaattisempaa toimintatapaa tiedon hyödyntämisessä, tiedon tuottajien, välittäjien ja hyödyntäjien välisen vuorovaikutuksen (tiedon liikumisen) kehittämistä sekä uusien sähköisten välineiden tarjoamien mahdollisuuksien hyödyntämistä.

Tiedolla johtamisen edistämiseksi työryhmä esittää liikunnan valtionhallinnossa

- Yhteistyön tiivistämistä valtionhallinnon ja liikuntahallinnon alalla toimivien valtionhallinnon ulkopuolisten toimijoiden välillä
- Tiedotuksen lisäämistä esimerkiksi sähköpostilistojen ja muiden tiedonvälitysjärjestelmien avulla,
- Erityiskysymyksenä mahdollisen liikuntatiedon portaalin perustamista sekä
- Liikunnan alan päätöksentekoon vaikuttava tietovarannon kokoamista nk. yhden napin alle.

Työryhmä korostaa, että tiedolla johtamisen ajatus liittyy läheisesti aiemmin keväällä 2006 julkaistuun sektoritutkimuksen kehittämislinjauksiin. Opetusministeriön sektoritutkimustyöryhmä (2006) ehdotti tulevaisuuden linjauksiksi mm. seuraavanlaisia toimenpiteitä:

- Sektoritutkimuksen suuntautumis- ja tarvealueet määritellään koko hallinnonalan lisäksi myös linjoittain ja alasektoreittain ja siinä korostetaan hallinnonalan toiminnan taloudellista ja yhteiskunnallista merkitystä, taloudellisuutta, vaikuttavuutta, tehokkuutta ja tuloksellisuutta sekä kansainvälistymistä,
- Opetusministeriö liittää alaistensa tutkimuslaitosten ja tutkimusta harjoittavien laitosten tulossopimuksiin sektoritutkimuksen kehittämiseen liittyviä tavoitteita,
- Opetusministeriö tukee rahoituksellaan yliopistojen sektoritutkimuksen tradition ja siihen pätevöityneen tutkijakunnan kehittymistä,
- Opetusministeriö järjestää yhteisiä sektoritutkimuksen neuvottelu- ja keskustelutilaisuuksia sekä pitää yllä säännöllistä tiedonvaihtoa muiden hallinnonalojen kanssa,

- Opetusministeriö teettää tutkimuksia, joilla kootaan ja analysoidaan hallinnonalan keskeisiin kehittämiskohteisiin liittyvää tutkimustietoa,
- Opetusministeriö painottaa virkamiesten rekrytoinnissa tutkimustietoon liittyvää osaamista.

Liikuntahallinnon alueella sektoritutkimusta on laajemmin pohdittu viimeksi 1990-luvun jälkipuolella. Valtion liikuntaneuvoston aloitteesta syntyneessä Liikunnan sektoritutkimus-projektissa kartoitettiin liikuntahallinnon tavoitteita palvelevan tutkimuksen lähtökohtia ja edellytyksiä. Projektin osoitti, että tietoa eri sektoreiden (liikunta, terveys, koulu jne.) välisistä yhteyksistä ja yhteistyömahdollisuuksista koettiin olevan liian vähän. Liikuntahallinnossa ei myöskään oltu tarpeeksi tietoisia siitä, miten liikunta hahmotetaan muilla hallinnonaloilla. Toisaalta korostettiin sitä, että liikuntatieteen tuloksilla voisi olla paljon käyttöä myös muilla hallinnonaloilla.

Liikuntahallinnon tavoitteita palveleva sektoritutkimus on toistaiseksi ollut vähäistä. Vuosina 2005–06 opetusministeriö teetti katsaukset (ns. meta-analyysit) kuntien liikunta-toimesta, lasten ja nuorten liikunnasta sekä liikunnan kansalaistoiminnasta.

Opetusministeriöllä on mahdollisuus suunnata liikuntatieteellistä tutkimusta ja tiedonvälitystä myöntämiensä valtionavustusten kautta. Tutkimuksen liikuntapoliittinen vaikutus on yleensä välillistä ja näkyy käytännössä usein vasta vuosien päästä tutkimuksen valmistumisesta. Käytännössä tutkimushakemusten arviointikriteerillä ”tutkimuksen merkitys liikuntakulttuurissa” on ollut vähäisempi painoarvo kuin ”tutkimuksen liikuntatieteellinen merkitys” -kriteerillä.

Liikuntahallinnon asiantuntijaelimet

Opetusministeriön asiantuntijaelimenä liikunnan alueella toimii valtion liikuntaneuvosto. Liikuntaneuvoston tehtävänä on käsitellä liikunnan ja liikuntapolitiikan kannalta laajakantoisia ja periaatteellisesti tärkeitä asioita sekä arvioida valtionhallinnon toimenpiteiden vaikutuksia liikunnan alueella sekä antaa lausuntoja mm. valtion talousarvioon otettavista liikuntamäärärahoista ja ministeriön toiminta- ja taloussuunnitelmasta liikunnan osalta.

Liikuntaneuvostossa on liikuntalain perusteella kolme jaostoa; liikuntapolitiikan jaosto, erityisryhmien liikunnan jaosto ja liikuntatieteen jaosto. Lisäksi valtion liikuntaneuvosto on asettanut opetusministeriön luvalla rakentamisjaoston. Jaostojen tehtävät:

- *Liikuntapoliittinen jaosto* valmistelee yleisiä liikuntapolitiikan kehittämiseen liittyviä asioita valtion liikuntaneuvostolle.
- *Liikuntatieteellinen jaosto* toimii asiantuntijana liikuntatieteen alueella. Jaosto mm. antaa opetusministeriölle lausunnon liikuntatieteelliseen tutkimukseen ja liikuntalääketieteelliseen toimintaan myönnettävistä avustuksista.
- *Erityisliikunnan jaosto* on opetusministeriön asiantuntijaelin erityisryhmien liikuntaan liittyvissä kysymyksissä. Jaosto tekee mm. erityisryhmien liikunnan kehittämisselvityksiä ja -aloitteita, antaa alaan liittyviä asiantuntijalausuntoja, järjestää alan yhteisöjen kanssa koulutustilaisuuksia ja edistää erityisryhmien liikuntaa kunnissa, järjestöissä ja laitoksissa.
- Rakentamisjaosto valmistelee valtion liikuntaneuvostolle lausuntoja liikunnan rakentamisasioista.

Valtion liikuntaneuvosto jaostoinen on merkittävä potentiaali liikuntakysymysten käsitel-lyssä ja valmistelussa. Liikuntalain uudistamisen myötä neuvostolle asetettu arviointitehtä-vä tarjoaa entistä laajemmat mahdollisuudet liikuntakulttuurin kehittämiseen. Neuvoston asema ja suhde hallintoon on aika ajoin herättänyt keskustelua. Neuvoston ja jaostojen

laatimilla suunta-asiakirjoilla on pyritty ohjaamaan erityisesti liikuntatieteellistä tutkimusta ja liikuntapaikkarakentamista. Käytännönläheistä merkitystä on ollut myös neuvoston erityisliikunnan jaostolla, joka on osallistunut aktiivisesti alan kehitystyöhön.

Opetusministeriön liikuntayksikön tavoitteet 2008–2012

Liikuntapolitiikan ensisijaisena tavoitteena on edistää liikuntaa ja sen kautta väestön hyvinvointia koko elinkaaren aikana. Liikuntayksikön yhteiskunnalliset vaikuttavuustavoitteet vuosille 2008–2012:

1) Väestön hyvinvoinnin, terveyden ja toimintakyvyn edistäminen

- Riittämättömästi liikkuvia aktivoidaan säännölliseen liikkumiseen kaikissa ikä- ja väestöryhmissä sydän- ja verisuonitautien, tuki- ja liikuntaelinsairauksien ja mielenterveysongelmien ennaltaehkäisemiseksi sekä väestön ylipainoisuuden kasvun hillitsemiseksi liikunnan avulla.
- Liikkumisympäristö otetaan huomioon yhdyskuntasuunnittelussa.
- Tavoitteita toteutetaan terveyttä edistävän liikunnan ohjelmilla sekä tukemalla liikuntajärjestöjen ja liikunnan koulutuskeskusten toimintaa ja laajoja väestöryhmiä palvelevaa liikuntapaikkarakentamista.

2) Yhteiskunnallisen osallisuuden ja osallistumisen vahvistaminen

- Luodaan edellytyksiä kansalaisten osallistumiselle järjestöpohjaiseen liikuntatoimintaan turvallisessa, osaavassa ja kannustavassa toimintaympäristössä. Tuetaan erityisesti paikallistasoisten vapaaehtoistoimijoiden koulutuksen kehittämistä osana liikunnan koulutusjärjestelmää. Tarkoituksena on koulutus- ja valmennustoiminnan laadun ja sisällön kehittäminen lasten ja nuorten, terveysliikunnan ja huippu-urheilun tarpeisiin.

3) Kansainväliseen menestykseen tähtäävän sekä eettisesti ja yhteiskuntavastuullisesti toimivan huippu-urheilun tukeminen

- Vahvistetaan huippu-urheilun eettisiä, Reilu Peli -ohjelmaan perustuvia toimintaedellytyksiä.
- Tuetaan valmennusjärjestelmien kehittämistä ja valmennuksen tehostamista, vammaishuippu-urheilun integrointia sekä antidoping-toimintaa.

Läänien liikuntatoimi

Läänin liikuntatoimella tarkoitetaan lääninhallitusta ja sen asettamia alueellisia liikunta-neuvostoja. Ministeriö sopii lääninhallituksen kanssa vuosittain suoritettavista tehtävistä ja osoittaa niiden hoitamiseen toimintamäärärahat. Lääninhallituksille kuuluvat aluetasolla arviointi-, koordinointi-, kehittämis-, rakentamisavustus- ja neuvontatehtävät.

Alueellisten liikuntaneuvostojen edeltäjät, läänien urheilulautakunnat, olivat lääninhallitusten ensimmäisiä sivuelimiä 1950-luvun alussa. Taustalla oli liikunnan rakennusavustusten ja samalla anomusmäärän suuri kasvuvaihe. Liikuntapaikkarakentamisen tukeminen ja neuvonta on koko ajan ollut läänitason liikuntatehtävistä näkyvin.

Vuonna 1997 tehdyssä lääninuudistuksessa maan 11 läänin lakkautettiin Oulun ja Lapin läänejä lukuun ottamatta. Muista yhdeksästä muodostettiin Etelä-Suomen, Länsi-Suomen ja Itä-Suomen läänit. Entiseen lääninhallintoon kuuluneet läänien liikuntalautakunnat tulivat samalla lakkautetuiksi ja korvatuiksi alueellisilla neuvostoilla. Uudistuksesta huolimatta läänien liikuntahallinnossa ei liene tapahtunut merkittäviä toiminnallisia muutoksia. Lää-

ninhallitukset voivat itse määritellä minkä verran ne hyödyntävät alueellisten liikuntaneuvostojen asiantuntemusta.

Lääninhallitusten toimivaltaa liikuntapaikkarakentamisessa on lisätty siten, että lääninhallitukset voivat päättää enintään 700 000 euron rakentamishankkeista. Lääninhallitusten tekemät liikuntatoimen peruspalveluiden arvioinnit tuovat lisätietoa liikuntaohjauksen ja päätöksenteon pohjaksi. Läänit osallistuvat myös Lasten liikuntaohjelmaan opetusministeriön tukena.

3.4 Eri ministeriöiden ulottuvuudet liikuntaan

Liikunta on monien tekijöiden summa. Eri ministeriöiden toimet korostuvat eri lailla liikuvan ihmisen elämänsä eri vaiheissa. Varhaislapsuudessa (neuvola, päivähoito) ja eläkeiässä sekä työiän terveydenhuollossa korostuvat sosiaali- ja terveysministeriön toimet. Opetusministeriön vaikutus on suurimmillaan kouluikäisten lasten ja nuorten elämässä koulun ja liikuntajärjestöjen kautta. Liikenne- ja viestintäministeriö, maa- ja metsätalousministeriö ja ympäristöministeriö tavoittavat ennen kaikkea ulkoliikuntaa, ulkoilua ja retkeilyä harrastavat väestönosat eli käytännössä suurimman osan omatoimisista liikkujista. Puolustusministeriön vaikutus keskittyy asevelvollisuusikäisiin. Työministeriöllä on olennainen yhteys työpaikkaliikunnan edistämiseen sekä työllistämiseen liikunnan avulla jne.

Eri ministeriöiden ulottuvuuksia liikuntaedellytysten tuottajana ei ole tunnistettu tarpeeksi, mistä johtuen yhteistyön mahdollisuuksia ole täysin hyödynnetty. Toisaalta liikunnan avulla on mahdollisuus toteuttaa nykyistä enemmän myös muiden ministeriöiden hyvinvointipolitiikoiden tavoitteita.

Kauppa- ja teollisuusministeriö. Ministeriön toimialueelle kuuluvat mm. mm. kilpailu- ja hankintalainsäädäntö sekä kuluttaja- ja tuoteturvallisuus. Ministeriöllä on kasvava merkitys liikuntapalvelujen monimuotoistuksessa.

Liikenne- ja viestintäministeriö. Ministeriö vastaa liikennejärjestelmistä ja -verkoista, mm. kävelyn ja pyöräilyn kannalta keskeisistä kevyen liikenteen väylistä. Liikenteen turvallisuus, ympäristöhaittojen vähentäminen ja ajoneuvot ovat myös ministeriön vastuualuetta.

Ministeriö hoitaa myös viestintäverkkoihin, verkkoliiketoimintaan ja mediaan liittyviä kysymyksiä (yhteiskunnallista merkitystä omaavien tapahtumien – mm. urheilukilpailujen – televisiointikysymykset). Tietoyhteiskunnan uudet viestintämahdollisuudet liittyvät myös liikuntakulttuurin kehittämiseen. Ministeriö on edustettuna Terveyttä edistävän liikunnan neuvottelukunnassa.

Maa- ja metsätalousministeriö. Ministeriö johtaa uusiutuvien luonnonvarojen kestävä käytön politiikkaa. Metsähallituksen laissa säädettyjä yhteiskunnallisia veloitteita ovat mm. luonnon virkistyskäytön huomioiminen ja saamelaiden kulttuurin harjoittamisen turvaaminen. Metsähallitus hoitaa valtion luonnonsuojelu- ja muita erityisalueita ja tarjoaa luonnossa liikkujille retkeilypalveluja.

Oikeusministeriö. Ministeriön tehtävät kohtaavat liikunnan mm. yhdistylainsäädännön alueella. Ministeriö koordinoi Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelmaa.

Opetusministeriö (muu kuin liikuntahallinto). Ministeriön hallintoalueella liikunta-asioihin kytkeytyvät erityisesti koulutus- ja nuorisoasiat. Koulutuspolitiikan vaikutus näkyy mm. esiopetuksessa, perusopetuksessa, lisäopetuksessa, koululaisten aamu- ja iltapäivätoiminnaissa, lukiokoulutuksessa, ammatillisessa peruskoulutuksessa, ammattikorkeakouluopinnoissa, yliopisto-opinnoissa, aikuiskoulutuksessa ja vapaassa sivistystyössä. Ministeriön nuorisoyksikkö käsittelee asioita, jotka koskevat mm. nuorisotoimintaa ja -toimintaa, nuorten

elinolojen parantamista, nuorisopoliittista koordinaatiota sekä rasmin ehkäisyä ja etnisten suhteiden edistämistä.

Kouluhuvinvointiin on viime vuosina kiinnitetty valtionhallinnossa huomiota myös liikuntaa laajemmalla katsannolla. Kouluhuvinvointityöryhmän muistio valmistui vuonna 2005. Opetusministeriön yleissivistävän koulutuksen yksikön organisoimana käynnistettiin vuonna 2006 monivuotinen toimenpidekokonaisuus kouluhuvinvoinnin lisäämiseksi, syrjäytymisen ehkäisemiseksi ja koulun kehittämiseksi lasten ja nuorten hyvinvointia edistäväksi yhteiseksi. Hankkeen tavoitteena on mm. koululaisten aamu- ja iltapäivätoiminnan laajentaminen.

Opetusministeriö ja eri oppilaitosryhmiä edustavat valtakunnalliset keskusjärjestöt sopivat joulukuussa 2004 niistä painopisteistä, joille toimintaa yhteiskunnan eheyttä, tasa-arvoa ja aktiivista kansalaisuutta painottavien tavoitteiden perusteella konkreettisesti suunnitetaan vuosina 2005–08 käyttöönotettavalla suuntaviivaohjauksella. Painopisteitä ovat maahanmuuttajien kieli- ja kulttuurikoulutus, kansalaisten tietoyhteiskuntataitoja ja osallistumista tukeva koulutustarjonta sekä terveyttä edistävät opinnot. Viimeksimainittu painopiste sisältyy kansalais- ja työväenopistojen ja opintokeskusten sopimiin painopisteisiin. Toiminnan suuntaamista näille alueille on tuettu mittavilla avustuksilla. Terveyttä edistävän toiminnan kehittämistä sekä yhteistyötä muiden toimijoiden kanssa on hoidettu erityisesti Kansalais- ja työväenopistojen liiton (KTOL) kautta organisoiduilla, ministeriön rahoittamilla hankkeilla.

Keskeinen kansallinen toimija koulutuspolitiikan toimeenpanossa ja koulutuksen kehittämisessä on Opetushallitus. Se vastaa esi- ja perusopetuksen, aamu- ja iltapäivätoiminnan, lukiokoulutuksen, ammatillisen peruskoulutuksen, aikuiskoulutuksen, vapaan sivistystyön (mm. kansanopistot, opintokeskukset, kesäyliopistot) sekä taiteen perusopetuksen kehittämisestä.

Opetushallitus asetti toukokuussa 2006 liikunta-alan asiantuntijoista koostuvan Koululiikunnan neuvottelukunnan, jonka tavoitteena on aktivoida toimijatahojen keskinäistä vuoropuhelua, kehittää liikuntakasvatuksen parissa työskentelevien yhteistyötä sekä informoida opetushallintoa koululiikunnan keskeisistä kysymyksistä. Neuvottelukunnan toimikausi kestää 31.12.2007 saakka.

Lääninhallituksen sivistysosasto käsittelee koulutusta ja kulttuuria koskevia asioita valtion aluehallinnossa. Myös maakuntien liitot hoitavat alueellisia suunnittelu- ja kehittämistehtäviä kuntien valtuutuksella. Kunnat ovat velvollisia järjestämään perusopetusta kaikille alueensa lapsille. Monista asioista päättävät kuitenkin itse koulutuksen järjestäjät ja ylläpitäjät, joiden toimintaa ohjataan mm. lainsäädännössä asetetuilla tavoitteilla.

Puolustusministeriö. Puolustusministeriö tavoittaa asepalveluksen kautta suurimman osan suomalaisista nuorista miehistä ja osan naisista. Tämä luo hyvän mahdollisuuden vaikuttaa etenkin nuorten miesten liikuntatottumuksiin. Puolustusvoimien yhtenä lakisääteisenä tehtävänä on edistää kansalaisten ruumiillista kuntoa kohottavaa toimintaa. Puolustusvoimat laati ensimmäisen liikuntastrategiansa tammikuussa 2007. Sen visiona on vuosina 2007–2016 liikuttaa aktiivisesti ja turvallisesti vuosittain noin 27 000 varusmiestä, noin 16 000 palkattuun henkilökuntaan kuuluvaa sekä noin 25 000 reserviläistä. Puolustusvoimien tuki varusmiesten huippu-urheilulle keskittyy pääosin puolustusvoimien Urheilukouluun Lahteen. Urheilukoulussa varusmiehet palvelevat 12 kuukautta, josta urheiluvalmennusta on noin puolet. Urheilukoulussa palvelee vuosittain noin 160 varusmiesurheilijaa. Suomen olympiajoukkueen miehistä 60–70 prosenttia on suorittanut varusmiespalvelun Urheilukoulussa. (<http://www.mil.fi/liikunta/>)

Sosiaali- ja terveysministeriö. Ministeriön merkitys on olennainen terveyttä edistävän liikunnan ja erityisliikunnan alueilla. Ministeriön toiminta-ajatuksena on turvata väestön terveellinen elinympäristö, hyvä terveys ja toimintakyky sekä riittävä toimeentulo ja sosiaalinen turvallisuus elämän eri tilanteissa. Se vastaa mm. sosiaali- ja terveyspolitiikasta, sosiaalisen turvallisuuden ja terveyden edistämisestä ja ympäristöterveydenhuollosta, sosiaali- ja terveyspalveluista, sosiaalivakuutuksesta (eläke-, sairaus- ja työttömyysvakuutus), yksityisvakuutuksen kehittämisestä, työsuojelusta ja tasa-arvon edistämisestä.

Ministeriö perusti vuonna 2001 terveyttä edistävän liikunnan kehittämistoimikunnan, jonka ehdotusten pohjalta Valtioneuvosto teki vuonna 2002 periaatepäätöksen terveysliikunnan kehittämislinjoista. Ministeriön toimet terveyttä edistävän liikunnan alueella ulottuvat nuori Suomi ry:n päivähoiton liikkumiskampanjasta Voimaa vanhuuteen -ohjelmaan. Ministeriön julkaisi yhdessä opetusministeriön ja Nuori Suomi ry:n kanssa varhaiskasvatuksen liikunnan suositukset vuonna 2005. Ministeriö on mukana terveysliikunnan koulutuksessa, tutkimuksessa, väestön fyysisen aktiivisuuden seurannassa ja työyhteisöjen terveysliikunnassa. Ministeriö varmisti terveyttä edistävän liikunnan valtakunnan tason koordinoinnin, kun se asetti uuden kolmivuotisen terveysliikunnan neuvottelukunnan heinäkuussa 2005.

Sisäasiainministeriö. Ministeriöllä on keskeinen merkitys kunta- ja palvelurakenteen uudistamisessa ja alueiden tasapainoisessa kehittämisessä. Lisäksi sisäministeriöllä on vastuu mm. paloturvallisuuteen, pelastustoimeen, katsomoturvallisuuteen ja järjestyksenvalvontaan ja arpajaisiin liittyvissä kysymyksissä.

Työministeriö. Ministeriö vastaa työ- ja maahanmuuttopolitiikan linjauksista ja toimeenpanosta. Työministeriö kehittää työelämän toimivuutta ja edistää työllisyyttä. Ministeriön merkitys on näkynyt erityisesti terveyttä edistävän ja työyhteisöliikunnan alueilla sekä liikunnan työllistämishankkeissa. Ministeriö on mukana Työyhteisöliikunta 2015 -hankkeessa sekä Terveyttä edistävän liikunnan neuvottelukunnassa.

Ulkoasiainministeriö. Ministeriön merkitys liikunnan alueella näkyy liikunnan kansainvälisissä yhteyksissä (EU-asia, liikunnan kehitysyhteistyö).

Valtiovarainministeriö. Ministeriölle kuuluvat budjetti- ja verotusasiat (mm. liikunnan kansalaistoimintaan liittyvät).

Ympäristöministeriö. Ministeriön tavoitteena on ekotehokas yhteiskunta ja hyvinvointia edistävä elinympäristö. Ministeriön toimialaan kuuluvat mm. asumisen, maankäytön ja liikenteen yhteensovittaminen ja muut yhdyskuntarakenteen kysymykset. Luonnon virkistyskäytön- ja luontomatkailun edellytysten parantaminen sekä luonnon monimuotoisuuden säilyttäminen kuuluvat myös ministeriön tehtäviin. Ministeriö on edustettuna Terveyttä edistävän liikunnan neuvottelukunnassa.

3.5 Hallitusohjelman kokonaisuus ja politiikkaohjelmat

Pääministeri Matti Vanhasen **hallitusohjelman** (2003) eri yhteyksissä painotetaan liikuntaa ja terveyttä tukevia toimenpiteitä: terveyden edistäminen ja erityisesti terveyserojen kaventaminen, väestön ikääntymiseen varautuminen, lasten ja nuorten kasvuympäristön turvaaminen, koulutuksen korostaminen, työkykyä ylläpitävän toiminnan kehittäminen, maahanmuuttoon varautuminen, paikallisuuden ja alueellisen tasa-arvon korostaminen, kuntien palvelurakenteen turvaaminen, kevyen liikenteen väylien lisääminen ja kansalaistoiminnan tukeminen palvelevat kaikki liikuntapolitiikan tavoitteiden toteutumista. Ilmeistä kuitenkin on, että toimia näillä alueilla on edelleen syytä vahvistaa suotuisan kehityksen vauhdittamiseksi.

Hallitusohjelmaan sisällytettiin neljä politiikkaohjelmaa, joiden avulla on vauhditettu hallitusohjelman toimeenpanoa, vaikuttavuutta ja ministeriöiden välisen yhteistyön vahvistamista.

Tietoyhteiskuntaohjelma. *Uudistuva, ihmisläheinen ja kilpailukykyinen Suomi – Kansallinen tietoyhteiskuntastrategia 2007–2015* valmistui syyskuussa 2006. Strategia on laadittu tukemaan Suomi-ilmiön syntymistä eli Suomen uudistumista kansainvälisesti vetovoimaiseksi, ihmisläheiseksi ja kilpailukykyiseksi osaamis- ja palveluyhteiskunnaksi. Strategia tavoittelee visiossaan hyvää elämää tietoyhteiskunnassa.

Työllisyysohjelma. Ohjelman tarkoitus on alentaa työttömyyttä ja edistää yritysten työvoiman saantia. Ohjelman keskeisiä hankkeita ovat julkisen työvoimapolitiikan uudistaminen, työmarkkinatuen aktivointi, koulutus- ja työvoimapolitiittiset toimenpiteet sekä työurien pidentäminen.

Yrittäjyyden politiikkaohjelma. Tavoitteena on varmistaa yritysten toimintaympäristön vakaa ja ennustettavissa oleva kehitys sekä huolehtia siitä, että eri hallinnonaloilla yrittäjyyden edistämiseen käytettävissä olevat resurssit hyödynnetään tehokkaasti. Ohjelmassa korostetaan yritysten ja yrittäjien merkitystä taloudellisen kasvun ja työllisyyden rakentajina.

Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelma. Ohjelma edistää aktiivista kansalaisuutta, kansalaisyhteiskunnan toimintaa, kansalaisten yhteiskunnallista vaikuttamista ja edustuksellisen demokratian toimivuutta. Liikuntasektorin kannalta Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelma on ollut keskeisin politiikkaohjelma.

Kansalaisyhteiskunta 2006 -toimikunnan raportissa ”Kohti aktiivista kansalaisuutta” (OM:n julkaisuja 14/2005) korostetaan kansalaisyhteiskunnan tärkeää asemaa ja kasvanutta roolia julkisen ja yksityisen sektorin rinnalla. Kansalaistoiminnan omaleimaisen ja autonomisen aseman turvaaminen nostetaan yhdeksi keskeiseksi viestiksi. Suomalainen järjestötoiminta kaipaa toimikunnan mukaan systemaattista kehittämistyötä sekä järjestöllisen koulutuksen uudistamista ja lisäämistä.

Kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytykset -työryhmän loppuraportissa (OM, Työryhmämietintö 2006:14) esitetään, että valtioneuvosto tekisi periaatepäätöksen kansalaisjärjestöjen toimintaedellytysten edistämiseksi. Periaatepäätöksessä tunnustettaisiin järjestöjen keskeinen asema suomalaisessa yhteiskunnassa.

Samalla esitetään asettavaksi Kansalaisyhteiskuntapolitiikan neuvottelukunta, jonka tehtävänä on mm. tehdä ehdotuksia valtioneuvostolle tarvittavista toimenpiteistä kansalaisjärjestöjen toimintaedellytysten turvaamiseksi ja kehittämiseksi. Osana tätä työtä työryhmä esittää, että kaikille ministeriöille ja mahdollisuuksien mukaan myös kunnille tulisi luoda kansalaisjärjestöstrategia.

Työryhmä esittää myös, että valtioneuvosto käynnistää yleishyödyllisiä palveluja koskevan kansallisen strategian valmistelun. Sen tehtävänä on määritellä tarpeen mukaan sektorikohtaisesti mitä tarkoitetaan yleishyödyllisillä palveluilla ja miten ne kansallisesti rahoitetaan ja organisoidaan ottaen huomioon myös EU:n yleishyödyllisiä palveluja koskevan sääntelyn.

Oikeusministeriö asetti syyskuussa 2006 Kansalaisvaikuttaminen-hankkeen ”parantamaan kansalaisten ja hallinnon vuorovaikutusta. Tavoitteena on kehittää osallistuvaa demokratiaa ja luoda yhteyksiä kansalaisten, päätöksenteon ja hallinnon välille. Hanke on osa hallituksen kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelmaa”. Hankkeen toimikausi päättyy 28.2.2007.

3.6 Valtionhallinnon ohjauksen kehittyminen – yhteenvetoa

Tavoiteasettelu. Liikuntapolitiikan tavoitteet ovat pysyneet samansuuntaisina 1970-luvulta lähtien. Liikuntalakikomitean (1976) esittämästä kolmesta yleistavoitteesta kaksi – Liikuntatottumusten herättäminen ja aktiivisen liikunnanharrastuksen kehittäminen sekä riittävi- en ja tarkoituksenmukaisten liikuntamahdollisuuksien luominen – kuvaavat pitkälle myös 2000-luvun tavoitteita. Liikuntakomitean (1990) toiminta-ajatus “Hyvinvointia liikunnasta – liikuntaa kaikille” tiivistä näkökulmaa terveyttä ja hyvinvointia edistävän liikuntakulttuurin suuntaan. Liikuntalain kokonaisuudistuksessa (1998) paino oli jo selkeästi väestön hyvinvoinnin edistämisessä. Hyvinvointipolitiikan kannalta keskeiseksi tavoitteeksi asetettiin laajentaa liikuntaharrastusta ja saada se koskettamaan uusia väestöryhmiä.

Liikuntamietintöjen ja liikuntalain tavoitteet eivät sellaisenaan ole muuttuneet käytännöiksi.

Urheiluideologia on Suomessa vahva ja urheilulla on selkeä asema suomalaisten mielis- sä. Etenkin huippu-urheilun viihdearvoa pidetään tärkeänä. Urheilulla on myös pisimmät perinteet. Kilpa- ja huippu-urheilun tavoitteilla on ollut hallitseva rooli suomalaisessa orga- nisoituneessa liikuntakulttuurissa nykypäiviin asti. Liikuntakulttuurin kenttä on laaja ja sen perinteisiin nojaava toiminta ei ole herkkä nopeille muutoksille.

Liikuntapolitiikassa on 1970-luvulta lähtien edetty “laajalla rintamalla”. Tavoitteena on ollut tukea liikunnan kaikkia osa-alueita tasapuolisesti. Liikuntapoliittisilla painotuksilla on pystytty laajentamaan liikuntakulttuuria uusille, terveyttä korostaville harrastusalueille ja saamaan jonkin verran lisää liikkujia. Kuitenkaan kokonaiskuva ei 1970-luvusta ole muuttu- nut: nuorista arviolta 40–50 prosenttia ja aikuisista arviolta 60–65 prosenttia liikkuu terve- ydensä kannalta riittävästi. Vähintään saman verran kuin on liikuntaharrastuksessa voitettu, on arkiliikunnassa hävitty. Väestön kokonaisliikkuminen ei ilmeisestikään ole lisääntynyt. Arviolta ainakin noin miljoonan suomalaisen tulisi lisätä liikkumistaan terveytensä kannal- ta. Tapahtuneen voi arvioida myös torjuntavoitoksi: ilman liikuntapoliittisia toimia tilanne saattaisi olla nykyistä selvästi heikompi.

Liikuntapolitiikan keinoin tavoitetaan parhaiten jo liikuntaa harrastavat. Yksin liikunta- mahdollisuuksia rakentamalla tai järjestämällä ei riittämättömästi liikkuvien harrastusta he- rätetä. Liikuntaan altistavat ja harrastusta vahvistavat tekijät perustuvat paljolti yksilöllisiin tekijöihin ja elämäntapoihin, joihin liikuntapolitiikalla on vaikea vaikuttaa.

Liikuntapolitiikan ja -hallinnon ulottuvuutta tai potentiaalista vaikuttavuutta ei ole tois- taiseksi tarpeeksi arvioitu. Tämä vaikeuttaa sekä toiminnan suunnittelua että toteutusta.

Julkisen sektorin suhteellinen osuus liikuntamarkkinoista on viime vuosikymmeninä vähentynyt. Samalla liikuntakulttuuri on eriytynyt. Olennaiseksi kysymykseksi on noussut kenen liikuntaa ja minkälaista liikuntaa yhteiskunnan tulisi tukea saavuttaakseen tehok- kaimmin vaikuttavuustavoitteensa? Kaikki liikuntaotsikon alla käytetyt eurot eivät tuota samanlaisia hyvinvointituloksia, joten valintoja jouduttaneen tekemään.

Yhteistyö. Yhteistyö eri hallinnonalojen kesken liikunnan alueella ei sekään ole uusi tavoite. Liikuntalakikomitean (1976) mukaan “liikunnan toiminnot ovat monimuotoisia ja laaja-alaisia, joten yhteiskunnan kaikilla toimintaloilla tehtävien päätösten merkitys tu- lee arvioida myös liikunnan ja urheilun kannalta. Liikuntakulttuurin tehtävien hoitaminen ja erityisesti liikuntatoiminnan edellytysten luominen vaativat yhteisesti sovittuja suunnit- teluperusteita, ohjelmia ja ratkaisuja”.

Hallinnonalojen yhteistyötarve tiedostettiin jo kolme vuosikymmentä sitten, mut- ta käytännössä yhteistyö oli pitkään enemmän satunnaista kuin jatkuvaa. Vasta viimeisen vuosikymmenen aikana yhteistyö on olennaisesti lisääntynyt. Riittämättömästi liikkuvien

aktivoimisen näkökulmasta näyttäisi kuitenkin siltä, että yhteistyötä tulisi edelleen laajentaa ja syventää niin valtionhallinnossa kuin paikallistasolla. Eri hallinnonalojen merkitystä liikuntaharrastukselle ei ole arvioitu, mikä vaikeuttaa yhteistyön suunnittelua. Lisäksi tulisi selvittää, minkälaiset reaaliset mahdollisuudet eri hallinnonaloilla on konkreettiseen yhteistyöhön. Yksin liikuntaharrastuksen lisäämiseksi hallintosektoreita tuskin saadaan lujittamaan yhteistyötään. Sen sijaan yhteisen tavoitteen – esimerkiksi kansalaisten hyvinvoinnin lisääminen – myötä yhteistyölle saattaisi aueta laajempia mahdollisuuksia.

Eri hallinnonaloilla on yhteisiä hyvinvointitavoitteita, mutta myös toistensa kanssa ristiriitaisia tavoitteita. Samanaikaisesti pyritään yhtäällä minimoimaan liikkumista ja toisaalla lisäämään liikuntaa. Liikuntahallinnon ja -järjestöjen tehtäväksi on tullut lieventää yhteiskuntakehityksen ”sivuvaikutuksia” (liikkumattomuutta) lisäämällä liikuntaharrastusta.

Näyttäisi kuitenkin, ettei harrastustoiminnan aktivoimisella pystytä korvaamaan arki- ja asiointiliikkumisen vähenemistä. Kehityssuunnasta seuraa uudenlaisen yhteistyön välttämättömyys hallinnonalojen kesken. Samalla eri hallinnonaloilla tehtäviä päätöksiä tulisi arvioida ihmisten hyvinvoinnin näkökulmasta.

Suhde toimijoihin. 1970-luvulta ajankohtaisuutensa säilyttänyt aihealue on julkisen liikuntaohjauksen suhde liikunnan kansalaisjärjestöihin ja paikallistason toimijoihin. Suomalainen liikuntapolitiikka perustui pitkään ”myötäohjautumiseen” eli sen sisältö sopeutui vastaamaan pitkälti järjestöjen toimintapolitiikkaa. Järjestökentän uudistaminen 1990-luvun alussa muutti valtion ja järjestöjen suhdetta. Samalla järjestöjen keskinäiset suhteet muuttuivat. Näyttäisi, että suhteet ovat yhä osin vakiintumattomia sekä valtion ja järjestöjen että eri järjestöjen kesken.

Tehtävät. Liikunnan kansalaisjärjestöjen toiminta perustuu toiminnan luonteen mukaan pitkälle menevään autonomiaan. Toisaalta valtionavustusta saavina yhteisöinä niillä on myös tiivis yhteys valtioon, jonka tulisi entistä tarkemmin pystyä arvioimaan avustustoiminnan vaikuttavuutta omien tavoitteidensa suunnassa.

Vastaavasi liikunta- ja urheiluseurojen toiminta on luonteeltaan autonomista ja suhde kuntaan on muovautunut paikallisesti ainutkertaisesti. Kunnat toimivat itsenäisesti päättäessään suhteistaan seuroihin. Valtionhallinnon ohjaus kuntien liikuntatoimeen rajoittuu jaettaviin valtionosuuksiin ja liikuntapaikkarakentamisen avustamiseen.

Kaiken kaikkiaan liikuntahallinnon suhdetta liikunnan kenttään leimaa jonkinasteinen ”irrallisuus” sekä valtion että kuntien tasoilla: hallinto luo toiminnalle edellytyksiä, mutta toiminnan lopullisista tuotoksista se ei välttämättä tule tietoiseksi, vaikka se enenevässä määrin haluaisi.

Oikeudellistunut yhteiskunta tavoittelee yhä selkeämmin osoitettavia vastuullisia ja tiivisvöllisiä. Valtion tasolla julkisen hallinnon painopistettä ollaan siirtämässä strategiseen ohjaukseen ja operatiivisen toiminnan tulisi vähetä. Julkisen vastuun (tehtävien) ulottuvuus liikuntakulttuurin kokonaisuudessa ei ole itsestäänselvyys. Liikuntakulttuurin laajenee ja moninaistuu koko ajan. Käytännössä on mahdotonta tukea eri lajien harrastajia ja eri harrastusmuotoja tasapuolisesti. Liikunnan sirpaloituminen ja hallinnon projektisoituminen ovat lisänneet päätösten ja valintojen paikkoja. Myös kansalaiset tekevät kuluttajina entistä itsenäisempiä valintoja. Terveystä ja liikunnasta huolehtiminen tulisi joidenkin arvioiden mukaan olla nykyistä enemmän kansalaistoiminnan ja/tai kansalaisten omalla vastuulla. Julkisen hallinnon tehtäviä liikuntakulttuurissa on alettu miettiä uudelleen.

Liikunnan kansalaistoiminta on hallinnon tavoin kysymysten äärellä. Järjestöt ja seuravat vertautuvat yleishyödyllisyytensä kautta julkishallintoon ja palvelujen tuottajina yrityksiin. Aatteellisesta toiminnasta on siirrytty kohti asiantuntijuutta, työllistämistä, ammattimaista palvelua, edunvalvontaa jne. Järjestöt toimivat kahtalaisilla painotuksilla. Toisaalta ne näyt-

täisivät olevan palaamassa juurilleen sosiaalisen tuen ja yhteisyyden paikoiksi ja toisaalta ne painottavat yhä ammatillisempaa palvelutuotantoa ja sitä kautta lähentyvät yrityksiä ja toisaalta myös julkishallintoa.

Liikuntapolitiikka. Liikuntapolitiikan alueella painopiste on viime vuosina ollut terveyttä edistävän liikunnan sekä lasten ja nuorten liikunnan edistämisessä. Huippu-urheilua on kehitetty erikseen laaja-alaisesti hyväksytyn ohjelman mukaisesti. Avoimia kysymyksiä ovat mm. kansalaistoiminnan ja seurojen toimintakulttuurien mahdollinen muuttuminen ja muutoksiin vastaaminen sekä paikallistasolla kunta- ja palvelurakenteen tuomat muutokset. Myös liikuntasektorin yhteistyötavat päivähoito-, koulu- ja opiskeluympäristöissä toimivien kanssa ovat vasta muotoutumassa. Lisäksi liikuntapolitiikassa on tunnistettava liikuntaan vaikuttavien eri yhteiskuntapolitiikoiden kokonaisuus ja suhteutettava liikunnan politiikat niihin.

Kirjallisuutta

- Aaltonen, Kimmo: Liikunta nuorisokulttuurissa (julkaisematon käsikirjoitus), 2006.
- Alanen, Aku. Liikunnan osuus taloudesta nousussa. Tieto&trendit, joulukuu 2006.
- Ala-Vähälä, Timo: Raportti kuntien erityisliikunnan tilanteesta vuonna 2005
Opetusministeriön julkaisuja 2006:21
- Antikainen, Marjatta; Niinikoski, Harri. Elintapasairaudet uhkaavat lastenkin terveyttä. Helsingin Sanomat 19.8.2005.
- Anttila, Rainer; Pyhälä, Kaisa. Liikunta- ja urheiluseurojen määrä Suomessa. SLU, 2005.
- Autio, Martti. Suullinen tiedonanto 12.2.2007.
- FinnSight 2015 – Tieteen, teknologian ja yhteiskunnan näkymät. Suomen Akatemian ja Tekesin yhteinen ennakointihanke, 2005–2006. <http://www.finn sight2015.fi/>
- Fogelholm, Mikael; Paronen, Olavi; Miettinen, Mari. Liikunta – hyvinvointipoliittinen mahdollisuus. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2007:1
- Heikki Halila. Urheilun oikeudellistuminen on kielteinen ilmiö. SLU:n verkkolehti 21.2.2002
- Halme, Titta; Laine, Kaarlo: katsaus lasten ja nuorten liikuntakäyttämisen tutkimukseen – 3–18 -vuotiaiden liikunnan useus, intensiteetti, liikuntaan käytetty aika, liikuntamuodot sekä omatoimiseen ja ohjattuun liikuntaan osallistuminen. LIKES/LINET, 2005.
- Heikinaro-Johansson, Pilvikki. Liikunnanopetus tunnistaa huomisen haasteet. Liikunta&Tiede 3/2005.
- Heikinaro-Johansson, Pilvikki; Telama, Risto. Physical Education in Finland, julkaisematon käsikirjoitus, 2006.
- Heikkala, Juha. Liikunnan järjestökentän muutokset ja toimintaympäristö. Teoksessa Liikunnan kansalaistoiminta – muutokset, merkitykset ja reunaehdot. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 152, 2000.
- Helakorpi, Satu; Patja, Kristiina; Prättälä, Ritva, Aro, Arja, Uutela, Antti. Suomalaisen aikuisväestön terveyskäyttäytyminen ja terveys, kevät 2004. Kansanterveyslaitoksen julkaisuja B 18/2005.
- Hermans, O. "Soon mukava tässä". Opiskelijoiden asumistoiheet pääkaupunkiseudulla. Opiskelijoiden tutkimussätiö OTUS rs 25/2003.
- Huisman, Tuulamaria. Liikunnan arviointi peruskoulussa 2003. Opetushallitus, oppimistulosten arviointi 1/2004.
- Huotari, Pertti. Kaikki kunnossa? Suomalaisten koululaisten fyysinen kunto vuosina 1976 ja 2001. Liikuntapedagogiikan lisensiaatintutkimus. Jyväskylän yliopisto, Liikuntakasvatuksen laitos, 2004.

- Ilmanen, Kalervo; Itkonen, Hannu; Matilainen, Pertti; Vuolle, Pauli: Urheilun julkisuuskuva. Jyväskylän yliopisto, liikunnan sosiaalitieteiden laitos, tutkimuksia 1/2004.
- Itkonen, Hannu. Kansalaistoiminnan suuri linja. Teoksessa Liikunnan kansalaistoiminta – muutokset, merkitykset ja reunaehdot. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 152, 2000.
- Itkonen Hannu; Ilmanen Kalervo; Matilainen Pertti. Urheilun sponsorointi Suomessa. Jyväskylän yliopisto, liikuntatieteiden laitos. Tutkimuksia 1/2007.
- Jakonen, Sirkka. Terveyttä joka päivä – itäsuomalaisen peruskoulun oppilaiden näkemyksiä ja kokemuksia terveyden oppimisesta. Väitöskirja. Kuopion yliopisto, 2005.
- Jauhiainen, Jussi S; Niemenmaa, Vivi. Alueellinen suunnittelu. Vastapaino, 2006.
- Juppi, Joel: Suomen julkinen liikuntapolitiikka valtionhallinnon näkökulmasta vuosina 1917–1994. Jyväskylän yliopisto, 1995.
- Kanervo, Sari; Saarinen Tiina. Suomen perinteiset vähemmistöt <http://www05.turku.fi/kulttuurikeskus/kvk/kulttuurit/suovah.html>
- Kannas, Lasse; Vuori, Mika; Seppälä, Hennariikka; Tynjälä, Jorma; Villberg, Jari; Välimaa, Raili; Ojala, Kristiina. Suojaako urheiluseuratoiminta nuoria päihteiltä ja tupakalta. Liikunta&Tiede 4/2002.
- Kansallinen liikuntatutkimus 2005–06 – vapaaehtoistyö, lapset ja nuoret, aikuisliikunta, SLU, 2006
- Kantomaa, Marko; Tammelin, Tuija; Taanila Anja. Perheen kokonaistulojen yhteys 16-vuotiaiden nuorten liikunta-aktiivisuuteen. Opiskelevien urheilijoiden taloudellista tilannetta selvittävän työryhmän muistio. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2004:17.
- Karisto, Antti; Takala, Pentti; Haapola, Ilkka. Matkalla nykyaikaan – elintason, elämäntavan ja sosiaalipolitiikan muutos Suomessa. WSOY, 2006.
- Karvonen, Erkki. Viestintä- ja mediatutkimuksen näkökulma hyvinvointivaltion tulevaisuuteen. Esitelmä 27.10.2007.
- Kautto, Mikko. Suomalaisten hyvinvointi uuden kyselytutkimuksen valossa. Teoksessa Mikko Kautto (toim.) Suomalaisten hyvinvointi. Stakes, 2006
- Kohti kestäviä valintoja. Kansallisesti ja globaalisti kestävä Suomi. Kansallinen kestävä kehityksen strategia. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 5/2006
- Koivisto, Nelli (toim.) Näköaloja laaja-alaisiin tasa-arvokysymyksiin. SLU-julkaisusarja 5/05.
- Koski, Pasi. Maailma muuttuu, muuttuvatko seurat. Jyväskylän yliopisto. Liikunnan kehittämiskeskus 7/2000.
- Koski, Pasi. Katsaus liikunnan kansalaistoiminnan tutkimukseen Suomessa. Julkaisematon raportti, 2006.
- Kotkavirta, Jussi. Urheilun moraali ja etiikka. Teoksessa Kalervo Ilmanen (toim.) Pelit ja kentät. Jyväskylän yliopisto. Liikunnan sosiaalitieteiden laitos, tutkimuksia 3/2004.
- Koululaisen ja kouluyhteisön hyvinvoinnin edistäminen liikunnan avulla. Nuori Suomi ry, 2006.
- Kunttu, K; Huttunen, T. Korkeakouluopiskelijoiden terveystutkimus 2000. Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia 45. KELA, 2001.
- Laakso, Lauri. Jyväskylä haluaa tarjota terveyttä edistävää liikuntakasvatusta. Liikunta&Tiede 5–6/2003
- Laakso, Lauri; Nupponen, Heimo; Rimpelä, Arja; Telama, Risto. Suomalaisten nuorten liikunta-aktiivisuus. Liikunta&Tiede 1/2006
- Laakso, Lauri; Nupponen, Heimo; Koivusilta, Leena; Rimpelä, Arja; Telama, Risto. Liikkuvaksi nuoreksi kasvaminen on monen tekijän summa. Liikunta&Tiede 2/2006
- Laitinen, Timo. "Ajankohtaista yhdistystoiminnasta käytännön näkökulmasta", alustus kansallista liikuntaohjelmaa valmistelevalle toimikunnan kokouksessa 10.10.2006.

- Lintunen, Taru. Kilpailu ei ole pahasta, kunhan se järjestetään oikein. Sinetti-Sanomat 2/2004.
Nuori Suomi.
- Lämsä, Jari; Mäenpää, Pasi. Kuinka moni lopettaa? Tietoja ja näkemyksiä nuorten urheiluharrastuksen aloittamisesta ja lopettamisesta. Nuori Suomi, 2002.
- Lääninhallitusten toimialan peruspalveluiden arviointi 2005.
- Martikainen, Tuomas; Sintonen, Teppo; Pitkänen, Pirkko. Ylirajainen liikkuvuus ja etniset vähemmistöt. Teoksessa Tuomas Martikainen (toim.) Ylirajainen kulttuuri – etnisyyys Suomessa 2000-luvulla. SKS, 2006.
- Mertaniemi, Maaret; Miettinen, Mari (toim.). Suuntana hyvinvointi – mitkä ovat liikunnan mahdollisuudet? Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 113, 1998.
- Miettinen, Mari. Haasteena huomisen hyvinvointi – miten liikunta lisää mahdollisuuksia? Liikunnan yhteiskunnallinen perustelu II – tutkimuskatsaus. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 124, 2000.
- Moisio, Pasi. Kasvanut polarisaatio lapsiperheiden parissa. Teoksessa Mikko Kautto (toim.) Suomalaisten hyvinvointi, Stakes, 2006.
- Mäkeläinen, Arja. Monipuolista osaamista opistoissa. Esitelmä 17.3.2006.
- Nuorisobarometri 2002. Opetusministeriö. Nuorisoasiain neuvottelukunta (Nuora), 2002.
- Nupponen, Heimo. Koululaisten liikuntatutkimus: Heikoimmat liikkujat huolenaiheena. Liikunnan ja Urheilun Maailma, 10/2004.
- Nupponen, Ritva. Voiko liikuntaan motivoida? Esitelmä Terveysliikuntapäivillä 25.9.2001.
- Oja, Pekka; Rissanen, Pekka; Mustonen, Anu: Kunnossa kaiken ikää (KKI) -ohjelma. Toiminnan arviointi vuosilta 1995–2003. Liikunnan ja kansanterveyden edistämissäätiö LIKES, Jyväskylä 2005.
- Paavola, Seppo. Lähiliikuntapaikkoja lisättävä. Helsingin Sanomat, Vieraskynä 4.8.2000.
- Paronen, Olavi; Pyykkö, Mika; Oja, Pekka; Vuori, Ilkka: Kokeiluista uusiin toimintamalleihin. Liikunta-Suomi -projektin 1991–94 arviointiraportti. Liikuntatieteellisen Seuran moniste nro 27, 1995.
- Puronaho, Kari; Näckel, Ilari; Matilainen, Pertti; Pulkkinen, Riikka; Hartman, Anne-Marie; Pavelka, Bela. Mitä liikunta maksaa? Jyväskylän yliopisto. Liikunnan sosiaalitieteiden laitos, 2002.
- Puronaho, Kari. Liikuntaseurojen lasten ja nuorten liikunnan markkinointi. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto. Taloustieteiden tiedekunta, 2006.
- Pyykkönen, Miikka. Maahanmuuttopolitiikan (moni)kulttuuriset vaikutukset. Teoksessa Kulttuurien arviointi ja vaikutusten välilyt. Cupore julkaisuja 12/2005.
- Pönkkö, Anneli. Vanhemmat ja lastentarhaopettajat päiväkotilasten minäkäsityksen tukena. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto, 1999.
- Rajala, Riitta (toim.). Lapsen parhaaksi – tukea ja laatua aamu- ja iltapäivätoimintaan. Opetushallitus 2006.
- Rissanen, Pekka. Kansalaistoimintakin markkinoistuu. Liikunta&Tiede 3/2005.
- Rimpelä, Matti; Luopa, Pauliina; Räsänen, Minna; Jokela, Jukka. Nuorten hyvinvointi 1996–2005 – eriytyvätkö hyvinvoinnin ja pahoinvoinnin kehityssuunnat? Teoksessa Mikko Kautto (toim.) Suomalaisten hyvinvointi, Stakes, 2006.
- Saari, Aija. "Erilliset vs yleiset ja kaikille avoimet". Artikkelikäsikirjoitus, julkaisematon, 2006.
- Siisiäinen, Martti: Kansalais- ja järjestötoiminta. Julkaisussa Mahdollisuuksien maa, kartoitusta ja puheenvuoroja suomalaisen kansalaisvaikuttamisen tutkimuksesta <http://www.om.fi/28735.htm>
- Silvennoinen, Martti: Näin minä ajattelen (liikuntakasvatuksesta). Liikunta&Tiede 5–6/2003.
- Sivistyksen suunta. Kuntaliitto, 2002 ja 2007.

- Sosiaali- ja terveystietomus 2006. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 2006:4.
- Starck, Heli: Liikkuva kampus, tutkimus korkeakouluopiskelijoiden liikuntaolosuhteista.
Opiskelijoiden liikuntaliitto, Opiskelijajärjestöjen tutkimussäätiö, OLL Sarja A5/2004.
- Stenvall, Jari; Syväjärvi, Antti: Onks tietoo? Valtion informaatio-ohjaus kuntien hyvinvointitehtävissä.
Valtionvarainministeriö, tutkimukset ja selvitykset 3/2006.
- Sulander, Tommi; Helakorpi, Satu; Nissinen, Aulikki; Uutela, Antti. Eläkeläisen väestön
terveyskäyttäytyminen ja terveys keväällä 2005 ja niiden muutokset 1993–2005.
Kansanterveyslaitoksen julkaisu B 1/2006
- Telama, Risto. Kaksi tuntia viikossa on lyhyt aika kasvatukselle. Liikunta&Tiede 5–6/2003.
- Työn ja hyvinvoinnin tulevaisuus -tutkimusohjelma 2008–11. Suomen Akatemia, 2006.
- Vaarama, Marja. Vanhusten hoidossa ei voida enää säästää. Helsingin Sanomat, Vieraskynä 3.3.2000.
- Vaherva, Tapio; Malinen, Anita; Moisio, Antti; Raivola, Reijo; Salo, Petri: Vapaan sivistystyön
oppilaitosrakenne ja palvelukyky. Koulutuksen arviointineuvoston julkaisu 16, 2006.
- Valtion liikuntaneuvosto. Valtionhallinnon toimenpiteiden vaikutusten arviointi liikunnan alueella –
liikuntapaikkarakentaminen, liikunnan kansalaistoiminta. Julkaisematon moniste 6.3.2002.
- Valtonen, Hannu; Rissanen, Pekka; Pekurinen, Markku: Liikunta–talous–kulttuuri. Liikuntatieteellisen
Seuran julkaisu nro 137, 1993.
- Vasara, Erkki. Valtion liikuntahallinnon historia. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 157, 2004.
- Vertio, Harri. Terveystietä – arki haastaa liikunnan. Liikuntatieteellisen Seuran Impulssi nro 11, 1996.
- Vuolle, Pauli; Telama, Risto; Laakso, Lauri. Näin suomalaiset liikkuvat. Valtion painatuskeskus, 1986.
- Vuori, Mika; Kannas, Lasse; Tynjälä, Jorma. Nuorten liikuntaharrastuneisuuden muutoksia 1986–2002.
Kirjassa Lasse Kannas (toim.). Koululaisten terveys ja terveyskäyttäytyminen muutoksessa.
Jyväskylän yliopisto, Terveystietä edistämisen tutkimuskeskus, julkaisu 2, 2004.
- Vuori, Mika. Elämäskulttuuri näkyy nuorten liikuntamuodoissa. Liikunta&Tiede 3/2004.

OPETUSMINISTERIÖ

Undervisningsministeriet

MINISTRY OF EDUCATION

Ministère de l'Éducation

ISBN 978-952-485-318-7 (nid)

ISBN 978-952-485-319-4 (PDF)

ISSN 1458-8102

Julkaisumyynti:

Yliopistopaino
PL 4 (Vuorikatu 3)
00014 Helsingin Yliopisto
puhelin (09) 7010 2363
faksi (09) 7010 2374
books@yopaino.helsinki.fi
www.yliopistopaino.helsinki.fi

Bokförsäljning:

Universitetstryckeriet
PB 4 (Berggatan 3)
00014 Helsingfors Universitet
telefon (09) 7010 2363
fax (09) 7010 2374
books@yopaino.helsinki.fi
www.yliopistopaino.helsinki.fi